

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

VÝKON PRÁV A POVINNOSTÍ ROZVEDENÉHO RODIČE

konzultant rigorózní práce: **Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.**

listopad 2007

Mgr. Klára Doležalová
Národní obrany 758/23
Praha 6, PSČ 160 00

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za péči, již věnovala vedení této práce. Její cenné rady a připomínky čerpající z celoživotní odborné zkušenosti významnou měrou přispěly k systematice práce a její konečné podobě.

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 17. 11. 2007

Mgr. Klára Doležalová

1 ÚVOD

Téma Výkon práv a povinností rozvedeného rodiče jsem si vybrala pro jeho aktuálnost. Je obecně známým trendem neustálé zvyšování rozvodovosti, se kterým souvisí i nárůst počtu soudních řízení. Z informací českých médií můžeme zjistit, že se rozvodovost nyní v České republice pohybuje v průměru na úrovni 50%, v Praze je nejvyšší, a sice na hranici 70%. Jestliže vycházíme z toho, že hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí, jak to stanoví ustanovení § 1 odstavec 2 ZoR, je výše rozvodovosti alarmující. Je třeba si uvědomit, že rozvod neznamena pouze ukončení právního vztahu muže a ženy, zánik osobních práv a povinností manželů a dalších majetkových práv, ale vzhledem k tomu, že z manželství vzejdou většinou i děti, přináší rozvod také ve vztahu k nim výrazné změny. Přestože se rozvodem nemění nic na skutečnosti, že dřívější manželé zůstávají i nadále matkou a otcem svých dětí, je zřejmé, že situace se v souvislosti s rozvodem mění.

Dalším důvodem pro volbu uvedené tematiky je, že právům a povinnostem rozvedeného rodiče odpovídají i práva a povinnosti dítěte. Dítě je přitom bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezcizitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho nejlepšího, totiž toho, aby tyto atributy nezůstaly prázdnými slovy¹ - dítě rozvedených rodičů nevyjímaje. Vztah mezi ním a rodiči je občanskoprávním vztahem, vzniklým právní skutečností - jeho narozením. Právě zásadně narozením dítěte vznikají rodiči práva a povinnosti, která jsou, spolu s výkonem rodičovských práv, hlavní náplní této rigorózní práce.

Rigorózní práci jsem rozdělila do jedenácti kapitol, počítám - li v to *Úvod a Závěr*. Po této úvodní kapitole následuje druhá, nazvaná

Exkurz do historie, v níž se věnuji vývoji rodinného práva na území České republiky, se zaměřením na vztah a časovou posloupnost rozvodového řízení a řízení ve věci péče soudu o nezletilé (svěření do výchovy a alimentální povinnost rodiče, kterému dítě do výchovy svěreno nebylo).

V následující kapitole *Obecné pojmy související s výkonem práv a povinností rozvedeného rodiče* jsem považovala za nezbytné zejména definovat pojem dítěte, rodiče a vymezit, co je právo, jeho výkon a s ním spjatá povinnost dle teorie práva.

Poté následuje kapitola čtvrtá, označená jako *Rozvod manželství*, ve které se zabývám podmínkami pro rozvod manželství, typy rozvodů, kdy kromě klasického rozvodu a ztíženého (ochrana jednoho z manželů tvrdostní klauzulí), byl do českého právního řádu zákonem č. 91/1998 Sb., novelou ZoR, začleněn i rozvod nesporný, zjednodušený. 1

Další kapitola, nazvaná *Vliv rozvodového řízení a porozvodové situace na děti*, úzce souvisí a navazuje na rozvodové řízení, ale tentokrát z pohledu ohrožení psychiky dítěte rozvádějících se rodičů.

Práva a povinnosti rodičů jsou rozmanité a jsou i z tohoto důvodu upraveny ve více právních předpisech, nejen v ZoR. Stěžejní kapitola šestá, *Rodičovská práva a povinnosti*, se proto zabývá i těmito ostatními předpisy, zejména, v úzkém rozsahu vymezeném danou tematikou, Úmluvou o právech dítěte. Kromě toho je uvedená kapitola rozdělena z důvodu přehlednosti na rodičovská práva a povinnosti obecně a na ty, které se vztahují k rozvedenému rodiči. V důsledku rozvodu totiž dochází ke změně některých práv a povinností rodičů souvisejících s nezletilými dětmi nebo k jejich odchýlkám, další však zůstávají zachovány beze změny jako před rozvodovým řízením. Těžiště rodičovských práv tvoří rodičovská zodpovědnost, jejíž definice je v ustanovení § 31 odstavec 1 ZoR stanovena jako souhrn práv a

¹ Citace V. Novotná: Co je v zájmu dítěte? (pokračování), *Právo a rodina* 9/2001, str. 4 – 6.

Povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování nezletilého dítěte, a při správě jeho jmění. Výčet souhrnu práv a povinností spadajících pod pojem rodičovské zodpovědnosti je pouze demonstrativní a v ZoR se od ní odvíjí další práva a povinnosti. Rozvodovému řízení v současně platné právní úpravě předchází opatrovnické řízení, kdy soud rozhoduje o svěřeni dítěte do výchovy jednoho rodiče a druhému rodiči stanovuje alimentální povinnost, případně i upravuje jeho styk s dítětem. Svěření do výchovy jednoho z rodičů není jedinou možností při rozhodování soudu, proto se v podkapitole 6. 2. 1. Právo na svěření dítěte do výchovy zabývá i střídavou a společnou výchovou, které jsou však podmíněny schopností rozvádějících se rodičů domluvit se, vyjít si vzájemně vstříc, a to vše v zájmu jejich dítěte.

V logické posloupnosti na přiznaná práva a jejich řádnou ochranu a na případné nedostatečné plnění povinností, navazuje vynucení oprávněným subjektem, proto do kapitoly sedmé *Procesní otázky péče o nezletilé děti, exekuce a výkon rozhodnutí* bylo zapotřebí zahrnout výkon rozhodnutí rozdělený na situaci, kdy dochází k výkonu rozhodnutí pro neplnění vyživovací povinnosti a kdy k němu dochází ve věcech neplnění rozhodnutí soudu nebo dohody schválené soudem ohledně výchovy nezletilých dětí. Tato kapitola obsahuje i procesní aspekty opatrovnického řízení a výkonu rozhodnutí.

V osmé kapitole nazvané *Mezinárodní smlouvy a mezinárodní prvek v právním vztahu rodič a dítě* upozorňují na kolizní normy a některé mezinárodní smlouvy, ke kterým Česká republika přistoupila a jsou pro ni závazné, pokud mají souvislost s rodičovskými právy, výchovou, výživou dítěte či výkonem navazujících rozhodnutí.

Devátá kapitola „*Únosy*“ nezletilých dětí rodiči navazuje na předchozí, popisuje pravděpodobně nejhorší, bohužel však stále častější,

důsledky rodinných rozvatů, kdy obětí konfliktu mezi rodiči je právě dítě, které se často nemůže bránit.

Desátá kapitola *Vyhledky na možnou právní úpravu v České republice a v EU v blízké budoucnosti* poukazuje na uvažovanou právní úpravu, která by mohla odstranit současné nedostatky a reagovala by na dosavadní vývoj.

Zvolená tematika je rozsáhlá, proto by bylo nad rámec a účel této práce zabývat se podrobnostmi, které se přímo nedotýkají vlastního merita nebo konkrétními případy, se kterými jsem se při své advokátní praxi již setkala. Z tohoto důvodu otázky, které s tématem sice souvisí, ale ovlivňují jej pouze marginálně, pominu a pokusím se omezit pouze na nejdůležitější z nich. Nebudu se proto zabývat např. státní příslušností dítěte, přestože tato je vázána na existenci rodinněprávního vztahu, veřejnoprávními předpisy týkajícími se sociální oblasti, hmotným zabezpečením rozvedených rodičů a do detailu ne ani otázkou matričních úřadů a zápisů do jejich knih.

2 EXKURS DO HISTORIE

Historický vývoj právní úpravy rodinného práva vykazuje v jednotlivých státech značné rozdílnosti. Nejdříve vyvstala potřeba zabývat se jím v demokratických evropských státech.

2. 1. Úprava rodinněprávních vztahů na území České republiky a některé její zvláštnosti

2. 1. 1. *Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský*

Na našem území dochází ke kodifikaci soukromého práva v roce 1812 v na tehdejší dobu pokrokovém Obecném zákoníku občanském, vyhlášeném pod č. 946/1811 Sbírkou zákonů soudních. Do tohoto zákoníku je zařazeno i právo rodinné, a to jako právo osobní. Je třeba zdůraznit, že tedy již v 19. století bylo rodinné právo považováno za součást občanského práva. Rodinné poměry se podle tohoto zákoníku zakládaly manželskou smlouvou, v níž dvě osoby různého pohlaví projevíly podle zákona svoji vůli, že „budou žítí v nerozlučném společenství, děti ploditi, je vychovávatí a poskytovatí si vzájemnou pomoc“². Důležitou změnu zákoníku způsobil zákon č. 320/1919 Sb., o změně ustanovení občanského práva, o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. Podle uvedených předpisů se rozlišoval rozvod od stolu a lože, který měl charakter dočasnosti, a rozluka, která byla trvalá. Manželům nebylo dovoleno, aby sami zrušili svůj manželský svazek, i kdyby s tím oba souhlasili nebo tvrdili, že manželství je neplatné nebo chtěli provést úplnou rozluku manželství nebo dočasný rozvod od stolu a lože. Dočasný rozvod od stolu i lože mohl být učiněn „ve srozumění“ nebo „bez srozumění“. Při rozvodu ve srozumění požadoval zákoník, aby bylo soudem zjištěno, že jsou manželé srozumění o svém rozvodu i o podmínkách týkajících se jmění a

výživu; poté měl soud bez dalšího šetření žádaný rozvod povolit. Srozumění se přitom vztahovalo i na péči a výživu dětí vzešlých z manželství. O rozluky bylo možné žalovat v nesporném řízení při naplnění důležitých důvodů, např. cizoložství, vedení zhýralého života, hlubokého rozvratu manželského. Obecný zákoník občanský rozlišoval mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Zajímavým a zásadním ustanovením z hlediska vybrané problematiky je ustanovení § 147 týkající se otcovské moci³ a dále ustanovení § 142 zařazené do hlavy třetí nazvané „O právech mezi rodiči a dětmi“, podle něhož, jestliže se „manželé při rozvodu nebo rozluce manželství neshodli za souhlasu soudu o péči a výchově dětí, rozhodne soud, přihlížeje ku zvláštním poměrům případu se zřetelem k zájmům dětí, povolání, osobnosti a vlastnostem manželů a k příčinám rozvodu nebo rozluky, mají-li všechny nebo které děti otci nebo matce býti ponechány. Druhý manžel je však oprávněn s dítětem osobně se stýkati a soud může tento styk blíže upravit. Náklady na výchovu nese otec“. Dle ustanovení § 117 Obecného zákoníku občanského vzešla-li při rozlučování manželství rozepře, která se vztahovala mimo jiné i na zaopatření dětí, měl řádný soudce vždy učinit pokus, aby narovnáním odstranil tuto rozepři. Nebyl-li takový pokus o narovnání úspěšný, měly být strany odkázány k řádnému řízení, ve kterém se rozhodovalo podle předpisů, obsažených v hlavě o manželských smlouvách. Do té doby však byla manželce a dětem vyměřena slušná výživa.

Za první republiky byl Obecný zákoník občanský převzat pro České země recepčním zákonem⁴. Na Slovensku platilo nadále právo obyčejové. Přestože docházelo k velké nepřehlednosti, ke kompletnímu přepracování rodinného práva nedošlo.

² Viz. ustanovení § 44 Obecného zákoníku občanského.

³ Ustanovení § 147 Obecného zákoníku občanského, podle něhož je otcovská moc zvláštním právem otce jako hlavy rodiny sestávající zejména z volby povolání, správy jmení a platného zavazování dětí v otcovské moci za přivolení otce, ať už výslovného nebo mlčky.

⁴ Zákon č. 11/1918 Sb.z. a n.

2. 1. 2. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

Teprve po 2. světové válce dochází k větším změnám, kdy v Ústavě z roku 1948⁵ byla prohlášena za neplatná ta ustanovení dosavadních zákonů, která s ní byla v rozporu. Tato neplatnost postihla i řadu ustanovení Obecného zákoníku občanského týkajících se rodinného práva, zejména nerovnoprávnosti postavení dětí manželských a nemanželských a nerovného postavení muže a ženy v manželství.

V období právníké dvouletky byl přijat zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Dochází tak k oddělení rodinněprávních vztahů od občanského zákoníku. Tomuto osamostatnění úpravy byla vzorem úprava sovětská. Uvedený zákon opustil starý institut rozvodu od stolu a lože a institut rozluky manželství. Nebylo totiž možné, aby vedle sebe existovaly dvě kategorie manželů rozvedených, a aby se na každou z obou kategorií používalo jiného práva. Jde o poměr statusový, který musí být podroben zásadně v každém právním systému jednotnému právnímu režimu. Účinky dřívější rozluky a rozvodu podle zákona o právu rodinném byly totožné čistě ve sféře osobní (zánik manželství), nikoli však pokud jde o majetkoprávní vztahy k zániku manželství se připínající⁶. Soud mohl zrušit manželství rozvodem, jestliže z důležitých důvodů nastal mezi manžely hluboký a trvalý rozvrat, přičemž však zjišťoval vinu na rozvodu a nemohl vyslovit rozvod proti vůli výlučně nevinného manžela. Připojil-li se druhý manžel k návrhu na rozvod manželství a shodovaly-li se návrhy obou manželů co do viny na rozvodu, mohl se soud pro zjištění rozvratu a viny na něm omezit na výslech účastníků⁷. Ve vztazích mezi rodiči a dětmi byl zrušen institut moci otcovské a namísto toho měli oba rodiče nad dětmi tzv. moc rodičovskou. Za účinnosti zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění zákonného opatření č. 61/1955 Sb., byla ochrana zájmů

⁵ Ústavní zákon c. 150/1948 Sb.

⁶ Viz. odůvodnění Rc 102/55 rozhodnutí Cz 257/55 (Sb. NS 55, 7:206).

nezletilých dětí vyjádřena v ustanovení § 30 odstavec 2, který nedovoľoval zrušení manželství s nezletilými dětmi rozvodem, bylo – li by to v rozporu se zájmem nezletilých dětí. Toto ustanovení znamenalo v podstatě, že zájem nezletilých dětí byl zjevnou překážkou rozvodu. Zákon o právu rodinném rovněž zrušil diskriminaci mimomanželského původu dětí, zavedl jejich rovnoprávnost a navázal tak na ustanovení § 11 odstavec 2 Ústavy 9. května z roku 1948, ve kterém je stanoveno, že původ dítěte nesmí být na újmu jeho právům. V části třetí zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, nazvané „Rodičovská moc“ byla zahrnuta některá práva a povinnosti rodičů. Řada práv a povinností existovala mimo rodičovská práva, např. souhlas k uznání otcovství, osvojení, volba jména a příjmení dítěte.

Současný termín rodičovská zodpovědnost reagoval na vývoj, protože pojem rodičovská moc evokoval příliš autoritativní charakter práv rodiče a při jeho užívání docházelo i k rozporu s Úmluvou o právech dítěte, která vychází z rovných a nezcizitelných práv a přirozené důstojnosti všech příslušníků lidské rodiny⁸. Rodičovská moc definovaná v ustanovení § 53 obsahovala zejména práva a povinnosti rodičů řídit jednání dětí, zastupovat děti a spravovat jejich majetek s tím, že měla být vykonávána tak, jak to vyžaduje zájem dětí a prospěch společnosti.

2. 1. 3. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Kodifikace z roku 1949 byla nahrazena dosud platným zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, který nabyl účinnosti dne 1. dubna 1964. Nejvýznamnějšími změnami oproti předchozí úpravě rodinného práva bylo zařazení úpravy majetkových práv a povinností manželů do občanského zákoníku. Zákon o rodině byl několikrát podstatně

⁷ Viz. ustanovení § 239 zákona c.142/1950 Sb., občanského soudního rádu.

⁸ Citace preambule Úmluvy o právech dítěte, vyhlášené ve sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí pod c. 104/1991 Sb.

novelizován, nejvíce v roce 1998 zákonem č. 91/1998 Sb.⁹, zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí, zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů.

2. 2. Problematika rozvodu ve vztahu k opatrovnickému řízení, smírčí řízení a komparatistika s některými evropskými právními úpravami

2. 2. 1. Na území České republiky

- Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský

Tento zákoník neobsahoval žádný vztah rozvodu či rozluky a zájmu dětí. Pokud by při rozluce manželství nedošlo k narovnání vztahů mezi manžely, byli rodiče odkázáni na řízení, ve kterém se rozhodovalo podle předpisů, obsažených v hlavě o manželských smlouvách, do doby rozhodnutí byla zatímně manželce a dětem vyměřena slušná výživa. Rozvod nebo rozluka manželství neměly vliv a význam na zánik či trvání moci otcovské. V uvedeném kontextu zániku manželství byla zákonem upravena pouze výživa dětí, a to jen ve zmíněném rozsahu.

- Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

Zákon o právu rodinném byl účinný v období od 1. 1. 1950 do 31. 3. 1964, téměř po celou tuto dobu byl zároveň účinný i zákon

⁹ Tato novela, účinná od 1. 8. 1998, znamenala přijetí rady moderních prvků do české právní úpravy, nove řeší vzájemný vztah sňatku občanského a církevního; zpřísňuje podmínky při uzavírání manželství církevní formou; nove jsou upraveny podmínky zániku manželství rozvodem a podstatně zvýrazňuje zájem nezletilých dětí při rozhodování o rozvodu manželství (novela totiž výslovně obsahuje zákaz rozvodu tam, kde by rozvod byl v rozporu se zájmem těchto dětí daným zvláštními důvody). Zákon č. 91/1998 Sb. zakotvuje i právo dítěte na vyjádření se ke všem rozhodnutím rodičů, která se podstatně týkají jeho osoby, a umožňuje tak dítěti svobodně vyjádřit své názory ve všech těchto věcech. Značná pozornost je věnována i správě jmení dítěte a k některým podstatným změnám dochází i v úpravě výživného. Co se týče urcování rodičovství, je novelou upraveno zcela nově prohlášení nezletilého rodiče o otcovství, které musí být učiněno vždy před soudem, a právo podat žalobu na určení otcovství i mužem, který o sobě tvrdí, že je

č. 142/1950 Sb., dřívější občanský soudní řád¹⁰, který ve své části druhé, hlavě první, nazvané „Manželské věci a ostatní věci týkající se manželů“, uvádí, že „jsou - li zde nezletilé děti, rozhodne soud rozsudkem, jímž vyslovuje rozvod manželství, současně také o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem a jejich majetku; rozhodnutí může nabýt právní moci jen ve všech částech výroku současně“; takové rozhodnutí bylo možno nahradit v případě, že by mezi účastníky o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem a jejich majetku došlo k dohodě, kterou by soud schválil. Oproti předešlé úpravě je zřejmý posun, kdy se o otázce nezletilých dětí začalo rozhodovat v jednom řízení současně s řízením rozvodovým a nikoli až v řízení navazujícím.

- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Ohledně ZoR je třeba se zaměřit na dvě etapy, a sice před a po rozsáhlé novelizaci zákonem č. 91/1998 Sb. Před novelou obsahoval ZoR ustanovení týkající se toho, že lehkomyšlný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti, z čehož byla dovozena možnost zrušení manželství rozvodem jen ve společensky odůvodněných případech. Soud přitom mohl manželství na návrh některého z manželů rozvést, byly - li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemohlo plnit svůj společenský účel. Při rozhodování o rozvodu musel soud přihlídnout zejména k zájmům nezletilých dětí a zjistit a v odůvodnění uvést příčiny, které vedly k vážnému rozvrácení manželství. Zároveň v rozhodnutí, kterým bylo rozváděno manželství rodičů nezletilého dítěte, upravil soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určil, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu¹¹.

otcem dítěte, v případě, že otcovství nebylo určeno souhlasným prohlášením rodičů a domněnka otcovství nesvedcí ani manželů matky. Problematika související s tématem práce je více rozpracována níže.

¹⁰ Zákon byl účinný od 1. 1. 1951 do 31. 3. 1964.

¹¹ Viz. ustanovení § 23 až § 26 ZoR v tehdejší znění.

Citovaná novela zrušila zjišťování a prokazování viny na rozvratu, což znamenalo velké zjednodušení ještě spolu se zavedením smírčího řízení. Rovněž ve věci péče o nezletilé znamenala významný posun, když zavedla, po vzoru jiných evropských států, osamostatnění tohoto řízení od rozvodového a jeho časový posun před samotný rozvod. Novela znamenala podstatné zvýraznění zájmu nezletilých dětí i při rozhodování o rozvodu manželství. Do 31. 7. 1998 soudy měly pouze přihlídnout k zájmům nezletilých dětí, od 1. 8. 1998, což je den účinnosti této novely, zákon za určitých okolností, tj. jsou - li pro to zvláštní důvody, zakazuje manželství rozvést, jestliže by rozvod byl v rozporu se zájmem nezletilých dětí¹². Jako jeden z důvodů, proč se přistoupilo k této úpravě, je v důvodové zprávě k novele uváděno, že mnohdy vznikala komplikovaná situace, kdy výrok o rozvodu manželství nabyl právní moci, avšak úprava práv a povinností k nezletilým dětem se vlekla ještě dlouhou dobu po ní.

Novela č. 91/1998 Sb. znamenala podstatnou změnu i úpravy týkající se rozvodu manželství, vypuštěno bylo ustanovení § 23 a novelizováno ustanovení § 24, ve kterých se hovořilo o lehkomyšlném poměru k manželství, který je v rozporu se zájmy společnosti a o tom, že k rozvodu je možné přistoupit pouze ve společensky odůvodněných případech a jsou - li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže plnit svůj společenský účel. Praxe ovšem stejně vykládala dosavadní formulace "manželství nemůže plnit svůj společenský účel" tak, že takový stav je zde dán tehdy, není - li naděje, aby se manželské soužití obnovilo. V tomto směru tedy nešlo citovanou novelou o nějakou zásadní změnu, ale spíše o formulační úpravu, která zákon více přiblížila dosavadnímu praktickému výkladu¹³.

¹² Citace D. Mašek: Dítě a rozvod, Právo a rodina 7/2002, str. 6 – 8.

¹³ J. Nykodým: Novela zákona o rodině zákonem c. 91/1998 Sb., Bulletin advokacie 8/1998, str. 12.

2. 2. 2. Jiné evropské státy

Zjednodušení úpravy rozvodového řízení je patrné i v dalších evropských právních řádech. Zlom nastal v Itálii, poté, co byla odstraněna nerozlučitelnost katolíků, došlo i k odstoupení od zjišťování viny na rozvratu a ke vnesení prvku smířčího řízení.

V Německu a Rakousku dochází rovněž k odstraňování viny, namísto toho je zavedena v rozvodovém řízení tvrdostní klauzule.

3 OBECNÉ POJMY SOUVISEJÍCÍ S VÝKONEM PRÁV A POVINNOSTÍ ROZVEDENÉHO RODIČE

3. 1. Dítě

Definice dítěte není v českém právním řádu upravena, ale pro účely Úmluvy se rozumí dítětem každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jež se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Podle českého právního řádu se nabývá zletilosti dosažením osmnáctého roku. Výjimečně lze zletilosti, a tím i plné způsobilosti k právním úkonům, nabýt i před dosažením tohoto věku. Jediným způsobem podle našeho práva, jak toho dosáhnout, je uzavření manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství, ať již k zániku manželství dojde z důvodu rozvodu nebo jiné příčiny, ani prohlášením manželství za neplatné¹⁴.

S pojmem dítěte se můžeme setkat i v jiných právních předpisech, např. v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, který rozlišuje pod souhrnným označením mládež jednak děti mladší patnácti let a pak mladistvé; dítětem mladším patnácti let je podle tohoto zákona ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku¹⁵ a mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku¹⁶.

I dítě je bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezczitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho

¹⁴ Viz. ustanovení § 8 odstavec 2 OZ.

¹⁵ Viz. ustanovení § 2 písmeno c) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

¹⁶ Viz. ustanovení § 2 písmeno d) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

nejlepšího, totiž toho, aby tyto atributy nezůstaly prázdnyými slovy¹⁷. Obecně lze dovodit, že dítě je fyzická osoba, která nenabyla zletilosti. Je ústředním subjektem v rodinném právu a jeho postavení ve společnosti je speciálně upraveno¹⁸.

3. 2. Rodič

ZoR definuje ve svém ustanovení § 50a matku jako ženu, která dítě porodila. Již ve starověkém Římě platila zásada „mater semper certa est, pater incertus“¹⁹. V současné době, při velkém rozvoji moderního lékařství, vyvstává problematika umělého oplodnění a tedy i kdysi tak jednoznačná otázka mateřství se komplikuje. Umělým oplodněním se rozumí asistovaná reprodukce, dochází k ní v případech, kdy nové prokreační techniky umožňují mít dítě ženám, které vlastní dítě mít chtějí, ale nejsou schopny absolvovat těhotenství, anebo v případech, kdy muž není zdravotně způsobilý k oplodnění.

Otázku otcovství řeší ZoR formou tří domněnek. První domněnka odráží ve společnosti nejběžnější a také nejpřirozenější situaci určení otce nezletilému dítěti, a proto je v systému domněnek na prvním místě a uplatňuje se automaticky. Podle této domněnky, stanovené v ustanovení § 51 odstavec 1 ZoR, je za otce považován manžel matky, narodí – li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třicátého dne po jeho zániku nebo prohlášení za neplatné. Jestliže se dítě narodí ženě znovu provdané, aniž by uplynula třicetidenní lhůta od zániku předchozího manželství nebo jeho prohlášení za neplatné, považuje se za otce manžel pozdější. Je tomu tak proto, aby domněnka otcovství nesvědčila současně oběma manželům, zároveň se přitom dá očekávat, že vztah nového manžela a matky již nějakou dobu trval, anebo toto manželství bylo uzavřeno právě v důsledku těhotenství ženy.

¹⁷ Citace V. Novotná: Co je v zájmu dítěte? (pokracování), Právo a rodina 9/2001, str. 4 – 6.

¹⁸ Napr. ústavní zákon c. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod (článek 32), ZoR nebo zákon c. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí atd.

Pokud nebude možno aplikovat domněnku první, anebo pokud manžel matky otcovství úspěšně popře, uplatní se domněnka druhá. Podle ní se při použití ustanovení § 52 odstavec 1 ZoR za otce považuje muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo před soudem. Stejně jako domněnku první je možno i domněnku druhou vyvrátit cestou popření otcovství. Prohlášení o rodičovství tvoří dva jednostranné právní úkony a proto se na něj nevztahují ustanovení o smlouvách v OZ. Oba úkony tvořící prohlášení mají stejný obsah, ale nemusí být provedeny současně. K určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů před soudem může dojít buď postupem podle ustanovení § 52 ZoR, tedy podle domněnky druhé, anebo až v řízení o určení otcovství podle § 54 odstavec 1 ZoR, tedy podle domněnky třetí.

Nebylo – li určeno otcovství ani první ani druhou právní domněnkou, nastupuje právní domněnka třetí a otcovství k dítěti je určeno soudem ve sporném soudním řízení. Třetí domněnka otcovství je, stejně jako obě předchozí, vyvratitelná a za otce se podle ní považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují. Soudní řízení se koná v tomto případě pouze na návrh, pro který není dána žádná lhůta, v níž by musel být podán. V průběhu řízení je zapotřebí prokázat, že muž, který byl matkou dítěte označen za otce, s ní měl pohlavní styk v rozhodné době (tj. v době, od které neprošlo do narození méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů). Protože jde o řízení sporné, vyžaduje se předložení a posouzení řady různých důkazů, z nichž některé jsou typické právě pro toto paternitní řízení. K návrhu je aktivně legitimován, a tedy u soudu ho může podat, dítě, matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem. Pasivně legitimován je muž, kterému svědčí domněnka otcovství a v případě, že

¹⁹ Do češtiny překládáno jako „matka je vždy jistá, otec nejistý“.

návrh na určení otcovství podá muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, pak je pasivně legitimována matka a dítě.

Institut popírání otcovství umožňuje odstranit nesoulad mezi biologickým a matrikovým otcovstvím. Popření otcovství je podmiňující okolností vzniku nového vztahu dítěte a otce, který je opravdu zplodil. Jedná se zde o závažný zásah do práv a povinností všech zúčastněných, ale zároveň vyvstává snaha zajistit právní jistotu a stabilitu právních a osobních poměrů. Z těchto důvodů se postup při popírání otcovství řídí přísnými pravidly a lhůty, ve kterých je možné popěrné právo uplatnit, jsou krátké.

Problematika určování mateřství, určování otcovství a jeho popírání, případně umělého oplodnění však není ústřední tematikou této práce, proto se jí blíže již zabývat nebudu a soustředím se v další části rigorózní práce na otázku rozvodu, na vliv rozvodového řízení a porozvodové situace na děti a zejména na práva a povinnosti rodičů.

3. 3. Práva a povinnosti

Právní teorie nejen v České republice rozlišuje právo v objektivním a právo v subjektivním smyslu. Objektivním právem rozumíme soubor právních pravidel, platných právních norem. Právo objektivní je kontrární k pojmu subjektivní právo, které lze vyjádřit i termínem „oprávnění“. Jak vyplývá z označení „subjektivní“²⁰, týká se takové právo určitého subjektu, který má právo k něčemu či na něco (právo něco konat nebo nekonat, obdržet či požadovat)²¹. Subjektivní právo můžeme i definovat jako právní možnost, resp. míru možnosti, subjektu chovat se určitým způsobem, tj. možnost vyjádřenou a zaručenou objektivním právem. Subjekt může, ale nemusí své subjektivní právo vykonávat, rovněž je může vykonávat jen zčásti a má

²⁰ Podle Slovníku cizích slov, slova známá & neznámá, Encyklopedický dum, spol.s.r.o., str. 223 se subjektem rozumí jednotlivec, jedinec; subjektivní znamená z osobního hlediska, nevecný, předpojatý.

tedy v mezích svého subjektivního práva možnost volby způsobu chování. V tomto smyslu pojem subjektivního práva splývá s pojmem svobody v právním smyslu²². Vzhledem k tomu, že těžištěm této práce jsou práva rodičovská, která jsou právy subjektivními, nadále budeme používat pojem právo ve smyslu subjektivním.

Subjektivní práva by dle teorie²³ neměla žádný význam bez odpovídajících právních povinností druhých subjektů nerušit výkon subjektivního práva či něco strpět, dát nebo konat či nekonat. Realizace subjektivních práv je závislá na plnění těchto povinností a ochrana subjektivních práv spočívá v tom, že plnění právních povinností je vynutitelné. Subjektivní právo tedy znamená zároveň oprávnění požadovat plnění povinností druhých subjektů, bez něhož nelze subjektivní právo vykonávat. Zároveň každé subjektivní právo má meze, takže každý subjekt má povinnost zdržet se konání, které by překračovalo meze jeho právní svobody, stanovené objektivním právem.

3. 4. Práva a povinnosti rodiče

Vztah rodiče a dítěte je upraven převážně v ZoR, který je speciální k OZ, coby obecnému právnímu předpisu. OZ by bylo možné vzhledem k ustanovení § 104 ZoR²⁴ použít pouze podpůrně na oblasti, které nejsou přímo v ZoR upraveny. Dle ustanovení § 2 odstavec 1 OZ vznikají občanskoprávní vztahy z právních úkonů nebo z jiných skutečností, s nimiž zákon vznik těchto vztahů spojuje. Právní úkony spočívají v projevu lidské vůle navenek²⁵ a právní skutečnosti jsou definovány jako skutečnosti vnějšího světa, s nimiž občanské právo

²¹ V. Veverka, J. Boguszak, J. Capek: Základy teorie práva a právní filozofie, Kodex Praha 1996, str. 91.

²² V. Veverka, J. Boguszak, J. Capek: Základy teorie práva a právní filozofie, Kodex Praha 1996, str. 91.

²³ V. Veverka, J. Boguszak, J. Capek: Základy teorie práva a právní filozofie, Kodex Praha 1996, str. 92.

²⁴ Ustanovení § 104 ZoR: „ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví – li tento zákon jinak“.

²⁵ Po vzoru tradičního římského práva rozlišujeme právně relevantní chování na dare (dát), facere (konat), omittere (zdržet se nějakého chování) a pati (strpět).

spojuje vznik, změnu a zánik právních následků. Takovými následky jsou vznik, změna a zánik občanskoprávních vztahů a s nimi související subjektivní občanská práva a občanskoprávní povinnosti.

Vztah mezi rodiči a dětmi, který dozajista občanskoprávním vztahem je, vzniká právní skutečností - narozením dítěte²⁶. Pak právě zásadně narozením dítěte vznikají rodiči práva a povinnosti, která jsou, spolu s výkonem rodičovských práv, hlavní náplní této rigorózní práce.

3. 5. Výkon práv a povinností dle OZ

Výkon subjektivního práva není absolutní, je omezen stejnou možností výkonu práv jiných subjektů.

Výkon rodičovských práv a povinností se řídí obecným ustanovením § 3 odstavec 1 OZ, podle něhož výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy. Přestože to není v OZ výslovně zmíněno, dle komentáře²⁷ výkon subjektivních občanských práv zásadně vylučuje protiprávnost a tedy i uložení sankce. Z tohoto důvodu je možné říci, že každý, kdo má určité subjektivní občanské právo, je zásadně oprávněn je i vykonat (vykonávat) a je přitom pod ochranou právního řádu, pokud splní určité zákonné náležitosti²⁸.

²⁶ Slovo „zásadne“ jsem použila záměrně, protože např. dle ustanovení § 63 odstavec 1 ZoR osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi a osvojitelé mají práva a povinnosti rodičů při výchově dětí, takže jejich vztah k dítěti zde vzniká okamžikem osvojení.

²⁷ O. Jehlička, J. Švestka, M. Škárová a kol.: Občanský zákoník. Komentár, 9. vydání, C. H. Beck 2004, str. 38.

²⁸ Termíto zákonnými náležitostmi jsou zásadne následující:

- Výkon práva nesmí v konkrétním prípade bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiného.

- Výkon práva nesmí být v konkrétním prípade v rozporu s dobrými mravy (lat. contra bonos mores). OZ sice neobsahuje definici dobrých mravů, ale judikatura (Sou R NS c. 26 – C 2042 nebo S j c. 62/1997) dovodila, že za ne je treba pokládat souhrn spolecenských, kulturních a právních norem, jež v historickém vývoji osvedčují jistou nemennost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních. Nejde o řádný výkon práva, kterému by právní řád zajišťoval ochranu, pokud nastane situace, kdy takový výkon sice není v rozporu se zákonem, avšak odporuje dobrým mravům. Institut dobrých mravů spocívá v obecných morálních zásadách demokratické společnosti a

4 ROZVOD MANŽELSTVÍ

4. 1. Rozvodové řízení

Rozvod manželství je upraven v ZoR v části první, hlavě páté, v ustanovení § 24 a následujících. Rozvod znamená významný zásah do statusu manželů, do jejich práv a povinností, a ovlivňuje významnou měrou i postavení dítěte, z manželství vzešlého.

4. 1. 1. Podmínky pro rozvod manželství

Předpokladem rozhodnutí soudu o rozvodu manželství je to, aby bylo tak *hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití*. Hluboký a trvalý rozvrat obvykle soud dovodí z toho, že svazek je pouze formální, neplní již svou společenskou funkci a brání obnovení manželského soužití. Tyto skutečnosti se posuzují z objektivního hlediska. Je na soudu zjistit příčiny, které takový stav manželských vztahů způsobily. Příčiny jsou pak tak či onak důsledkem porušování manželských povinností tak, jak je formuluje ustanovení § 18 až § 20 ZoR. Zde zákon manželům ukládá povinnost žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí při zachování stejných práv a povinností pro oba manžele. K vážnému a hlubokému rozvratu manželství dojde tehdy, když manželství již není schopno plnit žádnou ze

zajišťuje spravedlnost při výkonu práva, již nebylo možné dosáhnout v daném konkrétním případě ani výkladem právní normy. V praxi by použití dobrých mravů mělo být používáno ve výjimečných případech tak, aby nedocházelo k nahrazení určité právní normy, k obcházení zákona a k oslabení ochrany subjektivních občanských práv, což by byl důsledek bezprostředně související. Z tohoto důvodu by závěr, že výkon práva byl v rozporu s dobrými mravy, měl být důkladně a přesvědčivě odůvodněn ze strany rozhodujícího soudu. V souladu s judikaturou (II. ÚS 389/01 Sb. n. u., US Svazek 29, nález 25, str. 215) lze uzavřít, že uvedený právní institut je možné použít jen na výkon již existujících práv a povinností a nelze takovým způsobem právo nebo povinnost nově založit.

- Výkon práva nesmí odporovat svým obsahem nebo účelem zákonu ani jej obcházet (viz ustanovení § 39 OZ).

- Výkon práva nesmí být prováděn v rozporu s účelem, který pro něj právní norma předpokládá. V opačném případě nejde, shodně jako u výše vyjmenovaných omezení při výkonu práva, o jeho řádný výkon. Takovým typickým výkonem práva, který není v souladu s cílem sledovaným právní normou, je šikanózní výkon práva.

svých funkcí, neboť manželé spolu nežijí, nevedou společnou domácnost, odcizili se, nepomáhají si, nejsou schopni společně vychovávat děti a vytvářet jim zdravé rodinné prostředí, přičemž není naděje na zlepšení tohoto stavu. Soud přitom v rozvodovém řízení nezkoumá jen hloubku manželského rozvratu, ale i jeho trvalost, zejména jedná-li se o manželství s dětmi. Soud ze zákona je totiž povinen zkoumat, zda manželství není přes všechna nedorozumění mezi partnery přece jen schopno plnit alespoň jednu ze svých nejdůležitějších funkcí, totiž společnou péči o nezletilé děti a vytváření vhodného a bezpečného výchovného prostředí. Jestliže se prokáže, že alespoň některá z funkcí manželství je zachována, ať již je to společná domácnost nebo intimní soužití a zejména shora uvedená společná péče o děti, soud může dojít k závěru, že rozvrat manželství není neodčinitelný a že je naděje na úplné obnovení manželských vztahů. V takovém případě může soud žalobu o rozvod zamítnout, zejména když dojde k závěru, že zachování manželství rodičů bude pro nezletilé děti přínosem²⁹.

Dalším předpokladem rozvodu manželství je, *aby u manželů, kteří mají nezletilé děti, nebyl rozvod v rozporu se zájmy těchto dětí danými zvláštními důvody³⁰, a aby dle ustanovení § 26 odstavec 1 ZoR upravil soud práva a povinnosti manželů k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určil, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. Zákonodárce vyjádřil prioritu zájmu nezletilého dítěte nad právním vztahem manželství, protože manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle ustanovení § 176 občanského soudního řádu³¹. ZoR pojem "zvláštní důvody"*

²⁹ Citace M. Francová: Rozvod manželství, Právo a rodina 4/2003, str. 10 – 15.

³⁰ Ustanovení § 24 odstavec 2 ZoR.

³¹ Ustanovení § 25 ZoR.

v rozporu se zájmy dětí nerozebírá ani příkladmo, může jimi být např. trvalá nemoc dítěte^{32 33}.

Další podmínkou je, aby *dle ustanovení § 24b ZoR nebyla manželovi, který s rozvodem nesouhlasí, a který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel, způsobena rozvodem zvláště závažná újma*. V takovém případě soud návrhu na rozvod nevyhoví, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství. Jedná se o tzv. „ztížený rozvod“, o tvrdostní klauzuli, kdy je prokázáno, že rozvod jednoho z manželů je nespravedlivou tvrdostí do jeho pokračujících osobních těžkostí. Zvláště závažnou újmu je třeba spíše spatřovat v jeho osobní, než majetkové oblasti³⁴. Ony mimořádné okolnosti svědčící pro zachování manželství mohou být věk, nemoc apod. Ztížený rozvod neznamená, že v uvedených případech jde o absolutní nemožnost rozvodu, proto, jestliže manželé spolu nežijí po dobu delší než tři roky, soud manželství rozvede, jsou - li splněny podmínky ustanovení § 24 ZoR, tedy hluboký a trvalý rozvrat manželství v takovém rozsahu, že nelze očekávat obnovení manželského soužití, soud přitom bere v úvahu příčiny rozvratu manželství³⁵. Pojmy

³² Blíže viz. podkapitola 4. 3. Ochrana zájmu nezletilých dětí při rozvodu.

³³ Holub, Nová a spol.: Zákon o rodině a předpisy související, 3. vydání, nakladatelství Linde Praha, a.s.1998, str. 36: Zvláštními důvody podmiňující zájem dítěte na tom, aby manželství jeho rodičů zůstalo zachováno, mohou spocívat např. ve zdravotním stavu dítěte, kdy např. invalidní dítě je výrazně psychicky vázáno na oba své rodiče, kdy péče o nemocné dítě je náročná a mohou ji zajišťovat pouze oba rodiče nebo z jiných obdobných vážných duvodu.

³⁴ V některé judikature se dovozuje, že závažná újma může nastat i v sociální oblasti či bytových pomerech, viz. např. usnesení Ústavního soudu II. ÚS 465/02 ze dne 26. 7. 2002.

³⁵ V některé literatuře, např. M. Hrušáková: Rozvod manželství, Právo a rodina 1/1999, str. 5 se dovozuje, že ZoR zná tři druhy rozvodu:

a) klasický (dle ustanovení § 24 , v této práci viz. sporný rozvod v podkapitole 4. 1. 2. Rozvod sporný a nesporný) spočívající na soudním zjišťování příčin manželského rozvratu, zpravidla proti vůli manžela, který návrh na zahájení řízení nepodal,

b) dohodnutý rozvod manželu (dle ustanovení § 24a) bez zjišťování příčin manželského rozvratu při splnění určitých zákonných podmínek (v mé práci je nazván jako nesporný rozvod, podkapitola 4. 1. 2. Rozvod sporný a nesporný),

c) ztížený rozvod (dle ustanovení § 24b , zde o něm pojednává podkapitola 4. 1. 1. Podmínky pro rozvod manželství). Jedná se o tzv. tvrdostní klauzuli, kdy je prokázáno, že rozvod jednoho z manželů je nespravedlivou tvrdostí do jeho pokračujících osobních těžkostí. Soud nesmí manželství rozvést, když se jeden z manželů rozvodu brání a jde o manžela:

- který se na rozvratu manželství převážně nepodílel,
- pro něhož je rozvod zvláště závažnou újmu,

mimořádné okolnosti svědčící pro zachování manželství, zvláště závažná újma nebo manžel, který se na rozvratu manželství převážně nepodílel, jsou obecné a vágní pojmy, je tak na úvaze soudu a jeho aplikačních schopnostech, jak se v konkrétním případě s danou situací vypořádá.

4. 1. 2. Rozvod sporný a nesporný

Sporným rozvodem se rozumí situace, kdy se v řízení zjišťují příčiny rozvratu manželství.

Nesporný rozvod, neboli rozvod jednoduchý, je upraven v ustanovení § 24a ZoR. Toto zjednodušení rozvodu do ZoR přinesla novela č. 91/1998 Sb. s účinností od 1. 8. 1998. Spočívá v tom, že za určitých podmínek soud má za to, že hluboký a trvalý rozvrat manželství nastal s tím, že není možné předpokládat obnovení manželského soužití a nezkoumá příčiny rozvratu. Ony podmínky pro rozhodnutí soudu o nesporném rozvodu jsou následující:

- i. manželství trvá alespoň jeden rok,
- ii. manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí,
- iii. k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí³⁶,
- iv. soudu jsou předloženy písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy účastníků upravující pro dobu po tomto rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost³⁷,
- v. soudu je předloženo pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu³⁸,

- když mimořádné okolnosti svědčí pro zachování manželství.

³⁶ Viz. ustanovení § 24 odstavec 1 ZoR.

³⁷ Viz. ustanovení § 24a odstavec 1 písmeno a) ZoR.

³⁸ Viz. ustanovení § 24a odstavec 1 písmeno b) ZoR.

- vi. rozvod není v rozporu se zájmem nezletilých dětí daným zvláštními důvody³⁹.

4. 1. 3. Změna příjmení manželů po rozvodu

Do jednoho měsíce po právní moci rozsudku o rozvodu může manžel, který přijal příjmení druhého manžela, oznámit matričnímu úřadu, že přijímá opět své dřívější příjmení, popřípadě, že upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího⁴⁰.

4. 2. Procesní otázky

K řízení o rozvod je dle ustanovení § 9 odstavec 1 o. s. ř. věcně příslušný okresní soud a dle ustanovení § 88 písmeno a) o. s. ř. místně příslušný soud, v jehož obvodu měli manželé poslední společné bydliště v České republice, bydlí - li v obvodu tohoto soudu alespoň jeden z manželů; není - li takového soudu, je místně příslušný obecný soud žalovaného, a není - li ani takového soudu, obecný soud žalobce.

Přestože je možné rozvodové řízení zahájit až poté, co je v právní moci rozsudek o úpravě poměrů nezletilých dětí, stává se, že účastník podá návrh na rozvod dříve. V praxi se však obvykle řízení nepřerušuje, pouze se vyčkává pravomocného soudního rozhodnutí v řízení péče o nezletilé.

V rozvodovém řízení se uplatní speciální ustanovení o. s. ř. týkající se přerušování řízení, podle kterého, jestliže to účastníci shodně navrhnou nebo jestliže se nedostaví bez předchozí omluvy k jednání anebo jestliže to alespoň jeden z účastníků navrhne a ostatní se nedostaví bez předchozí omluvy k jednání, soud řízení vždy přerušuje⁴¹.

³⁹ Viz. ustanovení § 24 odstavec 2 ve spojení s ustanovením § 24a odstavec 2 ZoR.

⁴⁰ Viz. ustanovení § 29 ZoR.

⁴¹ Viz. ustanovení § 110 o. s. ř., podle něhož se jiná než rozvodová řízení přerušuje, jestliže se to nepřihlíží jejich účelu. Rozvodová řízení se naproti přerušuje vždy bez ohledu na účel řízení.

Způsob dokazování u jednoduchého (nesporného) a klasického rozvodu je z povahy věci odlišný. U jednoduchého rozvodu dle ustanovení § 24a ZoR se soud v souladu s ustanovením §100 odstavec 2 o. s. ř. pokusí o odstranění příčin rozvratu a bude usilovat o smíření manželů, ale poté již nezkoumá příčiny rozvratu manželství. Jeho hlavní činnost pak spočívá v tom, že si nechá předložit příslušnou dohodu ve formě a s náležitostmi uvedenými v citovaném ustanovení § 24a ZoR a aniž by zkoumal její platnost, manželství rozvede. Naproti tomu u rozvodu dle ustanovení § 24 ZoR soud nejen vede manžele k odstranění příčin rozvratu a ke smíření, ale zároveň zjišťuje příčiny rozvratu manželství. U ztíženého rozvodu dle ustanovení § 24b ZoR soud zkoumá navíc i to, zda by rozvodem byla způsobena manželovi, který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel, zvláště závažná újma a zároveň zkoumá, zda existují mimořádné okolnosti svědčící ve prospěch zachování manželství.

Ten manžel, který podává návrh na rozvod manželství, je povinen zaplatit soudní poplatek ve výši Kč 1.000,- v kolkových známkách⁴². Co se týče náhrady nákladů řízení za rozvod, nemají na ně dle ustanovení § 144 o. s. ř. účastníci řízení nárok, ledaže to odůvodňují okolnosti případu nebo poměry účastníků; v takovém případě je může, a to i částečně, soud přiznat.

Pouze na okraj lze uvést, že v rozvodovém řízení není možné uplatnit mimořádné opravné prostředky, protože se jedná o situaci, kdy ve smyslu § 230 odstavec 1 písmeno a) a § 237 odstavec 2 písmeno b) o. s. ř. již pravomocné rozhodnutí soudu konstitovalo či změnilo osobní stav účastníků řízení⁴³.

⁴² Položka 2 písmeno c) Přílohy 1 Sazebníku poplatku zákona c. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích.

⁴³ Viz. usnesení Ústavního soudu II. ÚS 465/02 ze dne 26. 7. 2002.

4. 3. Ochrana zájmů nezletilých dětí při rozvodu

Rozvod neznamena pouze ukončení právního vztahu, který vstupem muže a ženy do manželství vznikl, zánik osobních práv a povinností manželů a dalších majetkových práv, ale vzhledem k tomu, že z manželství vzejdou většinou i děti, jejichž řádná výchova je považována za hlavní účel manželství, přináší rozvod manželství také výrazné změny rozvádějících se manželů ve vztahu k jejich nezletilým dětem. Přestože se rozvodem nemění nic na skutečnosti, že dřívější manželé zůstávají i nadále matkou a otcem svých dětí, je zřejmé, že situace se v souvislosti s rozvodem mění⁴⁴. Zásada ochrany zájmů nezletilých dětí je stanovena v ZoR a nemůže podle ní být rozvedeno manželství, mají-li manželé nezletilé děti, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštním důvodem⁴⁵. Záleží na úvaze soudu, který rozhoduje o rozvodu, zda jsou zvláštní důvody dány a manželství proto není možné rozvést. Za zvláštní důvod mohou být považovány např. zdravotní problémy na straně dítěte, jeho psychické problémy, silná citová vázanost dítěte na oba rodiče, důvody majetkové; za zvláštní důvod lze považovat i situaci, kdy se manželský rozvrat dosud nepodepsal na rodinném prostředí, v němž nezletilé děti žijí, tj. tehdy, kdy jsou rodiče ke svým dětem natolik ohleduplní, že své vzájemné rozpory řeší mezi sebou a před dětmi se nehádají. Ani toto ustanovení však nemůže děti uchránit před rozvodem rodičů absolutně. Budou-li vztahy mezi rodiči skutečně silně rozvrácené, nebude možné, aby si děti problémů svých rodičů nevšimly. Je pravděpodobné, že sledovat rozpory a hádky svých rodičů bude pro děti psychicky velmi náročné⁴⁶. Vyvstává pak otázka, zda nerozvedené manželství, kdy matka a otec např. spolu již řadu měsíců či let nežijí a kvůli vzájemné antipatii nemohou spolu bydlet, žít a vést společnou domácnost, může být ku prospěchu a v zájmu dítěte. Lze dovodit, že zde

⁴⁴ Citace článku zveřejněného dne 18. 10. 2002 na www.epravo.cz, autor neuveden.

⁴⁵ Viz. ustanovení § 24 odstavec 2 ZoR.

⁴⁶ Opak. citace D. Mašek: Dítě a rozvod, Právo a rodina 7/2002, str. 6 – 8.

nebude existovat zájem dítěte na zachování úplné rodiny a manželství bude rozvedeno.

Zájem dítěte se však neobjevuje pouze v rozvodovém řízení, ale je to pojem, který se vyskytuje ve všech řízeních, kde se rozhoduje o výchově a péči o nezletilé, Úmluva o právech dítěte ve svém článku 3, odstavci prvním stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se nezletilých dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

5 Vliv rozvodového řízení a porozvodové situace na děti

Rozvod představuje psychickou zátěž pro každého člena rodiny bez rozdílu věku. Pro děti nemusí být za každých okolností stresující, ale nelze ani předpokládat, že se jich nedotkne, pokud jej nechápu, nevnímají, anebo se o něm nemluví. Rozvodu většinou předchází období více či méně traumatizujícího rodinného rozvratu, který zvyšuje stres rodičů a napětí mezi nimi, činí je méně vnímavými pro potřeby dítěte. Jednou z fází období, které předchází rozvodu a přizpůsobení se nové situaci, by mělo být oddělení manželství od rodičovství. Tím se sníží pravděpodobnost zatažení dětí do vzájemných sporů rodičů. Reakce dětí se různí podle věku a pohlaví dítěte i pohlaví rodiče, který odešel, podle schopnosti dítěte se přizpůsobovat změnám, podle toho, zda mělo psychické potíže již před rozvodem apod. Jako nejdůležitější faktor je však popisován charakter předrozvodového soužití rodičů. V rodinách, kde předcházely dlouhodobé konflikty a násilí, je dopad těchto konfliktů závažnější než dopad samotného rozvodu⁴⁷.

V současnosti, jak již bylo výše zmíněno, spočívá česká právní úprava na principu, kdy je před samotným rozvodovým řízením nezbytné vyřešit situaci nezletilých dětí. Touto úpravou je sledována ochrana dětí a v lepším případě i stabilizace poměrů pro dítě pro dobu po rozvodu, ať už se to týká jeho bydlení nebo hmotného zabezpečení.

V řízení týkajícím se péče o děti, ve kterém soud rozhoduje o výchově, výživě, případně o styku nezletilého s rodiči, někdy i prarodiči či s jinými členy rodiny, je nezbytné vyřešit svěření nezletilého dítěte do výchovy jednoho z rodičů, pokud tedy nedojde k rozhodnutí o společné nebo střídavé výchově. V uvedeném řízení je zapotřebí, aby si příslušný soud položil otázku, co znamená právní ochrana nezletilého dítěte při

⁴⁷ Citace M. Ryšánková: Děti, rodiče a rozvody, článek zveřejněný dne 11. 2. 2004 na www.epravo.cz.

rozvodu manželství a co je zájmem dítěte, zda se jedná o ochranu před rozvodem samotným nebo ochranu před předrozvodovou situací, zda se jedná o zájem dítěte na existenci jinak nefunkčního svazku rodičů či na stabilizaci poměrů mezi rodiči, která se ve většině případů odrazí až s odstupem času na klidu v rodinném zázemí.

6 RODIČOVSKÁ PRÁVA A POVINNOSTI

V současné době je tematika rodičovských práv a povinností upravena zejména Zákonem o rodině, občanským zákoníkem, zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí⁴⁸, ústavním zákonem č. 2/1993 Sb., Listinou základních práv a svobod. Česká republika je rovněž vázána řadou mezinárodních smluv a úmluv, z nichž vztah k této práci má především Úmluva o právech dítěte⁴⁹, Úmluva o styku s dětmi⁵⁰, dále Úmluva o vymáhání výživného v cizině⁵¹, Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnově výchovy dítěte⁵², Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí⁵³ a Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí⁵⁴.

Pokud se zaměříme na nejdůležitější vnitrostátní úpravu konkrétně, zabývá se rodičovskými právy a povinnostmi a jejich výkonem několik článků Listiny základních práv a svobod, konkrétně ustanovení článku 32 odstavec 4, podle něhož péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti

⁴⁸ Viz. blíže podkapitola 9. 3. Role Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

⁴⁹ Vyhlášená pod č. 104/1991 Sb., viz. i podkapitola 6. 3. Úmluva o právech dítěte a práva a povinnosti rodičů v ní uvedené.

⁵⁰ Vyhlášená ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 91/2005 Sb.m.s., blíže viz podkapitola 9. 1. 1. Úmluva o styku s detmi, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 91/2005 Sb. m. s.

⁵¹ Uveřejněná ve vyhlášce Ministerstva zahraničních věcí pod c. 33/1959 Sb., blíže viz podkapitola 8. 3. Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, publikovaná ve vyhlášce ministra zahraničních věcí pod c. 132/1976 Sb. a další úmluvy týkající se výkonu rozhodnutí ohledně výživného.

⁵² Zveřejněná ve vyhlášce Ministerstva zahraničních věcí č. 132/1976 Sb., blíže viz podkapitola 9. 1. 2. Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnově výchovy dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 66/2000 Sb. m. s. (Evropská smlouva o únosech dětí).

⁵³ Vyhlášená ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 34/1998 Sb., viz blíže podkapitola 9. 1. 3. Haagská smlouva o únosech dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 34/1998 Sb. (Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí)

⁵⁴ Vyhlášená ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 141/2001 Sb.m.s., viz blíže podkapitola 8. 2. Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 14/2001 Sb. m. s.

jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona⁵⁵ ⁵⁶. Samotným zákonem není stanovena povinnost rodiče pečovat o dítě osobně. V odstavci 5 téhož článku Listiny je upraveno právo rodičů, kteří pečují o děti, na pomoc státu⁵⁷.

ZoR je složen ze čtyř částí, z nichž první upravuje manželství, tj. formy sňatku, vznik a zánik manželství, jeho neplatnost a neexistenci a vztahy mezi manžely. Druhá část upravuje vztahy mezi rodiči a dětmi, zabývá se rodičovskou zodpovědností, výchovnými opatřeními, s nimiž souvisí sociálně - právní ochrana dětí, určením rodičovství, jakož i osvojením a poručenstvím a opatrovnictvím. Část třetí nazvaná „Výživné“ se týká vyživovací povinnosti rodičů a dětí, vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými, mezi manželi, výživného rozvedeného manžela a příspěvku na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce. Poslední částí jsou „Závěrečná ustanovení“, ve kterých je stanovena účinnost ZoR a subsidiární použití občanského zákoníku.

Ze ZoR jsou pro práva a povinnosti rodiče, resp. pro práva a povinnosti rozvedeného rodiče, nejdůležitější hlava pátá části první, nazvaná „Rozvod“, o které pojednávala tato práce samostatně v kapitole 4, hlava první části druhé, nazvaná „Rodičovská zodpovědnost“, na kterou se blíže zaměřuji v podkapitole 6. 1. 1. Rodičovská zodpovědnost, případně podkapitole 6. 1. 2. Pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti, a hlava první obsažená v části třetí, pojmenovaná „Vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí“, která je rozvedena v kapitole 6. 1. 6. Vyživovací povinnost rodičů.

⁵⁵ Dle článku 32 odstavec 6 Listiny základních práv a povinností podrobnosti stanoví zákon.

⁵⁶ Takovým zákonem je ZoR, který ve svém ustanovení § 45 odstavec 1 uvádí, že vyžaduje – li to zájem dítěte, může soud sverit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se sverněním dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud zpravidla přednost příbuznému dítěte.

⁵⁷ Tímto právem se však s ohledem na systematicnost práce blíže zabývat nebudu, viz. kapitola 1 Úvod.

Konkrétními právy a povinnostmi se budeme zabývat postupně v této i v následujících kapitolách.

6. 1. Rodičovská práva a povinnosti obecně

6. 1. 1. Rodičovská zodpovědnost

Rodičovská zodpovědnost je systematicky zařazena do druhé části ZoR, nazvané „Vztahy mezi rodiči a dětmi“, hlavy první. Část druhá ZoR obsahuje kromě rodičovské zodpovědnosti ještě výchovná opatření (hlava druhá), určení rodičovství (hlava třetí), osvojení (hlava čtvrtá) a poručenství a opatrovnictví (hlava pátá), kterými se však blíže, s ohledem na systematickост práce, zabývat nebudu.

Ustanovení § 31 ZoR definuje rodičovskou zodpovědnost jako souhrn práv a povinností

- při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- při zastupování nezletilého dítěte a
- při správě jeho jmění.

Rodičovská zodpovědnost obsahuje celý komplex vztahů rodičů k dětem. Úmluva o právech dítěte používá sice termín odpovědnost⁵⁸, ale pojem odpovědnost nebylo možné v ZoR v tomto smyslu použít, protože v OZ má specifický význam týkající se sankce při porušení práva. Zodpovědnost nejlépe odpovídá i termínu „responsibility“ užívaném v jiných, nejen evropských právních rádech. Rodičovská zodpovědnost má ochranný princip a tento institut lze vykonávat jen ve vztahu k nezletilému dítěti. Jejím obsahem je:

⁵⁸ Viz. článek 18 odstavec 1) Úmluvy: Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte.

- chránit zájmy dítěte
- řídit jednání dítěte
- vykonávat dohled odpovídající stupni vývoje dítěte⁵⁹.

Rodičovská zodpovědnost náleží dle ustanovení § 34 odstavec 1 ZoR oběma rodičům. Zákon počítal s tím, že nelze po rodičích žádat, aby veškerý výkon svých práv a povinností k dítěti činili společně za neustálého vzájemného souhlasu. Každodenní život rodiny, související nadto obvykle s výkonem povolání rodičů, přináší množství situací, kdy běžně vykonává svá rodičovská práva jen jeden rodič. Druhý rodič se k tomu připojuje obvykle tak, jak jim to oběma a dítěti vyhovuje. Jenom tam, kde právní předpisy vyžadují výslovný souhlas (vyjádřený např. i podpisem) obou rodičů, vykonávají oba rodiče svá práva a povinnosti společně)⁶⁰ ⁶¹. Podle dalších odstavců téhož ustanovení § 34 ZoR, jestliže jeden z rodičů nežije, není znám nebo nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, náleží rodičovská zodpovědnost druhému rodiči; totéž platí, je – li jeden z rodičů rodičovské zodpovědnosti zbaven a nebo je – li výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven; soud může přiznat rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě i nezletilému rodiči dítěte, který dosáhl věku šestnácti let, má – li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývajících.

6. 1. 2. Pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti

Jen tím, že některá svá práva či povinnosti rodič nevykonává, nositelem rodičovské zodpovědnosti být nepřestává⁶². Rodičovská

Rodice, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.

⁵⁹ Citace M. Hrušáková: Rodičovská zodpovědnost, Právo a rodina 2/1999, str. 1 – 3.

⁶⁰ Citace S. Radvanová: Výkon rodičovských práv, Právo a rodina 4/2001, str. 1 – 3.

⁶¹ Blíže viz podkapitola 6. 1. 4. Zastupování nezletilého dítěte.

⁶² Opak. citace S. Radvanová: Výkon rodičovských práv, Právo a rodina 4/2001, str. 1 – 3.

zodpovědnost může být soudem omezena, soud jí může rodiče zbavit nebo její výkon pozastavit. Pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti přichází v úvahu dle ustanovení § 44 odstavec 1 ZoR za situace, kdy rodiči brání ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje - li to zájem dítěte. Soud takové rozhodnutí učinit může, ale nemusí, záleží na jeho úvaze. O omezení rodičovské zodpovědnosti soud rozhodne, nevykonává - li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje - li to zájem dítěte; soud zde narozdíl od pozastavení rodičovské zodpovědnosti při naplnění obou podmínek rodičovskou zodpovědnost vždy omezí; přitom rozhodující soud vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje. O zbavení rodičovské zodpovědnosti soud rozhodne, zneužívá - li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, zde rovněž při naplnění zákonných předpokladů soud vždy rodiče zodpovědnosti zbaví, a to v celém rozsahu. Jestliže se rodič dopustí úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použije, popřípadě se dopustí trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchaného jeho dítětem, soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Ve všech případech uvedených rozhodnutí soudu nezaniká vyživovací povinnost rodiče vůči dítěti.

6. 1. 3. *Výchova dítěte*

Péče o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj nejsou v ustanovení § 31 písmeno a) ZoR vypočteny taxativně, dalo by se říci, že jde o vyjádření výchovy v širším slova smyslu.

Rodiče mají rozhodující roli na výchově dítěte, i když, jak shora řečeno⁶³, není stanovena povinnost rodiče o dítě osobně pečovat.

⁶³ Viz. záhlaví kapitoly 6 Rodicovská práva a povinnosti.

Rodičům je zákonem stanovena povinnost být dětem svým osobním životem a chováním příkladem⁶⁴. Nežijí - li rodiče nezletilého dítěte spolu a nedohodnou - li se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu⁶⁵.

ZoR ve svém ustanovení § 45 odstavec 1 pamatuje i na situaci, kdy, vyžaduje - li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytne záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby soud upřednostní zpravidla příbuzného dítěte. Při uvedeném rozhodnutí vymezí soud rozsah práv a povinností rodičů a fyzické osoby, které je dítě do výchovy svěřováno, vůči danému dítěti.

Při výkonu práv a povinností tvořících rodičovskou zodpovědnost jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj⁶⁶.

6. 1. 4. Zastupování nezletilého dítěte

Právní subjektivita fyzické osoby vzniká podle ustanovení § 7 OZ narozením, ale má ji i nasciturus, narodí - li se živý. Způsobilosti k právním úkonům se v plném rozsahu nabývá zletilostí, tedy osmnáctým rokem nebo uzavřením manželství u osoby starší šestnácti let. Nezletilé děti jsou vzhledem ke své mentální nezralosti a omezeným zkušenostem pod zvláštní ochranou státu. To neznamená, že nezletilí nemohou činit žádné právní úkony, mohou činit takové úkony, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich

⁶⁴ Viz. ustanovení § 32 odstavec 1 a 2 ZoR.

⁶⁵ Viz. ustanovení § 50 ZoR.

věku⁶⁷. Jestliže v daném konkrétním případě dítě nemá odpovědnost k zamýšlenému právnímu úkonu, jednají za něj jeho rodiče, což vyplývá z ustanovení § 36 ZoR. Obecně je zastáván názor⁶⁸, že dítě může v běžných záležitostech zastoupit kterýkoliv z rodičů (to v ZoR není výslovně upraveno). Pro zákonné zástupce platí omezení ustanovením § 28 OZ, podle něhož vyžaduje schválení soudu nakládání s majetkem nezletilých, při kterém nejde o běžnou záležitost.

Rozhodnutí soudu, kterým se schvaluje právní úkon učiněný za nezletilého, má deklaratorní povahu⁶⁹. Soud právní úkon schválí, jestliže je činěn v souladu se zájmy nezletilého⁷⁰. U podstatných věcí nevyžadujících schválení soudu je zapotřebí souhlasu obou rodičů, pokud jeden nesouhlasí, může soud dle ustanovení § 49 ZoR souhlas nahradit. Šlo by například o situaci, kdy by jeden z rodičů nesouhlasil s přestupem nezletilého dítěte na jinou školu nebo při snaze jednoho z rodičů o změnu příjmení dítěte po rozvodu, se kterou druhý rodič není srozuměn, což je blíže rozvedeno v podkapitole 6. 2. 4. Změna jména nezletilého dítěte po rozvodu.

Pokud hrozí střet zájmů dětí týchž rodičů nebo střet zájmů mezi rodiči a dítětem, zastupuje dítě kolizní opatrovník, kterého ustanoví soud podle ustanovení § 37 odstavec 2 ZoR.

⁶⁶ Viz. ustanovení § 31 odstavec 2 ZoR.

⁶⁷ Viz. ustanovení § 9 OZ a § 6 Zákoníku práce.

⁶⁸ Viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Re 17/68 5 Cz 119/67 (Sb NS 68, 2 - 3:135): V případech, kdy jeden z rodičů zastupuje dítě v běžných věcech, není nutné vyjádření druhého rodiče. Jde-li však o podstatnou věc, je třeba se dotázat druhého rodiče, zda s projevem zastupujícího rodiče souhlasí. Pokud by druhý rodič vyslovil nesouhlas, byly by dány podmínky pro postup podle § 49 ZoR.

⁶⁹ Viz. rozhodnutí SJS 865/2001 35 Ca 73/99-16 (SoJ 2001, 5:436): Rozhodnutí soudu, kterým se schvaluje právní úkon učiněný za nezletilého, má deklaratorní povahu, při posuzování podmínky pro povolení vkladu práva do katastru nemovitostí podle ustanovení § 5 odstavec 1 písmeno g) zákona c. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, proto není rozhodující, zda soud o schválení úkonu za nezletilého rozhodl před podáním návrhu na vklad práva do katastru nemovitostí podle smlouvy, jejímž účastníkem je nezletilý, nebo až po podání návrhu na vklad.

⁷⁰ Ustanovení § 179 o. s. r.

6. 1. 5. *Správa jmění dítěte*

Úprava v ustanovení § 28 OZ nebyla dostačující, proto byla správa jmění nezletilého dítěte, aby se zvýšila jeho ochrana, novelizována zákonem č. 91/1998 Sb., účinným od 1. 8. 1998, a je nyní obsažena v ustanoveních § 37a a § 37b ZoR. Rodiče mají povinnost starat se dítěti o jeho jmění s péčí řádného hospodáře. ZoR rovněž stanoví pravidla pro nakládání s výnosy a majetkovou podstatou. Majetková podstata přitom může být dotčena jen v případě, že by vznikl nezaviněně ze strany osob výživou povinných hrubý nepoměr mezi poměry nezletilého dítěte a osob výživou povinných. Půjde např. o situaci, kdy dítě zdědilo nebo bylo obdarováno majetkem větší hodnoty a výtěžky rodičů jsou omezené, například z důvodu nemoci nebo nezaviněné ztráty zaměstnání. Rodiče jsou povinni odevzdat dítěti jmění, jakmile dosáhne zletilosti, a také podat vyúčtování, pokud je dítě o to požádá. Takovou žádost musí dítě provést do jednoho roku od ukončení správy. Rodiči nenáleží odměna za správu jmění dítěte. V odůvodněných případech, kdy by majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy, ustanoví soud pro zvýšenou ochranu jmění dítěte opatrovníka. V tomto případě by soud vymezil rozsah takto spravovaného jmění a stanovil způsob, jakým má správa jmění probíhat. Ze ZoR vyplývá, že opatrovník nesmí činit úkony spojené s nepřiměřeným rizikem⁷¹. Soud dohlíží na správu majetku vykonávanou opatrovníkem a činí nutná a vhodná opatření ke zjištění a zajištění tohoto majetku⁷². Po skončení zastupování předloží opatrovník závěrečný účet ze správy majetku; soud mu může též uložit, aby mu během zastupování podával pravidelné zprávy o své činnosti.

6. 1. 6. *Vyživovací povinnost rodičů*

Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem trvá do té doby, pokud děti nejsou schopny se samy se žít. Oba rodiče přispívají na výživu

⁷¹ Viz. ustanovení § 37a a § 37b ZoR.

svých dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Dítě má přitom právo podílet se na životní úrovni svých rodičů. Při určení rozsahu vyživovací povinnosti rodičů se přihlíží k tomu, který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje; žijí – li přitom rodiče spolu, přihlédne se i k péči rodičů o společnou domácnost⁷³. Jestliže rodiče spolu žijí, ale jeden z nich neplní dobrovolně svou vyživovací povinnost k nezletilému dítěti, anebo v případě, že rodiče nezletilého dítěte spolu nežijí, upraví soud rozsah vyživovací povinnosti rodičů nebo schválí jejich dohodu o výši výživného⁷⁴. Ustanovení § 50 ZoR řeší situaci, kdy rodiče nezletilého nežijí spolu a nedohodnou se o úpravě výchovy a výživy dítěte tak, že soud může v této situaci i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výchovu⁷⁵.

Při určení výživného přihlédne soud k odůvodněným potřebám oprávněného, jakož i ke schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného⁷⁶. Při hodnocení schopností, možností a majetkových poměrů povinného zkoumá soud, zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti nebo majetkového prospěchu, popřípadě zda nepodstupuje nepřiměřená

⁷² Viz. ustanovení § 193 odstavec 1 a 2 o. s. r.

⁷³ Viz. ustanovení § 85 odstavec 1, 2, 3 ZoR.

⁷⁴ Viz. ustanovení § 86 ZoR, které odkazuje na ustanovení § 50 ZoR a to pak na ustanovení § 26 až 28 ZoR.

⁷⁵ Citace R 45/66, Rc 1/70 stanovisko Cj 33/78 Bulletin advokacie 1/1979, str. 5: Při rozhodování o výchově dětí rodičů spolu nežijících se mají soudy řídit vždy zájmem dítěte, posuzujíc ho v souladu se zájmy společnosti. Je třeba, aby si soudy vždy zjistily bezpečně podklady pro hodnocení osobních a povahových vlastností rodičů a prostředí, v němž rodiče žijí, jaké mají a mají zaměstnání. ...Schopnost rodičů k výchově dětí nelze posuzovat jen podle toho, kdo způsobil jejich rozchod, ale je vždy třeba pečlivě uvážit, jak se v důvodech rozchodu projevuje jejich postoj k rodině, dětem a společnosti.

⁷⁶ Viz. ustanovení § 85a ZoR. Protože se začaly množit případy zatajování příjmu rodičů podnikateli, bylo přijato ustanovení § 85a, podle něhož rodič, který má příjmy z jiné než závislé činnosti podléhající dani z příjmu, je povinen soudu prokázat své příjmy, předložit podklady pro zhodnocení svých majetkových poměrů a umožnit soudu zjistit i další skutečnosti potřebné pro rozhodnutí zpřístupněním údajů chráněných podle zvláštních předpisů. Nesplní – li rodič tuto povinnost, má se za to, že jeho průměrný měsíční příjem činí 12,7 násobek (dříve patnáctinásobek) částky životního minima jednotlivce podle zvláštního právního předpisu. Zvláštním právním předpisem je zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, který stanoví v ustanovení § 2 životní minimum na Kč 3.126,-. 12,7 násobek tak nyní činí cca Kč 39.700,-. U podnikateli se příjmy jinak prokazují danovým priznáním, a protože si pro účely danového priznání zahrnují do svých výdajů často i výdaje nesouvisející přímo s podnikatelskou činností, provádí pravidelně soudy důkaz k prokázání faktických příjmů účetnictvím podnikatele.

majetková rizika. Výživné nelze přiznat, jestliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy.

Výživné je třeba platit v pravidelných opětujičích se částkách kromě případu, kdy soud rozhodne o povinnosti složit peněžní částku pro výživné splatné v budoucnosti⁷⁷. U výživného poskytovaného pro nezletilé děti není možné započtení pohledávek.

Důležitým je ustanovení § 98 ZoR, podle kterého se právo na výživné nepromlčuje, promlčují se pouze práva na jednotlivá opětujičící se plnění. Výživné lze přiznat jen ode dne zahájení soudního řízení; u výživného pro nezletilé děti i za dobu nejdéle tři let nazpět od tohoto dne⁷⁸.

Za zmínku stojí i rozdílná úprava výživného u dětí zletilých a nezletilých. U zletilých dětí se změny v rozhodnutích, snížení, zvýšení nebo zrušení výživovací povinnosti mohou provádět pouze na návrh rodiče nebo dítěte, u nezletilého dítěte může soud, změni - li se poměry, i bez návrhu změnit dohody a soudní rozhodnutí o výživném. Dojde - li k zrušení nebo snížení tohoto výživného za minulou dobu, spotřebované výživné se nevrací⁷⁹, narozdíl od spotřebovaného výživného zletilým dítětem.

6. 1. 7. Poskytování informací dítěti

Další povinností rodiče je poskytovat dítěti potřebné informace, pokud je schopno si s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících. Takové dítě má i právo se svobodně vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby⁸⁰.

⁷⁷ O tom blíže viz. podkapitola 6. 2. 3. Výživa dítěte.

⁷⁸ Více ohledne výživného viz. podkapitola 6. 2. 3. Výživa dítěte.

⁷⁹ Viz. ustanovení § 99 ZoR.

⁸⁰ Viz. ustanovení § 31 odstavec 3 ZoR.

6. 1. 8. Další práva a povinnosti rodičů

Mezi práva rodičů patří to, aby dítě, které žije s nimi ve společné domácnosti, jim podle svých schopností pomáhalo a přispívalo jim na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má vlastní příjem, popřípadě majetek, kterého lze použít pro společné potřeby rodiny⁸¹.

ZoR stanoví osobní právo rodičů dát dítěti jméno a jestliže mají společné příjmení, tak i toto příjmení, nebo příjmení jednoho z nich, určené dohodou při uzavření manželství⁸². Pokud takto nebylo příjmení určeno, dohodnou se o něm rodiče a oznámí ho matričnímu úřadu. Jestliže se rodiče na jméno dítěte nedohodnou ve lhůtě jednoho měsíce od narození dítěte nebo jméno dítěti v této lhůtě vůbec neurčí, anebo určí takové jméno, které nelze do knihy narození zapsat, případně ani jeden z rodičů není znám, oznámí tuto skutečnost matriční úřad soudu. Soud pak může zahájit řízení podle ustanovení § 176 a následujících o. s. ř. ve věci péče soudu o nezletilé, v němž podle ustanovení § 178 odstavec 1 o. s. ř. vede rodiče k řádnému plnění povinnosti při péči o nezletilého. Jméno se zapisuje do matriky podle souhlasného prohlášení rodičů; není - li jeden rodič znám nebo je - li pravomocným rozhodnutím soudu zbaven rodičovské zodpovědnosti nebo je mu výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven, anebo je - li pravomocným rozhodnutím soudu rodič zbaven způsobilosti k právním úkonům, či je jeho způsobilost k právním úkonům omezena, zapíše se jméno podle prohlášení druhého z rodičů, jinak podle pravomocného rozhodnutí soudu.

Zapsána mohou být podle ustanovení § 18 odstavec 2 Matričního zákona dvě jména, která nesmí být stejná; dítěti, které není občanem a jehož rodiče nemají státní občanství České republiky, lze zapsat více jmen. Jména, která nelze do knihy narození zapsat, jsou

⁸¹ Viz ustanovení § 31 odstavec 4 ZoR.

podle ustanovení § 62 odstavec 1 Matričního zákona jména zkomolená, zdrobnělá a domácká; fyzické osobě mužského pohlaví nelze zapsat jméno ženské a naopak. Matriční úřad nezapiše ani jméno, pokud mu je známo, že toto jméno užívá žijící sourozenec, mají-li sourozenci stejné rodiče. Matriční zákon umožňuje v ustanovení § 62 odstavec 3, aby občan, kterému bylo do matriční knihy zapsáno jedno jméno, před matričním úřadem prohlásil, že bude užívat jména dvě. U nezletilého učiní toto prohlášení jeho zákonný zástupce a u nezletilého staršího patnácti let připojí k prohlášení jeho souhlas, bez kterého nemůže ke zvolení druhého jména dojít. Ustanovení § 63 odstavec 1 Matričního zákona upravuje možnost užívání české podoby cizojazyčného jména bez povolení, postačuje oznámení této skutečnosti matričnímu úřadu, v jehož knize narození je jméno zapsáno, není-li to v rozporu s Matričním zákonem. V případě pochybností, zda jde o českou podobu jména, je oznamovatel povinen předložit vyjádření znalce.

Povinnosti dítěte uvedené v ustanovení § 35 ZoR odpovídá právo rodičů na to, aby je dítě *ctilo a respektovalo*.

Zajímavá je i *odpovědnost za škodu způsobenou nezletilým*. Jedná se o odpovědnost občanskoprávní ve smyslu § 422 OZ⁸³. Jestliže chybí u nezletilého rozumová nebo volní složka při způsobení škody, je za její vznik odpovědná osoba, která je povinna vykonávat nad ním dohled. Výlučná odpovědnost osoby vykonávající dohled je dána tehdy, jestliže je v konkrétním případě zjištěno, že nezletilý nebyl schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky a současně osoba povinná k dohledu neprokáže, že dohled nezanedbala, zavinění se v tomto případě předpokládá. Odpovědností osoby vykonávající dohled se sleduje jednak

⁸² Viz. ustanovení § 38 ZoR.

⁸³ Ustanovení § 422 OZ odstavec 1: Nezletilý odpovídá za škodu jím způsobenou, je-li schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky; společně a nerozdílně s ním odpovídá, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled. Není-li ten, kdo způsobí škodu, pro nezletilost schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled. Odstavec 2: Kdo je povinen vykonávat dohled, zproští se odpovědností, jestliže prokáže, že náležitý dohled nezanedbával.

cíl preventivní, aby dohlížející osoby pod hrozbou odpovědnosti náležitě své povinnosti plnily a dále cíl reparační, tedy zabezpečení účinné náhrady poškozeným z titulu svého postavení. Jestliže jednání nezletilého naplňuje rozumovou i volní složku, odpovídá za škodu nezletilý výlučně sám, jestliže osoba vykonávající dohled nic nezanedbala. Kdyby v tomto případě, kdy je rozumová i volní složka kumulativně zachována, osoba vykonávající dohled zanedbala některou svou povinnost, byla by odpovědná společně a nerozdílně s nezletilým. Osobou vykonávající dohled je zejména rodič, může jím být zaměstnanec jeslí, mateřské školy, školy, internátu apod. Odpovědnost nezletilého je třeba posuzovat z jeho subjektivního hlediska, které by mělo být znalecky zkoumáno.

6. 2. Práva a povinnosti rozvedeného rodiče

Obecně lze uvést, že všechna práva a povinnosti uvedené v předchozí podkapitole 6. 1. Rodičovská práva a povinnosti obecně se vztahují i na rozvedeného rodiče. U rozvedeného rodiče navíc vyvstávají otázky související s rozvodem a v naprosté většině případů i s ukončením společného soužití rodičů. Nejdůležitějšími právy v tomto směru jsou právo na svěření do výchovy, právo na styk dítěte s rodičem, kterému nebylo dítě do výchovy svěřeno, právo či spíše povinnost přispívat na výživu dítěte a právo na informace o dítěti. O úpravě poměrů nezletilého pro dobu po rozvodu musí být rozhodnuto soudem před zahájením rozvodového řízení tak, jak již bylo řečeno shora v podkapitole 4. 1. 1. Podmínky pro rozvod manželství, podkapitole 4. 2. Procesní otázky, či podkapitole 4. 3. Ochrana zájmů nezletilých dětí při rozvodu.

6. 2. 1. Právo na svěření dítěte do výchovy

Rozhodující kritéria, která je soud povinen respektovat, jsou v ustanovení § 26 odstavec 4 ZoR, podle něhož při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem

na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče se dohodnout na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též ke hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů⁸⁴. Soud podle následujícího pátého odstavce vezme vždy v úvahu, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní. Pokud jsou rodiče schopni se na úpravě výchovy a výživy dohodnout, soud jejich dohodu schválí⁸⁵. Při schvalování se řídí týmiž zásadami a principy, podle nichž by postupoval, kdyby o výživě a výchově nezletilého rozhodoval přímo⁸⁶ ⁸⁷. Jak vyplývá z výše uvedeného, ZoR v souvislosti s rozhodováním o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů bere v úvahu řadu různých hledisek, opomíjí však jeden důležitý aspekt – věk dítěte. Obecně lze říci, že děti útlého věku potřebují zpravidla více péči matky, u dětí starších je pak třeba více brát zřetel na jejich přání⁸⁸. Při schvalování dohody rodičů o výživě a výchově nezletilých dětí se musí soud řídit týmiž zásadami, podle nichž by postupoval, kdyby o výživě a výchově dětí rozhodoval přímo⁸⁹ ⁹⁰. Dohodu rodičů o výchově a výživě

⁸⁴ Srov. rozhodnutí NS 3 Cz 65/ 64 a Rc 1/79 stanovisko Cpj 33/78, Bulletin 1/1979, str. 5: Rozhodující okolností při posuzování vhodnosti svereni dítěte do výchovy jednoho z rodicu nejsou a nemohou být jen lepší hospodářské poměry jednoho z nich.

⁸⁵ Viz. rozhodnutí NS Rc 59/73 1 Cz 98/72 (Sb. NS 9/1973, str. 483): Dohodou rodicu podle ustanovení § 26 odst. 2 ZoR není dohoda rodicu s jiným obcanem o tom, že on bude po rozvodu manželství rodicu jejich dítě vychovávat. O svereni dítěte do výchovy jiného obcana než rodice a o vymezení rozsahu jeho práv a povinností k dítěti musí rozhodnout soud a toto jeho rozhodnutí nemůže být nahrazeno dohodou rodicu.

⁸⁶ Viz. rozhodnutí NS Rc 46/55 rozhodnutí Cz 529/54 (Sb. NS 3/1955, str. 91).

⁸⁷ Viz ustanovení § 26 odstavec 3 ZoR.

⁸⁸ Opak.citace D. Mašek: Dítě a rozvod, Právo a rodina 7/2002, str. 6 – 8.

⁸⁹ Opak. citace odůvodnění Rc 46/55 rozhodnutí Cz 526/54 (Sb. NS 3/1955, str. 91).

⁹⁰ O řízení viz podkapitola 4. 2. Procesní otázky.

nezletilých dětí podle ustanovení § 26 odstavec 2 a § 50 odstavec 2 ZoR soud schválí v plném rozsahu nebo ji neschválí; není však oprávněn ji schválit jen zčásti nebo s dodatky⁹¹. Dohoda podle § 26 odstavec 2 ZoR nemá povahu soudního smíru; nelze se proto domáhat zrušení rozhodnutí o schválení této dohody podle § 99 odstavec 3 o. s. ř. Na rozhodování soudu o tom, komu má být svěřeno nezletilé dítě do výchovy, nemůže mít vliv skutečnost, že rodič, v jehož osobě jsou dány záruky řádné výchovy dítěte, má nebo bude mít bydliště vzdálené od bydliště druhého rodiče⁹². Při rozhodování o právech a povinnostech rodičů k nezletilému dítěti pro dobu po rozvodu podle ustanovení § 26 ZoR musí soud vždy dbát o to, aby byly zajištěny co nejprůzračnější podmínky pro zdárný vývoj dítěte a z tohoto hlediska pečlivě uvážit, které výchovné prostředí bude pro dítě nejprůzračnější⁹³.

Změní-li se dle ustanovení § 28 ZoR poměry, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností. Změna poměrů odůvodňuje změnu rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte, popřípadě soudem schválené dohody rodičů o výchově nezletilého dítěte jen tehdy, jestliže jiné okolnosti převažují nad požadavkem stálosti výchovného prostředí⁹⁴. Důvodem ke změně rozhodnutí soudu o výchově nezletilého dítěte může být pouze změna závažnějšího rázu. Takto kvalifikovaná změna poměrů je důsledkem výraznější změny v těch skutečnostech, které tvořily skutkový podklad předcházejícího rozhodnutí soudu o výchově a výživě dítěte. Přitom je nutno respektovat požadavek stálosti výchovného prostředí dítěte a změnu poměrů též posuzovat se zřetelem k zájmu dítěte na jeho další řádné výchově. Při rozhodování o změně výchovného

⁹¹ Viz. rozhodnutí NS 1 Cz 6/71 (Sb. NS 4/1971, str.: 660).

⁹² Viz. rozhodnutí NS R 25/70 a Rc 1/79 stanovisko Cpj 33/78, Bulletin advokacie 1/1979, str. 5.

⁹³ Viz. rozhodnutí NS 1 Cz 4/74 a Rc 1/79 stanovisko Cpj 33/78, Bulletin advokacie 1/1979, str. 5.

⁹⁴ Viz. rozhodnutí NS Rc 97/67 5 Cz 6/67 (Sb. NS 10/1967, str. 590). Na jiném místě v tomto rozhodnutí se říká, že rozhodujícím hlediskem pro úvahy o nejvhodnější úpravě výchovy nezletilého dítěte zůstává vždy zájem dítěte; a v jeho zájmu není, aby bylo toliko se zřetelem k novým poměrům otce odnato z výchovného prostředí, v němž vyrůstá již více let, a aby bylo současně vzdáleno svým sourozencem.

prostředí je nutno se zabývat i tím, zda by převedením nezletilce do nového výchovného prostředí nebyl ohrožen jeho další vývoj⁹⁵. Změna výchovného prostředí dítěte, s nímž se sžilo, s nímž je citově spjato a v němž prospívá, nebývá žádoucí a neprospívá vždy tělesnému a duševnímu rozvoji dítěte. Zásada stálosti výchovného prostředí nezletilého dítěte bývá v praxi správně uplatňována v těch případech, pokud slouží základnímu požadavku zajištění výchovy dítěte ve smyslu ustanovení § 31 ZoR⁹⁶.

Při uvedeném rozhodování se čím dál častěji využívá znaleckých posudků⁹⁷. V této souvislosti je třeba poukázat na právo dítěte se vyjádřit, pokud je s ohledem na stupeň svého vývoje schopno být v řízení slyšeno⁹⁸. ZoR i o. s. ř.⁹⁹ se zabývají právem dítěte vyjádřit svůj názor, názor dítěte je možné zjišťovat v případě, že dítě je účastníkem řízení, je schopno formulovat své názory a v opatrovnických věcech to přichází v úvahu při rozhodování o svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů, případně do střídavé či společné výchovy nebo při úpravě styku. Právo dítěte vyjádřit svůj vlastní názor v řízení o úpravě jeho poměrů vyplývá přímo z ustanovení § 31 odstavec 2 ZoR. Podle tohoto ustanovení má dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, právo obdržet potřebné informace, svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajícím se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Podle věku dítěte je možné zjistit jeho názor buď prostřednictvím orgánu sociálně – právní

⁹⁵ Viz stanovisko NS Cpj 228/81, Bulletin advokacie, zv. číslo 44/1981 nebo R 21/65.

⁹⁶ Viz. Rc 1/79 stanovisko Cpj 33/78, Bulletin advokacie 1/1979, str.13.

⁹⁷ Viz kapitola 7. 2. Soudní řízení při rozhodování ve věci péče soudu o nezletilé a v opatrovnickém řízení.

⁹⁸ Srov. clánek 12 Úmluvy, odstavec 1: Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí venovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Odstavec 2: Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

⁹⁹ Viz. předchozí poznámka c. 98, kde je citováno uvedené právo v Úmluve.

ochrany dětí, anebo u starších dětí provést jejich výslech před soudem. Soudy výslechy nezletilých dětí ne vždy chtějí provádět a často ponechávají i u starších dětí zjišťování jejich stanoviska na orgánu sociálně – právní ochrany dětí¹⁰⁰. Ustanovení § 100 odstavec 3 o. s. ř. obdobně jako ZoR stanoví podmínky, kdy je možné, aby dítě před soudem svůj názor prezentovalo, a to tak, že v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Pokud dojde k výslechu dítěte, je možné jej provést i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.

Rozhodnutí nebo soudem schválená dohoda o výchově dítěte jedním z rodičů zachovává rodičovská práva i povinnosti rodiče, jemuž nezletilé dítě nebylo svěřeno do výchovy. I když tento rodič je převážně vyloučen ze soustavného výkonu rodičovských práv a povinností, není zbaven odpovědnosti za výchovu dítěte¹⁰¹. Je základním předpokladem správného rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte, že si soud musí vždy opatřit spolehlivý podklad provedením a zhodnocením všech rozhodných důkazů k objasnění těch skutečností, které charakterizují osoby rodičů i prostředí, v němž rodiče žijí¹⁰².

Dítě může být svěřeno do výchovy jednoho z rodičů, ale ustanovení § 26 odstavec 2 ZoR připouští, aby v případě, že jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají o výchovu dítěte zájem, soud dítě svěří buď do společné nebo do střídavé výchovy.

a) Společná výchova

Společnou výchovou rozumíme situaci, kdy druhý rodič neztrácí po rozvodu právo rozhodovat o dítěti, i když dítě žije trvale pouze s jedním

¹⁰⁰ Opak. citace D. Mašek: Dítě a rozvod, Právo a rodina 7/2002, str. 6 – 8.

¹⁰¹ Citace stanovisko NS Cpj 228/91, Bulletin advokacie, zvl. číslo 44/1981.

z rodičů. V praxi to znamená, že soud nerozhodne o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů, ale poměry dítěte zůstanou stejné jako před rozvodem. Poměry dítěte pro dobu po rozvodu nejsou tedy nijak upraveny. Toto rozhodnutí však musí být v zájmu dítěte, není proto možné za situace, kdy se rodiče dohadují o svěřeni dítěte do své výchovy. Soud tak nerozhoduje o společné výchově, ale schvaluje dohodu rodičů o společné výchově dítěte. Tato forma výchovy přichází v úvahu spíše u dětí dospělejších¹⁰³. Další možností, kdy tento druh výchovy přichází v úvahu, by bylo, kdyby rodiče nadále hodlali setrvat i po rozvodu manželství ve stejném bytě, domě. Takové rozhodnutí nebývá časté, protože obvykle rozvod je vyvrcholením nefungujícího soužití, je však možné si představit, že rozvedení rodiče žijí v dvougeneračním bytě či domě anebo případ, kdy pouze finanční otázka brání rozvedeným manželům v odstěhování se.

b) Střídavá výchova

Střídavá výchova znamená, že dítě střídavě žije u matky a u otce ve dvou různých prostředích po určité časové období. Při rozhodování o střídavé výchově dítěte je třeba zvážit veškeré okolnosti, zejména věk dítěte, vzdálenost bydliště rodičů, vzdálenost jejich bydliště od školního zařízení, které dítě navštěvuje, osobnostní rysy rodičů, citové vazby dítěte na rodiče a jednotlivé příbuzné osoby a především, zda taková situace bude v zájmu dítěte. Střídavý typ výchovy není samozřejmě vhodný pro všechny děti, nedoporučuje se u dětí raného školního věku, u dětí předškolního věku by doba pobytu u jednoho z rodičů neměla být delší než dva týdny^{104 105}. U střídavé výchovy teorie dovodila, že je možná i poněkud komplikovaná varianta, kdy dítě zůstává v jednom prostředí,

¹⁰² Citace Re 20/80 stanovisko Cpj 41/79 (Sb. NS 80, 6:324).

¹⁰³ Citace článku zveřejněného dne 26. 7. 2001 na www.epravo.cz, autor neuveden.

¹⁰⁴ Citace článku zveřejněného dne 26. 7. 01 na www.epravo.cz, autor neuveden.

¹⁰⁵ Díe 10P 230/1998, Soudní rozhledy 7/2000, str. 213: Navrhnou – li rodiče, aby soud schválil jejich dohodu o výkonu rodičovských práv a povinností pro dobu po rozvodu tak, že dítě se sveruje do střídavé výchovy obou rodičů, podle které bude dítě po dobu lichého týdne v péči matky a po dobu sudého týdne v péči otce a že výživné ze strany otce i matky bude stejné a souhlasí – li s takovou dohodou opatrovník, jsou dány zákonné podmínky, aby soud takovou dohodu schválil.

kde se v určitých intervalech střídají rodiče¹⁰⁶. Osobně si takovou variantu střídavé výchovy nedokáží představit.

Střídavá výchova vyžaduje i další předpoklady, především se jedná o dohodu rodičů ohledně této varianty výchovy¹⁰⁷ a o vyjádření samotného dítěte, pokud je toho schopno s ohledem na svůj věk. Mezi další podmínky tohoto typu výchovy patří i přiměřené osobnostní rysy rodičů, dobrá vůle a vyspělost rodičů, vhodné sociální a prostorové poměry u otce i matky, schopnost dohody rodičů v technických, materiálních záležitostech, o trvalém pobytu dítěte, s čímž souvisí i vzájemná tolerance rodičů vůči sobě¹⁰⁸.

Největšími klady střídavé výchovy jsou ty, že dítě zažívá ve své výchově roli a prvky výchovy mužské i ženské, má možnost se identifikovat s mužským i ženským vzorem, dětská důvěra je budovaná od raného dětství a může se s oběma rodiči dále rozvíjet, když do vzájemného vztahu stále patří matka i otec a dále to, že dítě má v tomto druhu výchovy přirozený vztah a důvěru v autoritu¹⁰⁹.

Zajímavá situace by nastala, kdyby se jeden nebo oba rodiče seznámili s novým partnerem a začali s ním žít, mohla by pak nastat situace, kdy by si dítě s novými partnery svých rodičů nerozumělo nebo by v případě nového přírůstku do rodiny mohlo žít střídavě ve dvou úplných a fungujících rodinách. V obou nastíněných případech by se mohlo stát, že by si dítě nakonec v obou rodinách připadalo jako cizí

¹⁰⁶ Citace článku zveřejněného dne 18. 10. 2002 na www.epravo.cz, autor neuveden.

¹⁰⁷ V původním textu zmenového zákona č. 91/1998 Sb. bylo počítáno s tím, že dohoda je nezbytným zákonným předpokladem rozhodnutí soudu, tato podmínka nakonec při konečném schvalování novely vypadla.

¹⁰⁸ I. ÚS 48/04 (Sb. n. u. ÚS svazek č. 36, náleží č. 19, str. 247): Sverení dítěte do střídavé výchovy přitom nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalite, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti komunikovat a spolupracovat a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů. Podle názoru Ústavního soudu není v tomto případě podstatná otázka, proč rodiče nejsou ochotní spolu spolupracovat a komunikovat, nýbrž to, že jim v daném případě chybí ochota a vyspělost v zájmu nezletilé kooperovat.

¹⁰⁹ I. Špaňhelová: Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa, Právo a rodina 5/2005, str. 1- 5.

prvek, který zde je pouze na návštěvě. Tato situace by mohla být změnou poměrů, na kterou by měl reagovat příslušný soud novým rozhodnutím. Uvedená problematika není zatím z objektivního hlediska dostatečně v literatuře ani judikatuře rozebrána.

6. 2. 2. Právo a povinnost rodiče na styk s dítětem

V zájmu dítěte je, aby mělo co nejširší styky s rodičem, u kterého není ve výchově, pokud to vzájemné vztahy mezi rodiči dovolují. Tam, kde dochází k rušivým zjevům, nutno při úpravě styku brát zřetel na to, aby nebyl narušen zdravý tělesný a citový vývoj dítěte¹¹⁰.

Styk s dítětem by neměl být pouze právem rodiče, ale vlastně i jeho povinností. Pravidelným stykem s dítětem se realizuje právo rodiče vykonávat vhodný vliv na výchovu dítěte a udržovat rodičovské a citové vztahy s dítětem. ZoR upřednostňuje dohodu rodičů o styku s dítětem, která nepotřebuje schválení soudu. Možnost úpravy styku rodičů s nezletilým dítětem soudem schválenou dohodou přichází v úvahu v případech, kdy se rodiče o styku původně nedohodli a je vedeno řízení o úpravě styku k návrhu jednoho z rodičů a v rámci tohoto řízení dojde přece jen k dohodě. V takových případech, kdy dochází nutně k soudnímu zásahu do úpravy styku podle § 27 odstavec 2 ZoR, nebrání nic tomu, aby soudní rozhodnutí bylo nahrazeno soudem schválenou dohodou rodičů. Taková dohoda je pak i vykonatelná podle ustanovení § 272 až 273 o. s. ř.

Předpokladem rozhodování soudu o úpravě styku rodiče s dítětem podle ustanovení § 27 odstavec 2 ZoR je zjištění, že se rodiče o styku s dítětem nedohodli buď vůbec, nebo že se dohodli tak, že jejich dohoda neodpovídá zájmu dítěte, uvažovanému v souladu s prospěchem společnosti, a nejsou zákonné podmínky pro rozhodnutí podle § 27 odstavec 3 nebo § 44 odstavec 1 ZoR.

Nesprávné je rozhodnutí soudu, jímž se zamítá návrh na soudní úpravu styku s dítětem podle § 27 odstavec 2 ZoR, neboť umožňuje neomezený faktický styk rodiče, který nemá dítě ve výchově, s tímto dítětem, nebrání nevhodným zásahům do výchovy a vytváří podmínky pro neshody mezi rodiči.

Soud je povinen pečlivě zkoumat, jaká úprava styku odpovídá v konkrétní věci nejlépe zájmům dítěte a poměrům obou rodičů. Přihlíží k věku a zdravotnímu stavu dítěte, k jeho citovému vztahu k rodiči, který je nemá ve své výchově, k prostředí, v němž tento rodič žije, k dennímu režimu dítěte a k jeho školním povinnostem. Na straně rodičů je povinen soud zkoumat zejména jejich osobní a rodinné poměry, jejich rodinné vztahy, jejich časové a finanční možnosti se zřetelem k dopravnímu spojení a druhu zaměstnání. Hodnocení uvedených skutečností umožní soudu stanovit diferenciovaným způsobem nejvhodnější úpravu styku rodiče s dítětem. Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí¹¹¹.

Zákonnou úpravu styku je možno rozdělit do dvou základních kategorií, a sice na úpravu tzv. běžného styku a úpravu omezeného styku, jehož krajní variantou je zákaz styku. Běžný styk zákon nijak nevynezuje, ale z rozhodovací praxe soudů je možné vysledovat, že se jedná o stanovení styku toho z rodičů, který nemá dítě ve své výchově v rozsahu, který odpovídá zhruba polovině volného času dítěte, myšleno víkendů, prázdnin, svátků. Větší nároky jsou však kladeny na soudy, respektive na soudce, v těch případech, kdy se jedná o omezený styk. To se pak nejčastěji jedná o rozsah styku odpovídající několika hodinám v měsíci, mnohdy podmíněným přítomností druhého rodiče. Při rozhodování o takovém návrhu již nepostačí jen úvahy právní, ale je

¹¹⁰ Rozhodnutí NS Rc 97/58 Cz 71/58 (Sb. NS 5/1958, str. 211).

¹¹¹ Viz ustanovení § 27 ZoR.

třeba při posouzení konkrétní situace disponovat znalostmi také z oboru psychologie mezilidských vztahů, psychologie komunikace¹¹². Soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej zakáže, je - li to v jeho zájmu (ustanovení § 27 odstavec 3 ZoR). Rozhodujícím hlediskem pro posouzení, zda je namístě omezení nebo zákaz styku, je vliv styku s rodičem na zdraví dítěte, a to nejen tělesného ale i duševního zdraví. Omezení styku rodiče s dítětem spočívá v tom, že se tento styk zužuje v porovnání se stykem vyplývajícím z dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, případně se styk povoluje jen za určitých podmínek (v přítomnosti druhého rodiče nebo jiných osob apod.). Zákaz styku s nezletilým dítětem odnímá rodiči, který nemá dítě ve výchově, jakoukoliv možnost styku. Omezení nebo zákaz styku rodičů s nezletilým dítětem jsou opatření, která vážně zasahují do rodičovských práv toho rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, proto mohou být uplatňována jen po bezpečném zjištění skutečného stavu věci. Přitom je třeba pečlivě rozlišovat, zda uskutečnění styku ohrožuje zdraví dítěte, nebo zda jde pouze o předstíraný vztah, vyvolaný záměrným působením rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy. Vhodná bývá spolupráce s odborníky z oboru pedopsychiatrie, pedopsychologie a pediatrie¹¹³. Jediným kritériem pro vyslovení zákazu styku rodiče s dítětem je aktuální nezbytnost takového opatření a zájem dítěte, z něhož tato nezbytnost vyplývá. Zákaz styku rodiče s dítětem autoritativně vyslovený soudem, zejména nezneužil - li rodič své rodičovské zodpovědnosti, je opatřením časově omezeným. Orgány sociálně právní ochrany a soudy, každý ve své působnosti, proto musí aktivně zkoumat, zda důvody tohoto opatření trvají, jinými slovy, zda se toto opatření postupem času a změnou okolností nestalo nepřiměřeným¹¹⁴.

¹¹² B. Práchevová, T. Novák: Omezený styk dítěte s rodiči, Právo a rodina 3/2004, 9 -12.

¹¹³ Citace stanovisko NS Cpj 228/91, Bulletin advokacie, zvl. číslo 46/1981.

¹¹⁴ Citace usnesení ÚS III. ÚS 438/05 ze dne 13. 12. 2006.

6. 2. 3. Výživa dítěte

Před zahájením rozvodového řízení je, jak shora řečeno, zapotřebí, aby byla pravomocně rozhodnuta mimo jiné i otázka výživy dítěte. Principy rozhodnutí jsou obdobné jako u výživy dítěte v nerozvedeném manželství a řídí se částí třetí ZoR, hlavou první nazvanou „Vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí“. Otázku výživy je možné vyřešit mezi rodiči dohodou, která potřebuje ke své platnosti schválení soudu¹¹⁵. Zajímavým rozhodnutím je judikát Nevyššího soudu ČSR Rc 46/55¹¹⁶, podle kterého dohoda, na základě níž má být jeden z rodičů zproštěn povinnosti poskytovat nezletilému dítěti výživu tím, že jednou provždy (jednorázově) složí pro dítě odbytné v penězích, odporuje základním zásadám zákona o právu rodinném. Ani v současnosti by taková dohoda neměla být soudem schválena. Důvodem je to, že vyživovací povinnost rodičů k dítěti trvá do té doby, pokud není samo schopno se žít. Není tak možné, aby v době, kdy dítě ještě nebude schopno se samo žít, i třeba po dosažení zletilosti, bylo již složené výživné vyčerpáno. ZoR sice v ustanovení § 97 odstavec 2 uvádí, že u výživného pro dítě může soud v případech hodných zvláštního zřetele rozhodnout o povinnosti složit peněžní částku pro výživné splatné v budoucnosti s tím, že přitom učiní příslušná opatření zaručující pravidelnou výplatu měsíčních splátek odpovídajícímu stanovenému výživnému, toto řešení však předpokládá, že v případě vyčerpání výživného se obnovují pravidelné opětující se částky odpovídající stanovenému výživnému nebo soud rozhodne o nové povinnosti rodiče složit další výživné ve smyslu citovaného ustanovení. Není tak možné se ani podle ZoR dle mého názoru zbavit vyživovací povinnosti dohodou rodičů o tom, že dopředu složené výživné bude znamenat zproštění vyživovací povinnosti jednoho z rodičů jednou provždy. Legislativce zamýšlel zmíněným ustanovením v ZoR zabránit rodiči, aby někdy v budoucnu přestal bez zákonného důvodu plnit svou

¹¹⁵ Viz. podkapitola 6. 2. 1. Právo na sverení dítěte do výchovy.

vyživovací povinnost. O podmínkách výplaty již jednou složeného výživného tak rozhoduje příslušný soud, který určí, jakou částku měsíčně má povinný přispívat na výživu dítěte, a současně určí, na jaké období do budoucna má být výživné složeno na soudem určený účet. Z tohoto účtu pak bude příslušný peněžní ústav vyplácet oprávněnému na výživné soudem přesně určenou částku. Úroky z uložené částky jsou vlastnictvím povinného, který se může domáhat jejich vyplacení. Naše úprava umožňuje i zajistit budoucnost dítěte formou úspor při stávajících možnostech povinného rodiče. Je to praktické zejména tam, kde není jistota, že povinný rodič bude schopen plnit vyživovací povinnost v odpovídající výši po celou dobu trvání jeho vyživovací povinnosti. U podnikatelů, jejichž činnost bývá zpravidla spojena s určitým podnikatelským rizikem, je tento předpoklad splněn velmi často. Ačkoliv je v případě takto stanoveného výživného již na základě rozhodnutí soudu spotřebována pouze určitá část a zbylá část je spořena, vztahuje se zásada nenávratnosti spotřebovaného výživného na výživné jako celek^{117 118}.

Přeplatek výživného nelze považovat za institut občanského práva. Je tomu tak především proto, že ZoR obsahuje zvláštní úpravu v ustanovení § 99 odstavec 1, což vylučuje přímé použití OZ (srov. ustanovení § 104 ZoR). Kromě toho k přeplatkům na výživném dochází vlastně i v rámci rodinněprávního vztahu výživného, který je komplexně upraven v ZoR, takže překročení rozsahu plnění musí být řešeno v rámci téhož vztahu. Přeplatek na výživném nelze ani vrátit ani započítat na běžné výživné splatné v budoucnosti, protože spotřebované výživné pro nezletilé děti se nevrací¹¹⁹.

¹¹⁶ Publikováno pod Cz 529/54 (Sb. NS 3/1955, str. 91).

¹¹⁷ Viz ustanovení § 85a odstavec 2 ZoR: Tam, kde to majetkové poměry povinného rodiče připouštějí, lze za odůvodněné potřeby dítěte považovat i tvorbu úspor zabezpečujících zejména přípravu na budoucí povolání.

¹¹⁸ Citace R. Lužná: Zásada nenávratnosti spotřebovaného výživného, Právo a rodina 2/2000, str. 10 – 12.

¹¹⁹ Opak. citace článku R. Lužná: Zásada nenávratnosti spotřebovaného výživného, Právo a rodina 2/2000, str. 10 – 12.

6. 2. 4. Změna jména nezletilého dítěte po rozvodu

Za nezletilé dítě podává žádost o změnu jména nebo příjmení jeho zákonný zástupce, nejčastěji tedy rodič. Takovouto žádost však není možné podat bez dalšího, zejména bez souhlasu druhého rodiče. Souhlas druhého rodiče se změnou příjmení dítěte musí být písemný a je nutné ho přiložit k žádosti. Odmítne-li druhý rodič souhlas se změnou příjmení dítěte udělit, je možné jej nahradit rozhodnutím soudu^{120 121}. V praxi jsou nejčastější případy, kdy změny příjmení hodlá dosáhnout matka, které bylo dítě svěřeno do výchovy po rozvodu manželství a která se znovu provdala, čímž získala příjmení nového manžela. Členové nové rodiny se pak obtížně vyrovnávají s faktem, že mají různá příjmení. Podle ustálené judikatury dává soud jednomu z rodičů souhlas k podání žádosti o změnu příjmení dítěte proti vůli druhého rodiče jen tehdy, jsou-li k tomu závažné důvody. Těmito důvody může být například neplnění rodičovských povinností vůči dítěti, ztráta citového vztahu mezi rodičem a dítětem apod¹²².

6. 3. Úmluva o právech dítěte a práva a povinnosti rodiče v ní uvedené

6. 3. 1. Použití Úmluvy

Úmluva se neobrací přímo k jednotlivcům, ale adresátem povinností zde stanovených je stát, který je po jejím přijetí povinen zajistit soulad obsahu Úmluvy se svým vnitrostátním zákonodárstvím a se svými závazky v této oblasti. Nedostatečné zajištění jednotlivých práv v mezích Úmluvy by bylo porušením smluvního závazku státu a způsobilo by vznik odpovědnosti státu za toto porušení. Ústavní soud

¹²⁰ Citace článku publikovaného dne 28. 8. 2002 na www.epravo.cz, autor neuveden.

¹²¹ Rozhodnutí NS Rc 16/58 Cz 351/57 (Sb. NS 1/1958, str. 37), podle kterého plní – li otec rádne své povinnosti vůči dítěti, není v zájmu dítěte ani ku prospěchu společnosti, aby byl soudem nahrazen chybející souhlas otcův k podání žádosti o změnu příjmení dítěte, které nese příjmení otcovo.

¹²² Z. Modráková: Jméno jako identifikační znak fyzických osob (2. část), Právo a rodina 12/2004, str. 18 – 21.

České republiky však při své nalézací činnosti¹²³ kvalifikoval jako „self-executing“¹²⁴ článek 3 odstavec 1 Úmluvy stanovící, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Odůvodnění nálezu Ústavního soudu zní tak, že „formulace tohoto ustanovení je natolik jasná a dostatečná, aby povinné subjekty, jimž je adresováno – subjekty vnitrostátní – byly schopny odpovídajícím způsobem upravit své chování“. Možnost přímého účinku Úmluvy je ratifikujícími státy chápána odlišně, např. francouzský Kasační soud odepřel Úmluvě jakýkoli přímý účinek s odůvodněním, že vytváří závazky pouze k tíži smluvních států. Řešení otázky přímé použitelnosti Úmluvy o právech dítěte v mezinárodním měřítku není tudíž jednotné a může vést k aplikačním problémům. V České republice však je v oblasti rozhodování o osudech dětí v kterémkoli právním odvěti normou přes svou obecnost nejvyšší právní síly.

Úmluva má i své negativní stránky. Byla přijata velkým množstvím smluvních stran, formulace jednotlivých ustanovení jsou proto příliš obecné a neurčité a z tohoto důvodu je i obtížné donutit jednotlivé státy ke konkrétním krokům, protože si slabiny v interpretaci Úmluvy dobře uvědomují. Další nevýhodou Úmluvy je nedostatečný kontrolní mechanismus, chybí v ní například možnost Výboru pro práva dítěte přijímat a projednávat individuální stížnosti, kterými by byla jednotlivci dána možnost domáhat se svých práv chráněných Úmluvou (tak, jak to např. umožňuje Pakt o občanských a politických právech z roku 1966 ve svém Opčním protokolu). Přes tato výše zmíněná negativa a nedostatky představuje Úmluva velký pokrok vpřed. Je totiž první právně závaznou normou mezinárodního práva, která je věnována pouze dětem a představuje minimální standard ochrany dětských práv.

¹²³ Ústavní nález c. 103/1997 Sb.

Státy se v ní pokusily formulovat a obsáhnout všechny aspekty problémů provázejících dětství a stanovit minimální normy ochrany života, zdraví, práva na vzdělání a mnohé další. V Úmluvě také nalezneme opatření proti všem formám vykořisťování, špatného zacházení a diskriminace¹²⁵.

6. 3. 2. Práva a povinnosti v Úmluvě uvedené

Úmluva o právech dítěte je zapracována do ZoR a i dalších právních předpisů a mimo jiné definuje pro své účely pojem dítěte¹²⁶. Kromě již výše zmíněného článku 3 odstavec 1, ve kterém je deklarován zájem dítěte, tematicky souvisí s výkonem rodičovských práv a povinností, resp. s výkonem práv a povinností rozvedeného rodiče, tyto následující články:

- Článek 5: Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, se zde zavazují respektovat odpovědnost, práva a povinnosti rodičů nebo, v odpovídajících případech a v souladu s místním obyčejem, členů širší rodiny nebo obce, zákonných zástupců nebo jiných osob právně odpovědných za dítě, které směřují k zabezpečení jeho orientace a usměrňování při výkonu práv podle Úmluvy v souladu s jeho rozvíjejícími se schopnostmi.
- Článek 7 odstavec 1: Každé dítě je dle tohoto článku registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.

Článek 7 odstavec 2: Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, mají podle něj zabezpečit provádění práv uvedených v předchozím odstavci 1 v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a

¹²⁴ Teď jako přímo použitelný.

¹²⁵ M. Bayerová: Obecná charakteristika Úmluvy o právech dítěte, *Právo a rodina* 5/2000, str. 8.

¹²⁶ Článek 1, podle něhož se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního rádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilostí dosaženo dříve.

v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti. Právu dítěte na jméno a na registraci vzhledem k tomu, že adresátem povinností stanovených v Úmluvě je stát, přímo neodpovídá povinnost rodičů, nýbrž mu koresponduje povinnost státu zabezpečit tato práva dítěte svým vnitřním zákonodárstvím, jak to vyplývá z citovaného článku 7 odstavec 2 Úmluvy. Matriční zákon svým systémem oznamovacích povinností naplňuje ustanovení článku 7 Úmluvy tak, aby každé dítě mohlo být registrováno co nejdříve po narození. Pokud povinná osoba oznamovací povinnost, vyplývající z Matričního zákona, nesplní, nedopouští se porušení základního práva stanoveného v Úmluvě, ale pouze porušení tohoto zákona. K plnění uvedené povinnosti lze pak povinnou osobu vést uložením pokuty za přešůpek na úseku matrik, jména a příjmení podle ustanovení § 42c odstavec 1 písmeno b) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů¹²⁷. Ustanovení § 15 Matričního zákona uvádí, že narození je povinno oznámit matričnímu úřadu zdravotnické zařízení, v němž byl porod ukončen; nebyl-li porod ukončen ve zdravotnickém zařízení, oznámí narození lékař, který jako první poskytl při porodu nebo po něm zdravotní péči. Nedošlo - li k takovému oznámení, je povinen narození oznámit matričnímu úřadu jeden z rodičů, popřípadě jeho zákonný zástupce, nebo soudem ustanovený opatrovník. Pokud ani k tomu nedojde, je narození povinna oznámit matričnímu úřadu fyzická osoba, která se o narození dozvěděla. Z citovaného ustanovení Matričního zákona plyne, že rodič evidenční povinnost ohledně narození dítěte má v případě, že u porodu nebyl přítomen lékař nebo jiná obdobná osoba. Registrační povinnost je splněna,

¹²⁷ Vyplývá to ze závěrečné zprávy o výsledku šetření podnětu podaného Mgr. Blankou Fuxovou ke Kanceláři veřejného ochránce práv ze dne 13. 5. 2002, sp. .zn.:2354/2002/VOP/TL v mediálně známé

pokud dojde k oznámení do 7 všedních dnů¹²⁸ obecnímu úřadu, odboru příslušnému k vedení matrik¹²⁹, v jehož obvodu se dítě narodilo¹³⁰. Právo dítěte na jméno rozebírá i ZoR ve svém ustanovení § 38 a následujících, o kterém jsme pojednávali v podkapitole 6. 1. 8. Další práva a povinnosti rodičů a podkapitole 6. 2. 4. Změna jména nezletilého dítěte po rozvodu. Právo na státní příslušnost se řídí zákonem č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbyvání státního občanství České republiky, případně příslušnými kolizními normami ZMPS¹³¹. Právo dítěte na péči rodičů a právo a povinnost rodičů na péči o dítě jsou transformována do ZoR, části upravující rodičovskou zodpovědnost a výživné¹³².

- Článek 9 odstavec 1: Státy, které jsou smluvními stranami Úmluvy, dle něj zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o pobytu dítěte. Citované ustanovení můžeme ve vnitrostátním právu najít v ustanoveních o. s. ř. týkajících se předběžného opatření¹³³, ZoR týkajících se omezení, pozastavení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti¹³⁴ a v článku 32 odstavec 4 a 6 Listiny¹³⁵.

kauze Pulnocní bouře.

¹²⁸ Ustanovení § 13 odstavec 2 Matricního zákona.

¹²⁹ Ustanovení § 5 Matricního zákona ve spojení se zákonem č. 320/2002 Sb., o změně zákona v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

¹³⁰ Ustanovení § 4 odstavec 1 Matricního zákona.

¹³¹ Těmito normami se však blíže již zabývat nebudu, protože by to překročilo rámec zvoleného tématu.

¹³² Viz. blíže podkapitola 7. 3. Řízení o vydání předběžného opatření a podkapitola 6. 1. 1. Rodicovská zodpovědnost, případně kapitola 6 Rodicovská práva a povinnosti.

¹³³ Viz. blíže podkapitola 7. 3. Řízení o vydání předběžného opatření.

¹³⁴ Viz. blíže podkapitola 6. 1. 2. Pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti.

¹³⁵ Viz. blíže podkapitola 6. 1. Rodicovská práva a povinnosti obce.

Článek 9 odstavec 3: Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, uznávají podle tohoto článku právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže je to v rozporu se zájmy dítěte. Právu dítěte a rodiče na osobní kontakt se věnujeme v podkapitole 6. 1. 3. Výchova dítěte, v podkapitole 6. 2. 1. Právo na svěření dítěte do výchovy a rovněž v podkapitole 6. 2. 2. Právo a povinnost rodiče na styk s dítětem.

Článek 9 odstavec 4: Jestliže oddělení dítěte od rodičů, jako je vazba, uvěznění, vypovězení, deportace nebo smrt jednoho nebo obou rodičů dítěte (včetně smrti, která nastala z jakékoliv příčiny v době, kdy dotyčná osoba byla v opatrování státu) je důsledkem jakéhokoli postupu státu, který je smluvní stranou Úmluvy, poskytne na požádání rodičům, dítěti nebo případnému jinému členu rodiny nezbytné informace o místu pobytu nepřítomného člena (nepřítomných členů) rodiny, ledaže by poskytnutí takové informace odporovalo zájmu dítěte. Právo dítěte i rodiče na informace dle citovaného odstavce je v souladu s Úmluvou obsaženo v našich trestních předpisech ¹³⁶, případně v ZoR¹³⁷.

- Článek 10 odstavec 1: Za účelem spojení rodiny a v souladu se závazkem podle článku 9 odstavce 1 Úmluvy, státy, které jsou její smluvní stranou, posuzují žádosti dítěte nebo jeho rodičů o vstup na území státu, který je smluvní stranou Úmluvy, nebo o jeho opuštění pozitivním, humánním a urychleným způsobem. Uvedené státy rovněž zabezpečí, aby podání takové žádosti nemělo žádné nepříznivé důsledky pro žadatele nebo členy jeho rodiny.

Článek 10 odstavec 2: Dítě, jehož rodiče pobývají v různých státech, má podle tohoto článku, až na výjimečné okolnosti, právo

¹³⁶ Napr. ustanovení § 16 odstavec 9 zákona c. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

udržovat pravidelné osobní kontakty a přímé styky s oběma rodiči. Za tímto účelem a v souladu se svým závazkem podle článku 9 Úmluvy státy, které jsou její smluvní stranou, uznávají právo dítěte a jeho rodičů opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní, a vstoupit do své vlastní země. Právo opustit kteroukoli zemi podléhá pouze takovým omezením, která stanoví zákon a která jsou nutná pro ochranu národní bezpečnosti, veřejného pořádku, veřejného zdraví nebo morálky nebo práv a svobod druhých a která jsou v souladu s ostatními právy uznanými v Úmluvě. Uvedená práva korespondují s Listinou, konkrétně s jejím článkem 14, podle jehož odstavce 1 je svoboda pohybu a pobytu zaručena, odstavce 2 má každý, kdo se oprávněně zdržuje na území naší republiky, právo svobodně ji opustit. Odstavec 3 téhož článku Listiny stanoví, že tyto svobody mohou být omezeny zákonem, jestliže je to nevyhnutelné pro bezpečnost státu, udržení veřejného pořádku, ochranu zdraví nebo ochranu práv a svobod druhých a na vymezených územích též z důvodu ochrany přírody. Čtvrtý odstavec článku 14 Listiny sděluje, že každý občan má právo na svobodný vstup na území naší republiky a nemůže být nucen k opuštění své vlasti. Z citovaného článku 10 Úmluvy lze dovodit právo rodiče na osobní kontakt a přímý styk s dítětem nejen v případě, že rodič a dítě spolu nežijí, ale i tehdy, jestliže se každý nachází v jiném státě, a současně i právo rodiče na efektivním a urychleném vyřizování jeho případné žádosti o vstup nebo opuštění území smluvního státu Úmluvy, pokud chce spojit rodinu¹³⁸.

- Článek 11 odstavec 1: Smluvní strany Úmluvy dle něj činí opatření k potírání nezákonného přemístování dětí do zahraničí a jejich nenavrácení zpět. S tím koresponduje vnitrostátní předpis České republiky, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, jehož ustanovení

¹³⁷ Viz. ustanovení § 26 odstavec 4 ZoR.

§ 216 se vztahuje na odejmutí dítěte z opatrování toho, kdo má podle zákona nebo podle úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat, ustanovení § 216a na obchodování s dětmi¹³⁹, a dále řada mezinárodních úmluv, ke kterým Česká republika přistoupila¹⁴⁰.

- Článek 14 odstavec 2: Smluvní strany Úmluvy podle něj uznávají práva a povinnosti rodičů, a v odpovídajících případech zákonných zástupců, usměrňovat dítě při výkonu jeho práva způsobem, který odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem. Taková práva rodiče a dítěte nalezneme v ustanovení § 31 odstavec 2 ZoR (6. 1. 3. Výchova dítěte).
- Článek 18: Smluvní strany Úmluvy vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte. Česká republika se s uloženou povinností vypořádala v ustanovení § 34 odstavec 1 ZoR (6. 1. 1. Rodičovská zodpovědnost).
- Článek 19 odstavec 1: Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, podle něj činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě. Povinnost státu ochránit v uvedených

¹³⁸ Srov. zákon c. 325/1999 Sb., o azylu a ustanovení § 57 odstavec 3 písmeno c) TZ.

¹³⁹ Základní skutkovou podstatou je sverení dítěte do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný podobný účel.

¹⁴⁰ Blíže viz. kapitola 8 „Únosy“ nezletilých dětí rodiči.

případech dítě nastává, pokud rodič zneužívá svou rodičovskou zodpovědnost a je namísto ochrana dítěte před jeho vlastním rodičem (zákonným zástupcem). Ochrana dítěte je zajištěna institutem zbavení rodičovské zodpovědnosti (podkapitola 6. 1. 2. Pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti) i trestněprávními předpisy¹⁴¹.

7 PROCESNÍ OTÁZKY PÉČE O NEZLETILÉ DĚTI, EXEKUCE A VÝKON ROZHODNUTÍ

Hledisky, ke kterým soudy přihlíží při rozhodování v řízení péče o nezletilé děti, jsme se již zabývali v předchozích kapitolách této práce. Nyní se soustředíme na procesní otázky, příslušnost rozhodujících

¹⁴¹ Napr. ustanovení § 215 TZ týrání sverené osoby nebo ustanovení § 215a TZ týrání osoby žijící ve společne obývaném byte nebo dome.

soudů, předběžné opatření, výkon rozhodnutí a aplikaci některých mezinárodních úmluv.

Soudy rozhodují rozsudkem ve věcech samých týkajících se výchovy a výživy nezletilých dětí, styku rodičů s nimi, navrácení dětí, dále ve věcech samých ohledně přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti anebo pozastavení jejího výkonu, schválení důležitých úkonů nezletilého a záležitostí, o nichž se rodiče nemohou dohodnout. O ostatních vztahujících se věcech se rozhoduje usnesením.

7. 1. Příslušnost soudu

Soudem, který rozhoduje o otázkách týkajících se péče o nezletilé děti, je v prvním stupni věcně příslušný okresní (obvodní) soud¹⁴², místně příslušným je soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště¹⁴³.

Dle ustanovení § 177 o. s. ř. odstavce 1 a 2 není - li příslušný soud znám nebo nemůže - li včas zakročit, zakročí soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje. Jakmile však je to možné, postoupí věc soudu příslušnému. Změní - li se okolnosti, podle nichž se posuzuje příslušnost, je možné ji přenést na jiný soud, jestliže je to v zájmu nezletilého. Pokud soud, na nějž byla příslušnost přenesena, s přenesením nesouhlasí, předloží věc k rozhodnutí, pokud otázka přenesení příslušnosti nebyla již rozhodnuta odvolacím soudem, svému nadřízenému soudu; rozhodnutím tohoto soudu je vázán i soud, který příslušnost přenesl.

7. 2. Soudní řízení při rozhodování ve věci péče soudu o nezletilé a v opatrovnickém řízení

¹⁴² Ustanovení § 9 odstavec 1 o. s. ř.

¹⁴³ Ustanovení § 88 písmeno c) o. s. ř.

Soud může zahájit řízení ve věcech péče o nezletilé a řízení opatrovnické i bez návrhu¹⁴⁴. Jako u všech nenávrhových řízení je soud povinen provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány¹⁴⁵. I v případě, že je návrh ze strany oprávněné osoby podán, není zpoplatněn soudním poplatkem ve smyslu ustanovení § 11 odstavec 1 písmeno a) zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích. Dle ustanovení § 146 odstavec 1 písmeno a) o. s. ř. nemá žádný z účastníků právo na náhradu nákladů řízení podle jeho výsledku.

V řízení péče o nezletilé se kromě obecných ustanovení o. s. ř. uplatní příslušná speciální úprava obsažená v ustanoveních § 176 až § 180 o. s. ř. a v řízení opatrovnickém úprava obsažená v ustanoveních § 192 až 193 o. s. ř. V nich je nezletilé dítě zastoupeno kolizním opatrovníkem, který hájí jeho zájmy; o jeho ustanovení se postará předseda senátu¹⁴⁶. Soud vede rodiče k řádnému plnění povinností při péči o nezletilého, vyřizuje podněty a upozornění fyzických a právnických osob stran výchovy nezletilého a činí vhodná opatření. O vhodnosti a účelnosti navržených nebo zamýšlených opatření soud zpravidla zjistí názor orgánu vykonávajícího sociálně - právní ochranu dětí, který je obeznámen s poměry.

V případech, kdy rozhodnutí o výchově nezletilých dětí nelze jednoznačně opřít o jiné důkazy, přistupuje soud v souladu s ustanoveními § 125 a § 127 o. s. ř. k ustanovení znalců, kteří by měli odpovědět na otázky soudu, jakož i na otázky účastníků řízení. Nesmí však jít o právní otázky (např. kterému z rodičů by mělo být nezletilé dítě svěřeno do výchovy), jejichž řešení je výlučnou záležitostí soudu, nýbrž o otázky skutkové. Znalecké posouzení umožňuje na základě teoretických

¹⁴⁴ Ustanovení § 81 o. s. r.

¹⁴⁵ Viz ustanovení § 120 odstavec 2 o. s. r.

a praktických znalostí, které soudce v oblasti pedagogiky a psychologie zpravidla nemá (a kdyby je měl, pak jich nesmí použít), fundovaně analyzovat daný případ¹⁴⁷.

Soudy využívají znaleckých vyšetření a posudků pedopsychologů a pedopsychiatrů při řešení otázky, komu svěřit dítě do výchovy, případně jaká výchova (společná, střídavá) by přicházela s ohledem na zájem dětí v úvahu, stále častěji. Soudy kladou znalcům nejčastěji otázky zaměřené na osobnostní strukturu povah rodičů, vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi, koho dítě ve svých vztazích preferuje, jaké vztahy jsou mezi sourozenci. Při vypracování posudku musí znalci často řešit etické dilema, které informace či výroky pocházející z vyšetření do posudku napsat a které nikoliv. Na jedné straně by vše, co je součástí vyšetření, mělo být v posudku dokumentováno, na straně druhé si musíme uvědomit, že posudek je k dispozici oběma rodičům i jejich právním zástupcům a je též veřejně předčítán u soudu. Znalci by ve svých formulacích měli zachovávat takt, aby dále nejitrili již tak problematické vztahy mezi účastníky. Neměli by se však uchýlit k tomu, že z posudku vynechají podstatné informace, které by nebyly zcela v souladu s jejich závěry¹⁴⁸.

Zajímavá situace by nastala v případě, kdy by řízení o úpravu vyživovací povinnosti bylo zahájeno, když by dítě bylo nezletilé a v jeho průběhu zletilosti dosáhlo. V prvním řízení by bylo dítě zastoupeno opatrovníkem a jednalo by se o řízení nenávrhové. Naproti tomu na řízení o změnu vyživovací povinnosti za dobu, kdy by bylo dítě již zletilé, se vztahuje úprava sporného řízení, kde by již účast opatrovníka nebyla

¹⁴⁶ Ustanovení § 192 odstavec 1 a 2 o. s. r.: Předseda senátu je povinen postarat se o to, aby byl ustanoven opatrovník osobám, které ho podle zákona musí mít. V usnesení, kterým soud ustanovuje opatrovníka, uvede i rozsah opatrovnických práv a povinností.

¹⁴⁷ Citace E. Bakalár, D. Novák: Právní aspekty znalecké činnosti psychologa při posuzování výchovných předpokladů rodičů s nezletilými dětmi – Kriteria rozvádějících se rodičů, publikováno dne 30. 12. 1993 na www.epravo.cz.

¹⁴⁸ Citace článku J.Koutek, J.Kocourková: Psycholog a psychiatr v rozvodových soudních sporech, článek zveřejněný dne 10. 2. 2004 na www.epravo.cz.

namíste. Soud by tedy dle mého názoru měl opatrovníka jeho funkce zprostit, protože dítě by již mohlo před soudem vystupovat samo a jeho způsobilost by nebyla z hlediska procesního ani hmotného práva nijak omezena. V rámci jednoho řízení by tak mohlo být rozhodnuto o obou obdobích, pokud by se soud důsledně držel obou procesních úprav v tom kterém z nich.

Ve vztahu k výživnému stojí za zmínku i skutečnost dovršení osmnáctého roku věku dítěte nebo jeho nastoupení do práce. Ukončení vyživovací povinnosti není automatické při nastoupení dítěte do zaměstnání, ale je zapotřebí, aby rodič nebo dítě podal návrh soudu. Současně by ovšem zodpovědný rodič měl mít na paměti zásadu vyjádřenou v ustanovení § 99 odstavec 1 ZoR, tj. dojde – li ke zrušení nebo snížení výživného za dobu minulou, platí, že za dobu, kdy bylo dítě nezletilé, se spotřebované výživné nevrací¹⁴⁹. V zájmu takového rodiče by tedy bylo se o pracovní budoucnost svého dítěte zajímat včas a s předstihem daným rychlostí rozhodovací praxe soudů v dané lokalitě podat návrh na zrušení vyživovací povinnosti¹⁵⁰.

Pravomocné rozhodnutí soudu o výchově a výživě dítěte má pro poměry dítěte a jeho rodičů zásadní význam, protože tu jde o výrok státního orgánu, který je závazný pro všechny a je právně vynutitelný. Toto rozhodnutí zároveň nemá povahu rei iudicatae, může v dalším řízení dojít k jeho změně, jsou – li pro to splněny podmínky ustanovení § 28 ZoR¹⁵¹.

Co se týče ostatních procesních otázek, zabývala jsem se jimi v předchozích kapitolách této práce, pouze snad zbývá dodat, že dohoda rodičů o výchově a výživě nemá povahu soudního smíru.

¹⁴⁹ Srov. § 99 odstavec 1, 2 ZoR - výkladem lze dospět k tomu, že u zletilých dětí se výživné vrací a řízení je návrhové.

¹⁵⁰ Opak. citace článku JUDr. Daniela Kovárová: Výkon rozhodnutí v rodinných věcech, Právo a rodina 8/2005, str. 10.

¹⁵¹ Opak. citace S. Radvanová: Výkon rodičovských práv, Právo a rodina 4/2001, str. 1 – 3.

7. 3. Řízení o vydání předběžného opatření

Mezi procesními otázkami vztahujícími se k výkonu práv a povinností rozvedeného rodiče má své místo i předběžné opatření, když dle ustanovení § 76 o. s. ř. písmeno a) a b), může být předběžným opatřením účastníku uloženo, aby platil výživné v nezbytné míře a odevzdal dítě do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho označí soud.

Dle nálezu Ústavního soudu, č. j. I. ÚS 618/05 vydaného dne 7. 11. 2006 Ústavní soud ve věcech péče o nezletilé poukazuje na nutnost použití takové interpretace a účelu předběžného opatření v souladu s článkem 32 odstavec 4 Listiny a článkem 18 odstavec 1 Úmluvy, jejichž výsledkem rozhodně nemůže být minimální míra ochrany základních práv jako určitého standardu. Jinými slovy, předběžné opatření upravující styk rodičů s dětmi musí být použito s ohledem na charakter a význam jím chráněného zájmu, kterým je umožnit i rodiči, který s dítětem trvale nežije, pravidelný a co nejširší kontakt, protože je to právě množství času, ve kterém je možno realizovat i neverbální výchovné působení rodiče, tzv. výchova přítomností či příkladem, která je, jak obecně známo, nejúčinnější výchovnou metodou. Je nutno mít na zřeteli, že jakákoliv deformace vztahu rodič - dítě v důsledku odcizení, je v pozdější době jen těžko napravitelná.

Speciální úprava předběžného opatření dle ustanovení § 76a o. s. ř., týkající se situace, kdy se nezletilé dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou - li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, se již zvoleného tématu netýká, proto se jí nebudu blíže zabývat.

7. 4. Výkon rozhodnutí soudu nebo dohody schválené soudem týkající se výchovy nezletilých dětí, úpravy styku s nimi a navrácení dítěte

Úprava výkonu rozhodnutí týkající se výchovy nezletilých dětí je obsažena v ustanovení § 272 a následujících o. s. ř., tato úprava vylučuje použití obecných ustanovení výkonu rozhodnutí obsažených v § 252 až 269 o. s. ř., jde - li o výkon rozhodnutí nebo schválené dohody o výchově nezletilých dětí a o úpravu styku s nimi anebo o výkon rozhodnutí o navrácení dítěte.

Mezi vyloučená ustanovení zařazuje § 272 o. s. ř. i ustanovení § 261, podle něhož lze řízení o výkon rozhodnutí zahájit toliko na návrh. Z toho vyplývá, že povinností soudů je nejen včas a správně o výchově dětí rozhodnout, ale zajistit též, aby výchova dětí byla co nejrychleji uvedena do souladu s pravomocným rozhodnutím, jehož výrok je závazný nejen pro účastníky, ale i pro všechny orgány¹⁵². V provádění výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí pokračuje soud bez návrhu či podnětu účastníků řízení¹⁵³.

Příslušným soudem pro výkon soudního rozhodnutí nebo soudem schválené dohody o výchově nezletilých dětí a o úpravě styku s nimi anebo rozhodnutí o navrácení dítěte je soud uvedený v ustanovení § 88 písmeno c) o. s. ř., tedy ten, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště.

Před nařízením výkonu rozhodnutí soud písemně nebo ústně do protokolu vyzve toho, kdo se odmítá podrobit soudnímu rozhodnutí nebo neplní soudem schválenou dohodu o výchově nezletilých dětí a o úpravě styku s nimi anebo rozhodnutí o navrácení dítěte, aby se soudnímu rozhodnutí podrobil nebo aby soudem schválenou dohodu plnil. V této výzvě upozorní též na následky neplnění povinností stanovených v rozhodnutí nebo v dohodě. Soud může i vyzvat orgán sociálně - právní ochrany dětí k součinnosti.

¹⁵² Viz. ustanovení § 159 odstavec 2 veta před středníkem o. s. r.

Zůstane - li výzva soudu bezvýsledná, nařídí soud výkon rozhodnutí, kterým podle situace buď tomu, kdo neplní dobrovolně soudní rozhodnutí nebo soudem schválenou dohodu o výchově nezletilých dětí, popřípadě o úpravě styku s nimi anebo rozhodnutí o navrácení dítěte, uloží pokutu nebo nařídí odnětí dítěte tomu, u koho podle rozhodnutí nebo dohody nemá být, a jeho předání tomu, komu bylo podle rozhodnutí nebo dohody svěřeno nebo má být navráceno, anebo tomu, komu rozhodnutí nebo dohoda přiznávají právo na styk s dítětem po omezenou dobu. V zájmu zdravého vývoje dítěte by při volbě postupu podle ustanovení § 273 o. s. ř. mělo mít přednost vynucování povinnosti ukládáním pokut podle § 273 odstavec 1 o. s. ř. před postupem podle § 273 odstavec 2 o. s. ř., pokud není zřejmé, že by ukládání pokut bylo zcela bezvýsledné. Výkon rozhodnutí uložením pokuty lze nařídít opětovně, jednotlivé pokuty nesmějí přesahovat 50.000,- Kč a připadají státu.

Při samotném provádění výkonu rozhodnutí je třeba postupovat velmi uvážlivě a zvolit co nejvhodnější postup tak, aby odnětí dítěte z dosavadního prostředí a jeho odevzdání do péče osoby, již bylo svěřeno do výchovy, bylo pro dítě spojeno s co možná nejmenším otřesem. Přistoupí - li soud k výkonu rozhodnutí odnětím dítěte, je praktické, aby usnesení o tom bylo doručeno povinnému až při jeho provádění. Důvod je zřejmý, je pravděpodobné, že kdyby se povinný o chystaném odnětí dítěte dověděl s předstihem, podnikl by kroky směřující ke zmaření výkonu rozhodnutí¹⁵⁴.

Vyžaduje - li to provedení výkonu rozhodnutí odnětím dítěte, je ten, kdo provádí výkon, oprávněn učinit prohlídku bytu a jiných místností povinného nebo jiné osoby, jestliže je možné předpokládat, že

¹⁵³ Rozhodnutí NS Rc 12/73, 1Cz 8/71 (Sb. NS 1/1973, str. 39).

¹⁵⁴ Citace D. Mašek: Výkon rozhodnutí o výchově nezletilých dětí, Právo a rodina 2/2000, str. 8 - 10.

se v nich dítě nachází; za tím účelem je oprávněn zjednat si přístup do bytu a jiné místnosti povinného nebo jiné osoby¹⁵⁵.

Rodič, v případě, že dítě bylo pravomocným rozhodnutím soudu svěřeno druhému rodiči do péče, nemůže jakkoliv svévolně zasahovat do situace, kdy tento rodič svěřil dítě třetí osobě, aby v době jeho nepřítomnosti (nikoliv trvalé), se o ně starala. Takový rodič totiž nemá právo svévolně do soudní úpravy výkonu rodičovské zodpovědnosti zasahovat¹⁵⁶.

Mezi rodiči, kteří nežijí spolu, dochází poměrně často k neshodám v oblasti výchovy dětí. Mezi ně patří především nerespektování dohody, případně soudního rozhodnutí, o styku rodičů s nezletilým dítětem ze strany toho z nich, který je má ve výchově. Druhý rodič se pak obrací na soud s návrhem na nařízení výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí a v některých případech také s žalobou na náhradu škody, která mu vznikla zbytečnými cestami za účelem převzetí dítěte. Rovněž je zapotřebí poukázat na to, že v případě nerespektování soudního rozhodnutí nebo dohody týkající se úpravy styku, se takové porušení, pokud je opakované a bezdůvodné, považuje za změnu poměrů vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí¹⁵⁷. V souvislosti s náhradou škody z důvodu neuskutečněního styku rodiče s nezletilým dítětem je třeba rozlišovat:

- i. případy, kdy rodič, který má dítě v péči, zmaří styk druhého rodiče s dítětem svévolně, tedy bez jakéhokoli objektivního důvodu, a
- ii. případy, kdy uskutečnění styku brání objektivní překážka.

¹⁵⁵ Viz. ustanovení § 273 odstavec 4 o. s. r.

¹⁵⁶ Opak citace S. Radvanová: Výkon rodičovských práv, Právo a rodina 4/2001, str. 1 – 3.

¹⁵⁷ Srov. ustanovení § 27 odstavec 2 ZoR.

První skupina případů je protiprávním úkonem, který naplňuje všechny předpoklady obecné odpovědnosti a stíhá jej tedy povinnost náhrady škody. Předpokladem vzniku odpovědnosti je existence protiprávního úkonu rodiče, který má nezletilé dítě ve své výchově a nesplnil povinnost vyplývající ze soudního rozhodnutí, eventuelně povinnost vyplývající z dohody rodičů, dále existence škody na straně rodiče, který se marně dostavil k převzetí dítěte, rovněž příčinná souvislost mezi porušením povinnosti a vznikem škody a dále zavinění rodiče, který uskutečnění styku zmařil.

Ve druhé skupině případů je nutné zkoumat důvody, které v konkrétním případě měly bránit stanovenému styku s nezletilým dítětem a zjistit, zda šlo o takové důvody, na základě kterých bylo jednání rodiče v zájmu nezletilého a nedošlo tedy k naplnění znaku protiprávního jednání. Při zkoumání důvodů, pro které ke styku nedošlo, je nutné zkoumat jejich podstatu a závažnost a v návaznosti na to pak posoudit, zda s ohledem na ně, nesplnění dohody či soudního rozhodnutí o výchově, nebylo odůvodněno potřebami dítěte. Pokud by totiž vyšlo najevo, že styk druhého rodiče s nezletilým dítětem by v konkrétním případě neodpovídal zájmům dítěte, například z důvodu celkově negativního vlivu druhého rodiče na výchovu, anebo nebyl např. pro nemoc dítěte objektivně uskutečnitelný, nebylo by možné u rodiče, který styk neumožnil, shledávat protiprávnost jeho chování i v případě existence ostatních předpokladů¹⁵⁸.

Na rodiči, který má dítě ve své péči, je ovšem třeba požadovat, aby druhého rodiče, zná-li jeho pobyt, včas vhodným způsobem informoval o tom, že mu konkrétní styk neumožní a proč. Neučiní-li tak, bude nutno i při jinak důvodném odmítnutí styku uvažovat o jeho občanskoprávní odpovědnosti za škodu z titulu porušení prevenční povinnosti ve smyslu ustanovení § 415 ve spojení s § 420 odstavec 1 OZ.

Požadavek splnění prevenční povinnosti pochopitelně není možné uplatňovat v případech, kdy důvody neuskutečnění styku vyjdou najevo až bezprostředně při předávání dítěte (např. podnapilost druhého rodiče)¹⁵⁹.

V případě, že jeden z rodičů neplní své povinnosti stanovené v soudním rozhodnutí nebo v dohodě schválené soudem, je možné podle situace využít nejen institut nařízení výkonu rozhodnutí nebo požadovat náhradu škody, ale i podat trestní oznámení pro maření výkonu úředního rozhodnutí ve smyslu ustanovení § 171 odstavec 3 TZ¹⁶⁰.

7. 5. Výkon rozhodnutí při neplnění vyživovací povinnosti

V naší úpravě je patrný rozdíl mezi nařízením výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí, který je prováděn i bez návrhu, a výkonem rozhodnutí o výživném, který je prováděn pouze na návrh rodiče oprávněného nezletilého. Průběh řízení o výkonu rozhodnutí o výživném je v zásadě obdobný jako průběh řízení o vymožení jakékoliv jiné peněžité pohledávky. V o. s. ř. jsou však stanoveny některé výjimky a zvláštnosti, ve kterých se promítá zvláštní ochrana zájmů nezletilých dětí. Jedná se o zvláštní příslušnost soudu - stejně jako u nařízení výkonu rozhodnutí ve věci výchovy nezletilého, je příslušným soudem ten, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště. Takový soud však může ze závažných důvodů po pravomocném nařízení výkonu rozhodnutí v souladu s ustanovením § 252 odstavec 3 a odstavec 5 o. s. ř. přenést svou místní příslušnost na jiný soud, je-li to v zájmu nezletilého.

¹⁵⁸ Viz. blíže rozhodnutí NS Rc 16/89, I Cz 24/89.

¹⁵⁹ Citace R. Lužná: Škoda vzniklá zbytečnou cestou rodiče k uskutečnění styku s jeho nezletilým dítětem, Právo a rodina 12/2005, str. 13-16.

¹⁶⁰ Ustanovení § 171 odstavec 3 TZ: Kdo poté, co proti nemu byla bezvýsledně použita opatření v občanském soudním řízení směřující k výkonu rozhodnutí soudu nebo soudem schválené dohody o výchově nezletilých dětí, marí výkon takového rozhodnutí nebo dohody, nebo kdo se dopustí závažného jednání, aby zmaril výkon rozhodnutí jiného státního orgánu týkajícího se výchovy nezletilých dětí, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

V případě nařízení výkonu rozhodnutí formou srážek ze mzdy je pohledávka výživného přednostní pohledávkou a má navíc přednost před ostatními pohledávkami¹⁶¹. V případě výkonu rozhodnutí prodejem nemovitosti podle části šesté, hlavy šesté o. s. ř. jsou pohledávky na výživném uspokojovány v souladu s ustanovením § 337c odstavec 1 písmeno d) o. s. ř. jako první z pohledávek, které věcně nesouvisí s nemovitostí¹⁶². Další možností, jak reagovat na skutečnost, že povinný rodič neplní svou vyživovací povinnost, je podání trestního oznámení pro podezření ze spáchání trestného činu zanedbání povinné výživy ve smyslu ustanovení § 213 TZ¹⁶³. O trestný čin zanedbání povinné výživy půjde pouze tehdy, jestliže neplnění vyživovací povinnosti bude soustavné a po delší dobu trvajícím. Zpravidla by mělo jít o dobu alespoň šesti měsíců. Podle okolností případu by mohla skutková podstata být naplněna i při době kratší, která by se však měla šesti měsícům alespoň blížit. Existenci vyživovací povinnosti a její rozsah v konkrétním případě musí soud rozhodující o vině a trestu posoudit v rámci trestního řízení jako předběžnou otázku a není vázán případným dřívějším rozhodnutím o výživném přijatým v občanském soudním řízení. Podání trestního oznámení může vést k dodatečnému splnění vyživovací povinnosti zejména s ohledem na zvláštní ustanovení o účinné lítosti v ustanovení § 214 TZ, podle kterého trestnost zaniká, jestliže trestný čin neměl trvale nepříznivých následků a pachatel svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlášovat rozsudek. Za splnění povinnosti se považuje dodatečné splnění v plném rozsahu. Splní-li ji pouze zčásti, lze k této skutečnosti přihlídnout pouze jako k polehčující okolnosti. Trestnost pachatelova jednání v takovém případě nezaniká ani

¹⁶¹ Viz. ustanovení § 279 a 280 o. s. r.

¹⁶² Citace D. Mašek: Co dělat, když rodič neplatí výživné, Právo a rodina 1/2003, str. 5 – 8.

¹⁶³ Ustanovení § 213 TZ: Zanedbání povinné výživy, odstavec 1) Kdo neplní, byť i z nedbalosti, svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok; odstavec 2) Kdo se úmyslně vyhýbá plnění své zákonné povinnosti vyživovat nebo zaopatřovat jiného, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta; odstavec 3) Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude pachatel potrestán, vydá-li cílem uvedeným v odstavci 1 nebo 2 oprávněnou osobu nebezpečí nouze.

tehdy, když částečným splněním nastane situace, kdy dlužná částka bude odpovídat výživnému za méně než šest měsíců¹⁶⁴.

7. 6. Trendy rozhodování a nedostatky při rozhodování a realizaci výkonu rozhodnutí

Nepopíratelným trendem soudů v České republice je svěřování nezletilých dětí do výchovy matek. Rozhoduje se tak v 90% případů. Děje se tak často i proto, že otec rezignuje dopředu na to získat dítě do své výchovy a zaměří se spíše na úpravu styku a výši vyživovací povinnosti. Stále častěji je však v praxi vidět rozhodování, kdy je styk otce s dětmi upravován poměrně široce a téměř se blíží střídavé výchově.

Pokud bychom mluvili v konkrétních číslech, od ledna do září 2006 se rozvedlo téměř 27 tisíc párů, víc než polovina dvojic – 14387 měla přitom alespoň jednoho potomka. Za celý rok 2006 bylo vyneseno přes 17 tisíc rozsudků, ve kterých byly děti svěřeny do výchovy matkám, naproti tomu otcům bylo dítě svěřeno pouze v 1668 případech. V 759 sporech soudci určili, že se rodiče budou ve výchově střídat.

Průměrná doba, za jakou soudy prvního stupně rozřeší spor o děti v roce 2006, byla 200 dnů. 157 případů, ve kterých se rodiče přou o výchovu potomků, řeší česká justice déle než 5 let. U pěti otců již Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku rozhodl tak, že český stát porušil jejich právo na rodinný život a Česká republika byla povinna zaplatit těmto otcům odškodné ve výši téměř tří milionů korun¹⁶⁵.

Dalším nedostatkem při rozhodování soudů se jeví kromě délky řízení i problematická vykonatelnost rozsudků v části týkající se styku dítěte s druhým rodičem. V případě, že již soud rozhodne a rodič, který má dítě ve své výchově, neplní rozhodnutí soudu, tj. nevydává druhému

¹⁶⁴ Opak, citace D. Mašek: Co dělat, když rodič neplatí výživné?, Právo a rodina 1/2003, str. 5 – 8.

¹⁶⁵ Český statistický úřad a ministerstvo spravedlnosti, součást článku Jana Vacy v MF Dnes ze dne 13. 3. 2007.

rodiči dítě k uskutečnění styku, může dostat pokutu nebo proti němu může být zahájeno trestní stíhání pro maření výkonu rozhodnutí. Tyto sankce však bývají ve většině případů udělovány pouze liknavě a tak je možné, že i při déletrvajícím bránění styku rodiče s dítětem dostane ten rodič, který má dítě ve své výchově, pouze pokutu ve výši několika tisíc korun, případně je odsouzen podmíněně v trestním řízení¹⁶⁶. Mezitím se může stát, a nejen v teoretické rovině, že dítě je ovlivněno rodičem, se kterým momentálně žije, natolik, že se druhého rodiče bojí, má k němu negativní vztah a nechce k němu (syndrom „zavrženého rodiče“). Takový styk by pak mohl dítěti způsobit psychickou újmu. Bylo by zapotřebí, aby české soudy řízení ve věcech péče o nezletilé vyřizovaly přednostně, s co nejvyšším urychlením, a aby důsledně dbaly na dodržování výkonu rozhodnutí a vynucovaly důrazněji jejich plnění.

Stále diskutovanější je otázka svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případě domácího násilí. Domácí násilí není stále explicitně zahrnuto do seznamu faktorů, které by napomáhaly stanovit, co je v nejlepším zájmu dítěte. Např. ve Spojených státech amerických je tato situace řešena od roku 1997, kdy některé státy přijaly Modelovou sbírku zákonů projektu Násilí v rodině, podle něhož existuje vyvratitelná domněnka, že pro dítě je škodlivé a není v jeho nejlepším zájmu, aby bylo svěřeno do výchovy výhradní nebo střídavé výchovy pachatelů domácího násilí. Bezpečí a klid dětí a obětí domácího násilí musí být na prvním místě před potřebami a právy pachatele (rodiče). Za předpokladu, že naše soudy začnou brát domácí násilí jako jeden z důležitých faktorů při svěřování dítěte do výchovy, bude vhodné se řídit zahraničními zkušenostmi. Nejdůležitější principy jsou, aby kontakt dítěte a rodiče byl strukturován tak, aby co nejvíce omezoval možnost přítomnosti dítěte při násilí mezi rodiči, aby v případě pokračujícího násilí nebo oprávněných obav z násilného chování rodiče byl kontakt omezen na co nejmenší

¹⁶⁶ Jan Vaca: Na svoje děti čekají dál marně, MF Dnes ze dne 13. 3. 2007.

míru, až zakázán, aby rodiče nebyli nuceni k tomu, aby se setkávali, trávili spolu čas, či se společně účastnili terapeutických sezení, aby kontakt s dítětem byl uskutečňován na neutrálním místě za přítomnosti „supervizora“, aby styk dítěte s tímto rodičem byl přerušen v případě, že dojde k opakování násilného chování nebo když dítě vykazuje vysokou míru stresu z uskutečňovaných kontaktů nebo když násilný partner vyhrožuje násilím nebo únosem dítěte¹⁶⁷.

8 MEZINÁRODNÍ SMLOUVY A MEZINÁRODNÍ PRVEK V PRÁVNÍM VZTAHU RODIČ A DÍTĚ

O rodinném právu se tradičně hovořilo a stále obvykle hovoří jako o právu, které reflektuje společenský, právní, náboženský a kulturní vývoj té které země, a proto je pro harmonizaci, natož pak pro unifikaci, nejméně vhodnou oblastí právních řádů, a to i v rámci zemí západní Evropy. Lze říci, že až rezoluce Evropského parlamentu vyzývající k vytvoření evropského občanského zákoníku narušila status quo na poli rodinného práva jednotlivých zemí Evropské unie. Tento dokument

¹⁶⁷ Citace B. Vargová: Sverování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí, Právo a

podnítil rozsáhlou vědeckou debatu na téma harmonizace a unifikace rodinného práva a inicioval založení Komise pro evropské rodinné právo s cílem studia dříve této „utopistické“ myšlenky a podněcení praktických kroků. Takovým krokem bylo uspořádání mezinárodní konference na téma Perspektivy unifikace a harmonizace rodinného práva v Evropě. Organizátoři konference vycházeli z poznatku, že svoboda pohybu osob v rámci zemí Evropské unie ovlivňuje společnost a rodinu natolik, že vzniká praktická potřeba harmonizovat práva jednotlivých zemí Evropské unie tak, aby migraci obyvatelstva nebyly kladeny překážky¹⁶⁸.

Od vstupu České republiky do Evropské unie jsou pro nás závazné i prameny práva Evropské unie (Evropského společenství). Nejčastější formou těchto pramenů práva jsou nařízení a směrnice. Obecně je třeba zdůraznit, že nařízení jsou bezprostředně závazná a stávají se bez dalšího součástí právního řádu každého členského státu Evropské unie (od členského státu se tedy již nevyžaduje žádné vnitrostátní uzákonění), narozdíl od směrnic, které nejsou bezprostředně závazné, avšak zakládají povinnost členských států převzít příslušnou právní úpravu do svého právního řádu, zpravidla ve formě vnitrostátního zákona. Snahou Evropské unie je sjednotit pravidla tak, aby byly co nejvíce odstraněny odlišnosti dané právními řády jednotlivých členských států a došlo tak k větší harmonizaci a unifikaci právních řádů. Vyšší míra slučitelnosti právních řádů by přispěla i k efektivnějšímu výkonu práva v rámci evropského prostoru¹⁶⁹.

Níže v této kapitole se budeme zabývat ZMPS, zákonem upravujícím kolizní normy u vztahů s mezinárodním prvkem, a úmluvami, které jsou pro Českou republiku závazné a mají přednost

rodina 2/2006, str. 9 – 11.

¹⁶⁸ Z. Králíková: Harmonizace a unifikace rodinného práva v Evropě, Právo a rodina 2/2003, str. 1-2.

¹⁶⁹ Š. Špeciánová: Uznávání a výkon rozsudku ve věcech manželských a ve věcech rodicovské zodpovědnosti v EU, Právo a rodina 1/2005, str. 1 – 6.

před zákony a zároveň těmi ustanoveními z nich, která mají vztah k rodičovským právům a povinnostem.

8. 1. Zákon č. 97/1963 Sb., ZMPS

Z celkové dikce ZMPS je zřejmá preference zájmů dítěte a jeho ochrana. Zájmy dětí, včetně jejich ochrany a zabezpečení, jak jsou upraveny v citovaném zákoně, je nutno chápat a aplikovat v souladu a v duchu mezinárodních úmluv, ke kterým Česká republika přistoupila¹⁷⁰.

Podle kolizních norem ZMPS se vztahy mezi rodiči a dětmi, včetně výchovy a výživy, řídí právem státu, jehož příslušníkem je dítě, a v případě, že dítě žije v České republice a je to v jeho zájmu, může být použito práva českého¹⁷¹. ZMPS dává nejen odpověď na otázku, právo kterého státu má být použito při řešení daného problému, ale i na to, kdy věc patří do pravomoci soudů České republiky. Ve věcech výchovy a výživy nezletilých a v jiných věcech se jich týkajících, jsou – li našimi občany, je dána pravomoc českých soudů i tehdy, žijí – li v cizině. Pravomoc českého soudu je dána také pro řízení o výživném proti našemu občanovi, proti němuž je uplatňován nárok nezletilým cizincem, bydlícím v cizině. Otázky pravomoci českých soudů v určité konkrétní věci nepatří k nejjednodušším s přihlédnutím k současnému posouzení a určení právního řádu státu, podle něhož se bude konkrétní věc řešit a s přihlédnutím k mezinárodním smlouvám, kterými je Česká republika vázána a jejichž aplikace má přednost před použitím citovaného ZMPS¹⁷².

8. 2. Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 141/2001 Sb. m. s.

¹⁷⁰ A. Kurimaiová: Vztahy mezi rodiči a dětmi a mezinárodní prvek, Právo a rodina 7/2000, str. 10-11.

¹⁷¹ Ustanovení § 24 ZMPS.

¹⁷² Opak citace A. Kurimaiová: Vztahy mezi rodiči a dětmi a mezinárodní prvek, Právo a rodina 7/2000, str. 10-11.

Tato úmluva je v platnosti pro Českou republiku od ledna 2002 a jejím předmětem je mimo jiné i stanovit právo použitelné na rodičovskou zodpovědnost a zajistit ve všech smluvních státech uznávání a výkon opatření stanovených v ní na ochranu dětí, jakož i zajistit nezbytnou spolupráci smluvních států v tomto směru¹⁷³. Zejména se úmluva v rámci naší problematiky týká otázek prisuzování, výkonu, zrušení nebo omezení rodičovské zodpovědnosti, včetně její delegace, a dále práva na péči o dítě, zahrnující i právo péče o osobu dítěte, právo na určení jeho místa bydliště, právo na osobní styk s ním nebo právo vzít si dítě na omezenou dobu do jiného místa, než je jeho obvyklé bydliště. Naopak se úmluva netýká opatření ohledně výživného, správy majetku dítěte, jména a příjmení dítěte, či popření rodičovství vůči němu.

Úmluva se vztahuje na děti od jejich narození do dosažení osmnácti let věku. Pro její účely výraz rodičovská zodpovědnost zahrnuje „rodičovskou moc nebo jiný obdobný vzájemný vztah stanovující práva, pravomoci a povinnosti rodičů, opatrovníků nebo jiných zákonných zástupců ve vztahu k osobě nebo majetku dítěte“.

Podle článku 17 citované úmluvy se výkon rodičovské zodpovědnosti řídí právem státu obvyklého bydliště dítěte. Pokud se obvyklé bydliště dítěte změní, řídí se právem státu nového obvyklého bydliště. V případě protiprávního přemístění nebo zadržení dítěte zůstávají zachovány pravomoci orgánů smluvního státu, ve kterém dítě mělo obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, až do té doby, než dítě získá obvyklé bydliště v jiném státě, a buď osoba, instituce nebo jiný orgán mající právo péče souhlasí s přemístěním nebo zadržením, anebo dítě bydlí v tomto jiném státě nejméně po dobu jednoho roku poté, co osoba, instituce nebo jiný orgán, které mají právo péče, znají nebo musí znát místo pobytu dítěte, nevznesou požadavek na

¹⁷³ Viz. článek I této úmluvy.

navrácení během tohoto období a dítě se sžije se svým novým prostředím¹⁷⁴.

Uznávání a výkon opatření přijatých orgány jednoho smluvního státu jsou řešeny v článku 23 a následujících této úmluvy, podle nichž budou uznána ve všech ostatních smluvních státech. Jejich uznání může být odmítnuto z několika důvodů, např. jestliže opatření bylo přijato, s výjimkou naléhavého případu, v soudním nebo správním řízení, aniž by dítě dostalo příležitost být slyšeno, čímž byly porušeny základní zásady řízení dožádaného státu nebo jestliže je uznání zjevně v rozporu s veřejným pořádkem dožádaného státu, s přihlédnutím k nejlepším zájmům dítěte.

8. 3. Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, publikovaná ve vyhlášce ministra zahraničních věcí pod č. 132/1976 Sb., a další úmluvy týkající se výkonu rozhodnutí ohledně výživného

Další úmluvou, kterou je Česká republika vázána, je Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, která se vztahuje na rozhodnutí vydaná soudním nebo správním orgánem smluvního státu o vyživovací povinnosti ze vztahů rodinných, rodičovských, manželských nebo švagrovských, včetně vyživovací povinnosti k dětem narozeným mimo manželství. Upravuje přitom jak vztah mezi osobou, které přísluší nárok na výživné a osobou povinnou poskytovat výživné, tak vztah mezi osobou povinnou poskytovat výživné a veřejnou institucí, která se domáhá náhrady příspěvku poskytnutého osobě, které přísluší nárok na výživné. Uvedená úmluva se vztahuje také na smíry mezi týmiž účastníky, které v uvedených věcech uzavřou soudní nebo správní orgány, anebo které budou uzavřeny před těmito orgány. K tématice této práce se vztahují ustanovení úmluvy týkající se vyživovací povinnosti ze

¹⁷⁴ Viz. článek 7 této úmluvy.

vztahů rodičovských. Podmínky uznání výkonu rozhodnutí jsou uvedeny v článku 4 až 12¹⁷⁵. Samotné řízení o uznání a výkonu rozhodnutí se řídí právem dožádaného státu, ledaže by úmluva stanovila jinak, výjimkami se však blíže již zabývat nebudu, protože by to bylo nad rámec zvoleného tématu výkonu práv a povinností rozvedeného rodiče. V řízení o výživném, na které se vztahuje citovaná úmluva (jakož i na další řízení podle této úmluvy), nelze požadovat složení jistoty, záruky nebo depozita, bez ohledu na jejich označení, jimiž by měla být zajištěna náhrada nákladů řízení a výloh s ním spojených¹⁷⁶. V článku 17 jsou

¹⁷⁵ Clánek 4: Rozhodnutí vydané ve smluvním státě bude uznáno nebo vykonáno v jiném smluvním státě:

1. bylo - li vydáno orgánem, příslušným podle článku 7 nebo 8, a

2. nemože - li již být ve státě, v němž bylo vydáno, napadena rádným opravným prostředkem.

Predbežne vykonateľná rozhodnutí a predbežná opatrení lze v dožádaném státě uznan a vykonat, i když podléhají rádným opravným prostředkům, jestliže mohou být v tomto státě vydána a vykonána.

Clánek 5: Uznání nebo výkon rozhodnutí však mohou být odmítnuty:

1. je - li uznání nebo výkon rozhodnutí zjevně neslučitelný s veřejným pořádkem dožádaného státu, nebo

2. bylo - li rozhodnutí dosaženo podvodem, k němuž došlo v souvislosti s řízením, nebo

3. jestliže před orgánem dožádaného státu probíhá řízení mezi týmiž účastníky a o téže věci, přičemž toto řízení bylo zahájeno jako první, nebo

4. je - li rozhodnutí neslučitelné s rozhodnutím vydaným mezi týmiž účastníky a v téže věci buď v dožádaném státě nebo v jiném státě, v tomto druhém případě jen pokud splňuje podmínky vyžadované pro uznání nebo výkon v dožádaném státě.

Clánek 6: Bez zretele na ustanovení článku 5 bude rozhodnutí pro zmeškání uznáno nebo vykonáno jen pokud účastníkovi, který se k jednání nedostavil, bylo podle práva státu, jehož orgán rozhodnutí vydal, doručeno oznámení o zahájení řízení včetně vyrozumění o podstatě nároku, přičemž je třeba přihlídnout k tomu, zda účastník měl dostatek času k tomu, aby se v řízení mohl bránit.

Clánek 7: Orgán státu, v němž bylo rozhodnutí vydáno, je třeba považovat za příslušný podle této úmluvy

1. jestliže povinný nebo oprávněný měl v době zahájení řízení své bydliště ve státě, v němž bylo rozhodnutí vydáno, nebo

2. jestliže povinný i oprávněný byli v době zahájení řízení občany státu, v němž bylo rozhodnutí vydáno, nebo

3. jestliže se odpuřce podrobil pravomoci tohoto orgánu buď výslovně, nebo s tím, že se vyjádřil ve věci samé, aniž namítl nedostatek pravomoci.

Clánek 8: Bez zretele na ustanovení článku 7, orgán smluvního státu, který vydal rozhodnutí o nároku na výživné, je třeba považovat za příslušný ve smyslu této úmluvy, jestliže nárok na výživné je založen na rozvodu manželství, zrušení manželského soužití nebo prohlášení, že manželství je neplatné anebo že nevzniklo, vydaném orgánem toho státu, jehož pravomoc v této věci byla uznána podle právního rádu dožádaného státu.

Clánek 9: Orgán dožádaného státu je vázán skutkovými zjištěními, na kterých orgán státu, kde rozhodnutí bylo vydáno, založil svou pravomoc.

Clánek 10: Jestliže rozhodnutí o výživném se dotýká několika právních duvodu a jestliže je nelze uznan nebo vykonat jako celek, orgán dožádaného státu použije této úmluvy na tu část rozhodnutí, která muže být uznána nebo vykonána.

Clánek 11: Byla-li v rozhodnutí stanovena povinnost platit výživné periodickými platbami, nariđi se výkon jak pro dávký již splatné, tak pro dávký splatné v budoucnu.

Clánek 12: Pokud tato úmluva nestanoví jinak, není přípustné, aby orgán dožádaného státu prezkouňával rozhodnutí ve věci samé.

¹⁷⁶ Viz clánek 16.

stanoveny listiny, které je zapotřebí předložit, žádá – li účastník o uznání nebo výkon rozhodnutí. Jsou jimi úplný a věrohodný opis rozhodnutí a doklad o tom, že proti rozhodnutí není již ve státě, kde bylo vydáno, přípustný řádný opravný prostředek, a pokud je to třeba, že je vykonatelné, pokud by se jednalo o rozhodnutí pro zmeškání, tak by účastník řízení musel předložit i originál nebo ověřený opis dokladu o tom, že účastník, který se k jednání nedostavil, byl podle práva státu, kde bylo rozhodnutí vydáno, řádně vyrozuměn o zahájení řízení, jakož i o podstatě nároku. Pro případ, že by účastníku byla poskytnuta právní pomoc nebo osvobození od poplatků a nákladů ve státě, kde bylo rozhodnutí vydáno, tak by bylo zapotřebí doložit i doklad o této skutečnosti.

Úmluva vyhlášená pod č. 33/1959 Sb., o vymáhání výživného v cizině (sjednaná v New Yorku dne 20. 6. 1956) upravuje podmínky pro snazší vymáhání výživného bez ohledu na věk oprávněného.

Česká republika je i vázána úmluvou vyhlášenou pod č. 14/1974 Sb., o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí o vyživovací povinnosti k dětem (sjednaná v Haagu dne 15. 4. 1958), která upravuje zjednodušené uznávání a výkon rozhodnutí týkajících se výživného dětí, které nedosáhly věku 21 let a neuzavřely manželství¹⁷⁷.

¹⁷⁷ Citace Rc 26/87, stanovisko Cpjf 27/86 (Sb. NS 9 – 10/1987, str. 548).

9 „ÚNOSY“ NEZLETILÝCH DĚTÍ RODIČI

V této kapitole se budeme zabývat, stejně jako v předchozí kapitole 8 Mezinárodní smlouvy a mezinárodní prvek v právním vztahu rodič a dítě, mezinárodními úmluvami závaznými pro Českou republiku, a sice těmi ustanoveními, které se týkají odnětí dítěte jedním z rodičů druhému.

9. 1. Právní úprava a ochrana dětí

Problematika únosů dítěte jedním z rodičů je v současné době velmi aktuální a souvisí s celkovou globalizací a snadným přechodem hranic mezi státy a čím dále větším počtem manželství uzavřených mezi osobami pocházejícími z různých států. Uvedenou problematiku lze vidět ze dvou úhlů.

Jedním hlediskem je české trestní právo, které definuje únos jako odejmutí dítěte z opatrování toho, kdo má podle zákona nebo podle úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat¹⁷⁸. Odnětím dítěte se rozumí takový zásah, který alespoň dočasně znemožňuje výkon péče o dítě, nezáleží přitom na tom, zda nezletilý s únosem souhlasí, trestné je nejen jeho násilné odloučení, ale i přemluvení dítěte, aby uteklo samo. Jde pak o lstivé odnětí dítěte¹⁷⁹. Dle judikatury lze za únos ve smyslu platných právních předpisů považovat i situaci, kdy rodič, který sice nebyl zbaven rodičovských práv ani mu tato práva nebyla omezena, odejme dítě druhému rodiči, kterému bylo dítě svěřené do výchovy soudním rozhodnutím. Nepůjde však o únos, jestliže rodič, třeba i násilím nebo lstí (znaky skutkové podstaty trestného činu únosu), odejme dítě druhému rodiči tehdy, když rodiče sice nežijí spolu, ale dítě se jen fakticky zdržuje u jednoho z rodičů a soud dosud pravomocně nerozhodl,

¹⁷⁸ Viz ustanovení § 216 TZ.

¹⁷⁹ Citace Z. Modráková: Únosy do ciziny – chrání stát dostatečně české děti?, Právo a rodina 4/2007, str. 6.

kterému z rodičů se dítě svěřuje do výchovy¹⁸⁰. Trestní odpovědnost podle ustanovení § 216 odstavec 1 TZ nepřichází v úvahu ani tehdy, když soud o výchově sice již rozhodl, ale rodič se nechce podříditi tomuto rozhodnutí a dítě, které se u něho fakticky nachází, odmítá vydat druhému rodiči, kterému bylo svěřeno soudem do výchovy, anebo když rodič odmítá vrátit dítě druhému rodiči, kterému bylo dítě svěřené soudem do výchovy, po návštěvě dítěte uskutečněné na základě dohody rodičů nebo na základě soudní úpravy styku rodiče s dítětem. V takovém případě je třeba postupovat cestou výkonu rozhodnutí podle ustanovení § 272 a 273 o. s. ř.¹⁸¹. Pouze jestliže takové opatření zůstalo bezvýsledné, přichází v úvahu trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí^{182 183}.

Druhým hlediskem je únos dítěte do ciziny ve smyslu mezinárodního práva. S narůstajícím počtem partnerských svazků, v nichž mají rodiče odlišná státní občanství, případně trvalý pobyt v různých státech, narůstá počet případů, kdy rodiče se na místě výkonu péče o dítě nedohodli a dochází k ingerenci státu. Tuto problematiku řeší jednak dvoustranné smlouvy, např. s Lucemburským velkovévodstvím¹⁸⁴, Nizozemským královstvím¹⁸⁵, Belgickým královstvím¹⁸⁶, Spojeným královstvím Velké Británie a Irska¹⁸⁷, a jednak různé mezinárodně závazné úmluvy¹⁸⁸. Česká republika je vázána nejen smlouvami a

¹⁸⁰ Rozhodnutí NS Rt 53/80 (Sb.NS 7 – 8/1980, str. 41).

¹⁸¹ Viz podkapitola 7. 4. Výkon rozhodnutí soudu nebo dohody schválené soudem týkající se výchovy nezletilých dětí.

¹⁸² Ustanovení § 171 odstavec 3 TZ.

¹⁸³ Opakovaná citace rozhodnutí NS Rt 53/80 (Sb.NS 7 – 8/1980, str. 41).

¹⁸⁴ Úmluva o vydávání zločinců a právní pomoci ve věcech trestních mezi republikou Československou a velkovévodstvím Lucemburským, vyhlášená pod č. 104/1936 Sb.

¹⁸⁵ Úmluva mezi republikou Československou a královstvím Nizozemským o vydávání zločinců a právní pomoci ve věcech trestních vyhlášená pod č. 65/1932 Sb.

¹⁸⁶ Úmluva o vydávání zločinců a právní pomoci ve věcech trestních, uzavřená mezi republikou Československou a královstvím Belgickým, vyhlášená pod č. 79/1928 Sb.

¹⁸⁷ Smlouva mezi republikou Československou a Spojeným královstvím Velké Británie a Irska o vzájemném vydávání zločinců, vyhlášená pod č. 211/1926 Sb.

¹⁸⁸ Viz níže podkapitola 9. 1. 1. Úmluva o styku s dětmi, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 91/2005 Sb. m. s., 9. 1. 2. Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnově výchovy dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod c. 66/2000 Sb. m. s. (Evropská smlouva o únosech dětí), 9. 1. 3. Haagská smlouva o únosech dětí, publikovaná ve sdělení

úmluvami, ale jako členský stát Evropské unie i nařízeními Rady Evropské unie. Rovněž na únosy do ciziny pamatuje i TZ, který jako trestný čin označuje zavlčení do ciziny ve svém ustanovení § 233¹⁸⁹.

Ve všech mezinárodních smlouvách, úmluvách, či vnitrostátních předpisech je zásadní zájem dítěte a zohledněno i jeho právo vyjádřit se k opatřením, které se ho týkají, pokud je toho s ohledem na svou vyspělost schopno¹⁹⁰.

Úmluva o právech dítěte, publikovaná ve sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb. hovoří o problematice únosů obecně ve svém článku 35, podle něhož státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, přijímají všechna nezbytná vnitrostátní, dvoustranná a mnohostranná opatření k zabránění únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi za jakýmkoli účelem a v jakékoli podobě.

Pokud bychom se zaměřili na únosy dětí rodiči do ciziny, jsou zásadní tři mezinárodní smlouvy, které všechny Česká republika přijala a ratifikovala, a které navazují na Úmluvu. Jedná se o

- i. Úmluvu o styku s dětmi, publikovanou pod č. 91/2005 Sb. m. s.
- ii. Lucemburskou smlouvu o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, publikovanou pod č. 66/2000 Sb. m. s., známou spíše jako Evropská smlouva o únosech dětí, nebo jen jako Evropská smlouva (úmluva)

Ministerstva zahraničních věcí pod č. 34/1998 Sb. (Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí).

¹⁸⁹ Ustanovení § 233 odstavec 2 písmeno b) TZ: Kdo jiného zavlče do ciziny a spáchá - li takový čin na osobě mladší než patnáct let nebo na osobě stížené duševní poruchou nebo duševně nedostatečně vyvinuté, bude potrestán trestem odnětí svobody na pet až dvanáct let.

¹⁹⁰ Viz. ÚS 440/2000 Sb. n. a u., svazek 20, nález 185, strana 285.

- iii. Haagskou smlouvu o únosech dětí, publikovanou ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 34/1998 Sb., známou jako Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.

9. 1. 1. *Úmluva o styku s dětmi, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 91/2005 Sb. m. s.*

Úmluva o styku s dětmi, vydaná Radou Evropy¹⁹¹, byla Českou republikou ratifikována a stala se pro nás platnou od září 2005. Úmluva o právech dítěte v článku 9 odstavci 3 uložila státům, které jsou její smluvní stranou, zajistit právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat s nimi pravidelný osobní kontakt, pokud to není v rozporu se zájmy dítěte. Na Úmluvu o právech dítěte v tomto směru reaguje jednak ZoR v ustanovení § 26 odstavec 4¹⁹², ale právě i Úmluva o styku s dětmi. Posledně jmenovaná úmluva navazuje i na Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí ze dne 25. 10. 1980, na Evropskou úmluvu o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí ze dne 20. 5. 1980, na Úmluvu o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí ze dne 19. 10. 1996 a rovněž na Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 o jurisdikci a uznávání a výkonu rozsudků v manželských věcech a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou rodičů za děti ze dne 27. 11. 2003.

Předmětem Úmluvy o styku s dětmi je stanovit všeobecné zásady pro vydávání rozhodnutí o styku, dále stanovit vhodné ochranné

¹⁹¹ Rada Evropy je největší evropskou integrací, ale nemá oprávnění vydávat závazné právní předpisy. Usnází se na konvencích nebo doporučeních členských států. Konvence (dohody) se stávají pro členský stát závazné, jestliže je ratifikují. Ve většině případů však konvence nebývají ratifikovány všemi členskými státy a naopak většina konvencí je otevřena i vůči státům, které nejsou členy Rady Evropy.

¹⁹² Toto ustanovení definuje právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno na pravidelnou informaci o něm, viz podkapitola 6. 2. 2. Právo a povinnost rodiče na styk s dítětem a podkapitola 6. 3. 2. Práva a povinnosti v Úmluve uvedené.

nástroje a záruky k zajištění řádného uplatňování styku a okamžitého vrácení dětí po uplynutí doby styku a dále zavést spolupráci mezi ústředními orgány, soudními orgány a dalšími orgány s cílem prosazovat a zlepšovat styk mezi dětmi a jejich rodiči, a dalšími osobami majícími rodinná pouta s dětmi.

Úmluva o styku s dětmi vychází z principu, že dítě má právo na pravidelný styk s oběma rodiči, který lze omezit nebo vyloučit jen za předpokladu, že by to bylo v nejlepším zájmu dítěte. Přitom rodič, který nemá dítě svěřené do výchovy, má právo na pravidelnou informaci o něm. Pokud to vyžaduje zájem dítěte, jsou smluvní strany povinny zajistit odborný dohled nad stykem rodiče s dítětem nebo jinou formu kontaktu. Úmluva o styku s dětmi též ukládá smluvním stranám přijmout taková legislativní a jiná opatření, která mohou být potřebná k zajištění styku rodičů s dětmi (článek 3 a článek 4). Důležitý je i obsah článku 6, který upravuje právo dítěte na informaci, konzultaci a vyjádření vlastního názoru slovy. Článek 9 ukládá jejím smluvním stranám přijmout veškerá opatření k zajištění vykonatelnosti rozhodnutí o styku s dítětem. To je v České republice vyřešeno, neboť jsme smluvní stranou Evropské úmluvy o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí přijaté v Lucemburku dne 20. 5. 1980, podle níž rozhodnutí vydané v jednom smluvním státě bude uznáno a pokud je vykonatelné, bude prohlášeno za vykonatelné i ve všech ostatních smluvních státech. Podobně jako v Úmluvě o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí vyplývá i z Úmluvy o styku s dětmi povinnost smluvního státu určit ústřední orgán, který bude plnit funkce a úkoly stanovené touto úmluvou v případech přeshraničního styku. Ústředním orgánem je Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně, který je současně i orgánem sociálně – právní ochrany dětí.

Ústřední orgány smluvních států jsou pak povinny spolupracovat, prosazovat spolupráci mezi příslušnými orgány včetně

soudních orgánů, poskytovat informace o právních předpisech upravujících rodičovskou zodpovědnost, přijímat vhodné kroky ke zjišťování pobytu dítěte, zajišťovat předávání žádostí příslušných orgánů o informace týkající se právního a skutkového stavu u probíhajících řízení a vzájemně se informovat o případných potížích, které by mohly vzniknout při aplikaci Úmluvy o styku s dětmi a pokud možno odstraňovat překážky její aplikace (článek 12).

Soudní orgán smluvního státu, ve kterém se má rozhodnutí o přeshraničním styku vydané v jiném smluvním státě vykonat, může při uznání nebo prohlášení o vykonatelnosti tohoto rozhodnutí o styku nebo kdykoliv později stanovit nebo přizpůsobit podmínky jeho provádění stejně jako ochranné nástroje nebo záruky s ním spojené, pokud je to nezbytné pro usnadnění výkonu práva styku. To je možné za předpokladu, že jsou splněny podstatné body daného rozhodnutí a vzaty v úvahu změny okolností nebo ujednání mezi dotčenými osobami. Toto cizí rozhodnutí však nesmí být změněno ve své podstatě, například nesmí vyloučit právo na styk (článek 15). Opatření k navrácení dítěte zmíněná v článku 16 Úmluvy o styku s dětmi jsou obdobná jako v článku 8 až 20 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí¹⁹³.

9. 1. 2. Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 66/2000 Sb. m. s. (Evropská smlouva o únosech dětí)

Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, je rovněž úmluvou Rady Evropy, která byla Českou republikou ratifikována a je pro ní platná od července 2000. Evropskou smlouvu, co se týče záměru, můžeme charakterizovat jako smlouvu týkající se uznání a provedení rozhodnutí o pravomoci, upravuje

¹⁹³ Citace V. Novotná: Úmluva o styku s dětmi, Právo a rodina 4/2003, str. 15 – 19.

otázky vzájemného výkonu rozhodnutí o výchově dětí nebo právu styku s nimi, vydaných v jednotlivých členských státech. Výchozí bod smlouvy spočívá v tom, že dítě musí být navraceno do země, odkud bylo uneseno. Smlouva stanovuje také několik důvodů, ze kterých se může navrácení zamítnout¹⁹⁴.

Pro své účely definuje Evropská smlouva dítě jako osobu jakéhokoli státního občanství, pokud nedosáhla věku 16 let a nemá právo rozhodovat o místě svého bydliště podle práva svého obvyklého bydliště, práva státu, jehož je příslušníkem, nebo mezinárodního práva dožádaného státu.

Podle článku 7 Evropské smlouvy bude rozhodnutí o výchově vydané v jednom smluvním státě uznáno, a pokud je vykonatelné ve státě původu, bude prohlášeno za vykonatelné ve všech ostatních smluvních státech. Tato úmluva dále v následujícím článku 8 stanoví, že v případě neoprávněného přemístění ústřední orgán dožádaného státu zařídí neodkladné kroky k obnovení výchovy dítěte, jestliže v době zahájení řízení ve státě, kde bylo vydáno rozhodnutí, nebo v době neoprávněného přemístění, pokud k němu došlo dříve, dítě a jeho rodiče měli jako jedinou státní příslušnost státní příslušnost tohoto státu a dítě mělo svůj obvyklý pobyt na území tohoto státu, a zároveň byla ve lhůtě šesti měsíců ode dne neoprávněného přemístění podána k ústřednímu orgánu žádost o obnovení výchovy.

Evropská smlouva nevylučuje možnost použití jiné mezinárodní smlouvy platné mezi státem původu a dožádaným státem nebo zákonu dožádaného státu, který není odvozen od mezinárodní smlouvy, pro účely

¹⁹⁴ Napr. pokud bylo vydáno rozhodnutí v nepřítomnosti odporce nebo jeho právního zástupce, odporci nebyla rádně doručena písemnost, na jejímž základe bylo zahájeno řízení, nebo obdobná písemnost dávající mu dostatek času, aby zařídil svou obhajobu (výjimkou by bylo napr. kdyby se doručení neuskutečnilo, protože odporce tajil svůj pobyt před osobou, která vyvolala řízení ve státě původu) nebo jestliže účinky rozhodnutí jsou zjevně neslučitelné se zásadami práva o rodině a detech v dožádaném státě, nebo pokud bude shledáno, že z důvodu změny poměrů včetně uplynutí času, nikoli však pouhé změny bydliště dítěte po neoprávněném přemístění, účinky původního rozhodnutí již zjevně nejsou v souladu se zájmem dítěte.

dosažení uznání a výkonu rozhodnutí. Nedotýká se ani jiných závazků, které její smluvní stát má vůči nesmluvnímu státu na základě mezinárodní smlouvy upravující vztahy, jež jsou upraveny touto úmluvou.

9. 1. 3. Haagská smlouva o únosech dětí, publikovaná ve sdělení ministerstva zahraničních věcí pod č. 34/1998 Sb. (Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí)

Haagská smlouva o únosech je smlouvou o právní pomoci spíše ve všeobecném smyslu, týká se občanskoprávních aspektů mezinárodních únosů dětí. Jejím předmětem a hlavním cílem je zajistit bezodkladný návrat dětí protiprávně přemístěných nebo zadržovaných v některém smluvním státě, a zajistit, aby práva týkající se péče o dítě a styku s ním podle právního řádu jednoho smluvního státu byla účinně respektována v ostatních smluvních státech¹⁹⁵. Za navrácení uneseného dítěte odpovídá stát. Stát se své odpovědnosti nemůže zbavit poukazem na nevstřícný či odmítavý postoj některé ze zúčastněných osob¹⁹⁶. V Haagské smlouvě jsou uvedeny jiné důvody odmítnutí navrácení než v Evropské smlouvě. Dalším podstatným rozdílem je, že Evropská smlouva vychází z toho, že žádost o navrácení se podá během šesti měsíců, zatímco v Haagské smlouvě je toto období stanoveno na jeden rok. Důležitým rozdílem je i to, že Haagská smlouva je použitelná bez ohledu na to, zda porušené právo na pravomoc tvoří základ soudního rozhodnutí, což je v protikladu s Evropskou smlouvou, která předpokládá rozhodnutí o pravomoci, které podléhá vykonání¹⁹⁷. Haagská smlouva definuje pro své účely pojem „právo péče o dítě“ jako právo vztahující se k péči o osobu dítěte a zejména právo určit místo pobytu dítěte, a pojem

¹⁹⁵ Viz. clánek 1 Haagské úmluvy.

¹⁹⁶ O. Motejl: Uplatňování Haagské úmluvy v České republice, clánek publikovaný dne 21. 8. 2006 na www.epravo.cz.

¹⁹⁷ Evropské a mezinárodní právo 3/ 95, str. 35.

"právo styku s dítětem" jako právo odvézt dítě na omezenou dobu do jiného místa, než je obvyklé bydliště dítěte¹⁹⁸.

Haagskou úmluvu je třeba vykládat a používat s přihlédnutím k zájmu dítěte. Zájmem dítěte při mezinárodních únosech je jeho co nejrychlejší navrácení do místa obvyklého bydliště, kde rodina před únosem společně žila. Liknavý postup je v rozporu se zájmy dítěte. Při hodnocení zájmu dítěte nelze bez dalšího upřednostňovat české prostředí¹⁹⁹. Podle Haagské úmluvy se mají především řešit konfliktní situace mezi rodiči v oblasti péče o nezletilé děti a styk s nimi v případech, kdy rodiče žijí odděleně v různých státech a děti si navzájem proti vůli druhého rodiče zadržují v cizí zemi, jakož i brání druhému rodiči v realizaci styku s dítětem, který je určen soudním rozhodnutím. Úmluva se vztahuje na každé dítě mladší 16 let, které mělo své obvyklé bydliště ve smluvním státě bezprostředně před porušením práva péče o ně nebo styku s ním (článek 4).

Mezi další cíle Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodněprávních únosů dětí patří:

- i. usnadnit právní postavení rodiče z jednoho státu, který žádá návrat dítěte ze státu jiného,
- ii. zajistit rodiči jednoho státu právo na styk s dítětem, které je v jiné zemi,
- iii. co možná nejvíce urychlit řízení o žádostech o návrat dítěte a styk s ním,

¹⁹⁸ Článek 5 Haagské úmluvy.

¹⁹⁹ Opak. citace O. Motejl: Uplatňování Haagské úmluvy v České republice, článek publikovaný dne 21. 8. 2006 na www.epravo.cz.

- iv. umožnit v uvedených řízeních osvobození od placení nákladů řízení a jiných plateb, které jsou s ním spojeny,
- v. napomoci určit, kde se dítě nachází,
- vi. rozvinout spolupráci mezi státy v této oblasti.

Hlavní cíl, jak už výše řečeno, spočívá v urychleném návratu dítěte k osobě (fyzické i právnické, typicky k jednomu z rodičů), která v souladu s právním řádem státu, v němž mělo dítě své obvyklé bydliště před přemístěním, skutečně o dítě pečovala, a to v případech, kdy bylo protiprávně odvezeno, zpravidla druhým rodičem (tj. i na jeho objednávku) do jiného státu nebo je tam protiprávně zadržováno. Zavlčení dítěte do zahraničí je v Haagské úmluvě považováno za rodinnou záležitost, nikoli trestní, protože úmluva se týká výlučně civilních aspektů mezinárodních únosů dětí.

Její ustanovení nelze použít, resp. se musí přestat používat dnem šestnáctých narozenin dítěte, a to i tehdy, když už ústřední orgán nebo jiné příslušné orgány a soudy podle ní začaly postupovat²⁰⁰. Haagská úmluva rovněž připouští určité výjimky z návratu dítěte, které jsou taxativně vymezené. První výjimkou je skutečnost, že osoba, instituce nebo jiný orgán, který měl o dítě pečovat, o něj nepečoval v době únosu dítěte nebo souhlasil, či se později smířil s únosem. Druhá výjimka umožňuje návrat dítěte odmítnout, pokud je vážné nebezpečí, že by jím bylo dítě vystaveno fyzické nebo duševní újmě nebo se jinak dostalo do nesnesitelné situace. Třetí výjimka se týká pouze starších dětí, protože je možné návrat odmítnout, jestliže se zjistí, že dítě s ním nesouhlasí a dosáhlo věku a určitého stupně vyspělosti. A konečně může být návrat

²⁰⁰ I dle Lucemburské smlouvy je za dítě považována osoba, která nedosáhla věku 16 let.

odmítnut, pokud by to nedovolovaly základní zásady dožádaného státu o ochraně lidských práv a základních svobod²⁰¹.

Podle článku 3 se za protiprávní přemístění nebo zadržení dítěte považuje, jestliže:

- i. Bylo porušeno právo péče o dítě, které má osoba, instituce nebo kterýkoliv jiný orgán buď společně, nebo samostatně, podle právního řádu státu, v němž dítě mělo své obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením.
- ii. V době přemístění nebo zadržení bylo toto právo skutečně vykonáváno, společně nebo samostatně, nebo by bylo takto vykonáváno, kdyby bylo nedošlo k přemístění či zadržení. Za protiprávní přemístění nebo zadržení se považuje porušení práva péče o dítě osoby nebo instituce, které svědčí právo o dítě pečovat nebo se s ním stýkat.

Judikatura stanoví, že jestliže je dětem obecně zaručena ochrana nejen zákonná²⁰², ale nadto také ochrana ústavní²⁰³, je nutno tyto zákonné a ústavní garance při jejich aplikaci v konkrétní věci podložit co nejpečlivěji zjištěným skutkovým stavem a stejně pečlivě z něj odvozeným právním posouzením; z hlediska aplikace článku 13 Haagské úmluvy to znamená, že eliminující důvody návratu dítěte do místa bydliště konkrétního rodiče (článek 3) musí být zjištěny a objasněny natolik dostatečně, aby hrozba vážného nebezpečí fyzické nebo duševní

²⁰¹ Citace Casopis pro právní vědu a praxi 2/1996, str. 259.

²⁰² Ustanovení § 32 a násl. ZoR.

²⁰³ Článek 32 odstavec 1 a 2 Listiny základních práv a svobod.

újmou, případně nesnesitelná situace z přikázaného návratu, byly s co nejvyšší mírou pravděpodobnosti vyloučeny^{204 205}.

Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí doplňuje nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o soudní příslušnosti, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti. Toto nařízení je s citovanou úmluvou úzce spjata a ve vztazích mezi členskými státy je třeba přednostně postupovat podle tohoto nařízení v případech, kdy je v něm upraven specifický postup. Jestliže ale tato úmluva upravuje otázky, které nařízení neřeší, je třeba na řešení právních vztahů aplikovat tuto úmluvu²⁰⁶. Podle nařízení může soud členského státu, do kterého bylo dítě uneseno, rozhodnout, že dítě nemá být okamžitě navraceno do státu, ve kterém má trvalý pobyt, pokud dítěti hrozí nebezpečí, že by mohlo být v ohrožení, pokud by se do něj navrátilo. Soud členského státu, do kterého dítě bylo uneseno, je rovněž oprávněn rozhodnout o nenavrácení dítěte, pokud s ohledem na jeho věk a vyspělost je na místě vzít v úvahu vyslovené přání dítěte nevrátit se do státu, ve kterém má trvalý pobyt. Tak může rozhodnout soud v místě současného pobytu dítěte v jiném členském státě i navzdory odlišnému rozhodnutí soudu členského státu, ve kterém má dítě trvalý pobyt. Nařízení dále zdůrazňuje obecný princip, podle kterého má být dítě během soudního řízení vyslechnuto a jeho vyjádření má být věnována pozornost odpovídající jeho věku a vyspělosti. Státní orgány členských států mají za povinnost zjistit místo pobytu

²⁰⁴ ÚS 440/2000, Sb. n. a u., svazek 20, nález 185, strana 285.

²⁰⁵ Dle rozsudku NS pod spis. zn. 30Cdo 474/2007 ze dne 20. 6. 2007, publikace dne 16. 10. 2007 na www.epravo.cz: Termínem „sociální postavení dítěte“ ve smyslu článku c. 13 vety třetí Haagské úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosu dětí je třeba rozumět celkové sociální poměry dítěte v obvyklém bydlišti, do nichž by se dítě navracelo, tedy zejména to, které osoby (instituce), a jakým způsobem by zajišťovaly péči o dítě, jeho výchovu a výživu, ale též to, jaké jsou vzájemné vztahy a vazby těchto osob a dítěte, případně širší rodiny. Pouhý slib rodiče, který se domáhá navrácení dítěte, daný českému soudu, že byla přijata vhodná opatření k ochraně dítěte po jeho navrácení, nepostacuje.

²⁰⁶ Opak citace J. Motejl: Uplatňování Haagské úmluvy v České republice, článek publikovaný dne 21. 8. 2006 na www.epravo.cz: V komunitárním právu je úmluva provedena nařízením Rady Evropských společenství č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003. Nařízení je po vstupu ČR do Evropské unie závazné a přímo aplikovatelné ve vztazích členských států unie.

dítěte a zajistit jeho navrácení. Rovněž jsou povinny napomáhat rodičům při rodinné mediaci, aby situace okolo občanskoprávního únosu dítěte byla co nejdříve upravena ku prospěchu dítěte²⁰⁷.

9. 2. Role rodinné mediace

Všeobecně se v současnosti akceptuje, že tradičnější právní postupy se dobře nehodí na řešení citlivých, emocionálních problémů v rodinných sporech a že mediace nabízí konstruktivnější přístup²⁰⁸. Rada Evropy přijala s ohledem na tuto skutečnost a i vzhledem k rostoucí internacionalizaci a počtu rodinných rozepří v roce 1998 doporučení členským státům o rodinné mediaci. Zásady mediace jsou podle doporučení například tyto:

- i. zprostředkovatel je nestranný ve vztahu ke stranám a neutrální pokud jde o výsledek procesu mediace,
- ii. zprostředkovatel respektuje stanovisko stran a chrání rovnost jejich postavení v procesu vyjednávání (bargaining position),
- iii. v pravomoci zprostředkovatele není ukládat stranám řešení,
- iv. diskuze při mediaci jsou důvěrné a nemůže jich být dále použito s výjimkou dohody mezi stranami nebo případem povolených právem daného státu,

²⁰⁷ Opak citace Š. Špeciánová: Uznávání a výkon rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti v EU, Právo a rodina 1/2005, str. 1 – 6.

²⁰⁸ Viz. Vysvětlující memorandum k doporučení Rady (98) Výboru ministrů členských států o mediaci v rodině.

- v. zprostředkovatel se má zvlášť starat o blaho a zájmy dětí a má povzbuzovat rodiče k tomu, aby se zaměřovali na jejich potřeby a má rodičům připomínat, že mají prvořadou zodpovědnost za blaho svých dětí, a to, že je pro ně nutností informovat děti a poskytovat jim rady,
- vi. strany vstupují do mediace dobrovolně, výzkum totiž ukázal, že vynucování mediace proti vůli jedné nebo všech stran není efektivní a může jejich nepřátelství jen zvětšit.

Současně doporučení zavazuje státy, aby usnadňovaly schvalování dohod vzešlých z mediace soudním nebo jiným oprávněným orgánem a aby její rozvoj podporovaly.

V některých případech není aplikace rodinné mediace nejvhodnější, výzkum ukazuje, že tato situace nastává, když v rodině existovalo domácí násilí nebo ohrožení bezpečnosti jednoho partnera druhým. Vysvětlující memorandum apeluje na to, že diskuze při mediaci se vždy musí vést v atmosféře bezpečí, beze strachu z újmy nebo zastrasování.

Otázku mediace bych uzavřela tím, že čeští i zahraniční odborníci věnovali mnoho času debatám o mediaci jako vhodném způsobu, jak se vyhnout soudnímu řízení. Zřejmě se jedná o řešení účelné, protože Wiliam Duncan z Haagské konference mezinárodního práva soukromého při svém vystoupení na briefingu dne 16. 10. 2007 uvedl, že „k soudu se v současnosti celosvětově dostává méně než 50% případů, které řešíme podle Haagské úmluvy. Mediace v tomto ohledu velmi pomáhají.“

9. 3. Role Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Haagská smlouva, Smlouva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí a Smlouva o styku s dětmi požadovaly zřízení ústředního orgánu, kterému v určitém rozsahu i vymezily některé pravomoci a povinnosti. Jako ústřední úřad v tomto smyslu byl zřízen Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně, který je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. Není však ústředním orgánem v našem pojetí. Ústřední orgány smluvních států mají uloženo uvedenými smlouvami k zajištění bezodkladného návratu dětí spolupracovat a podporovat spolupráci mezi příslušnými orgány ve svých státech.

Zřízení, pravomoc a působnost Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí stanoví ustanovení § 3 a § 35 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí.

Ustanovení § 35 odstavec 1 citovaného zákona definuje okruh dětí, pro které zajišťuje úřad sociálně - právní ochranu ve vztahu k cizině²⁰⁹.

Dle odstavce 2 téhož ustanovení při zajišťování sociálně - právní ochrany ve vztahu k cizině v oblasti, která se týká tématu této práce, Úřad

- i. vykonává funkci přijímacího a odesílacího orgánu a funkci ústředního orgánu při provádění mezinárodních smluv a plní další povinnosti vyplývající pro Českou republiku z mezinárodních smluv týkajících se sociálně - právní ochrany dítěte,

²⁰⁹ Jedná se napr. o děti, které na území České republiky mají trvalý pobyt, nebo děti, které podaly návrh na zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany, nebo děti, které jsou občany České republiky a nemají na jejím území trvalý pobyt.

- ii. vykonává funkci opatrovníka dítěte,
- iii. vyžaduje od příslušných orgánů a dalších právnických a fyzických osob na žádost rodičů žijících v České republice nebo orgánů sociálně - právní ochrany zprávy o poměrech dětí, které jsou občany České republiky a nemají na jejím území trvalý pobyt,
- iv. zprostředkuje zaslání osobních dokladů a jiných listin do ciziny a opatřuje doklady a jiné listiny z ciziny,
- v. spolupracuje se státními orgány nebo jinými organizacemi cizího státu obdobnými Úřadu, pokud jsou řádně pověřeny ve svém státě k činností sociálně - právní ochrany, a je - li to účelné, také s dalšími orgány, zařízeními a právníckými osobami,
- vi. pomáhá pátrat po rodičích dítěte, pokud rodiče nebo jeden z nich žijí v cizině, zjišťovat majetkové a výdělkové poměry pro stanovení výživného, zprostředkovává podávání návrhů směřujících k zabezpečení plnění vyživovací povinností, a to zejména návrhů na úpravu vyživovací povinností, výchovy a určení otcovství.

V souvislosti s Haagskou smlouvou je třeba poukázat na kontroverzní případ ustanovování opatrovníka, kdy v řízení o návratu dítěte podle této smlouvy je Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. Návrh na rozhodnutí o návratu dítěte podává dle Haagské smlouvy právě tento úřad, který tím vlastně jedná nejen v zájmu dítěte, ale rovněž

zastupuje zájmy druhého rodiče, na základě jehož žádosti byl návrh podán. Dochází tak k často kritizovanému konfliktu zájmů, kdy ten kdo návrh podal, zastupuje jak tento návrh, tak zájem dítěte.

10 VYHLÍDKY NA MOŽNOU PRÁVNÍ ÚPRAVU V ČESKÉ REPUBLICE A V EU V BLÍZKÉ BUDOUCNOSTI

Jako každé právní odvětví se i rodinné právo vyvíjí a dochází k jeho postupnému, přesto však výraznému, ovlivňování ze strany ostatních demokratických právních řádů a k jeho harmonizaci v rámci Evropské unie. Je to dáno globalizací, čím dále menšími omezeními migrace obyvatel a s tím souvisejícím nárůstem uzavírání manželství mezi lidmi s rozdílným občanstvím. Ročně se v EU uzavře okolo 350.000 takových manželství a každým rokem se rozvádí na 170.000 těchto párů, což představuje 16 % všech rozvodů. I protože se odhaduje, že 2,5 milionu nemovitostí v EU patří manželům žijícím v jiném členském státu, vyvíjí Evropská unie čím dále větší snahu na vyjasnění pravidel pro rozvody manželství manželů pocházejících z rozdílných členských států unie²¹⁰. V roce 2006 přišla Evropská komise s návrhy, jak vyjasnit pravidla pro rozpady takových „mezinárodních“ manželství. Navrhovala, aby rozvod a dělení majetku probíhalo podle práva země, kterou si manželé vyberou, buď podle vlasti jednoho z manželů nebo podle zákonů země, v níž pár delší dobu žil. V současnosti má každý stát svá vlastní pravidla, podle nichž rozhoduje, jaké právo uplatní v případě rozvodu mezinárodních manželství. Zatím si manželé nemohli vybrat, podle jakého práva jejich rozvod bude probíhat, právě toto se ale v budoucnu změní²¹¹.

Co se týče české vnitrostátní úpravy, upozorňuji na to, že se v právních kruzích diskutuje o změně o. s. ř., a to s ohledem na narůstání problematiky mezinárodních únosů dětí a s ohledem na v budoucnu uvažované řízení o návrhu na navrácení dítěte při mezinárodních únosech podle zvláštního právního předpisu. I když se

²¹⁰ Autor neuveden: EU chce pravidla pro přeshraniční manželství, článek zveřejněný na www.epravo.cz dne 30. 11. 2006

²¹¹ Autor neuveden: EU usnadní rozvody „mezinárodních“ manželství, článek zveřejněný dne 19. 4. 2007 na www.epravo.cz.

bude jednat o dlouhodobý proces a je možné, že v konečné fázi nebudou změny legislativně schváleny, dovolím si pro zajímavost uvést, s čím počítá novelizace tak, jak mě s tím seznámil JUDr. Jaromír Jirsa, předseda Soudcovské unie těsně před dopsáním této práce. Do o. s. ř. by mělo být mimo jiné vloženo ustanovení § 193a, které pro účely legislativního procesu počítá se dvěma variantami definice účastníků řízení. Mohou jimi být u první varianty osoba, instituce nebo orgán, jehož právo na péči o dítě, vykonávané buď společně, nebo samostatně, podle právního řádu státu, v němž dítě mělo své obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, bylo porušeno (žalobce), ten, kdo má právo na péči o dítě, vykonávané buď společně, nebo samostatně, podle právního řádu státu, v němž dítě mělo své obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, porušil (žalovaný), a dále dítě. Druhá varianta počítá s jednodušší definicí účastníků, jsou jimi ti, o nichž to stanoví tento zákon nebo zvláštní právní předpis. V daném řízení by se o navrácení dítěte rozhodovalo ve věci samé rozsudkem, v ostatních věcech usnesením. Nebylo by možné přerušit řízení podle části třetí o. s. ř. ani prominutí zmeškání lhůty, v dané věci by nebylo možné podat žalobu na obnovu řízení ani dovolání. Soud by dle ustanovení § 193c činil vhodná opatření k zajištění podmínek pro navrácení dítěte, zejména opatření k dohledu nad pohybem dítěte na území státu, zabránění dítěti opustit území státu bez souhlasu soudu a zabránění narušení osobních vazeb mezi dítětem a žalobcem; soud by mohl na návrh žalobce rozhodnout též o prozatímní úpravě styku žalobce s dítětem, osvědčí - li žalobce právo na péči o dítě. Bohužel zrovna toto ustanovení dle JUDr. Jaromíra Jirsy je deklaratorní, nic neřešící a soudy fakticky nemají k zabránění opuštění území státu technické prostředky. Bylo by proto pravděpodobně vhodnější zřízení centralizovaného speciálního justičního pracoviště, které by provádělo i zde navrhované činnosti a bylo k tomu náležitě vybaveno.

Další otázkou, kterou výše uvedený návrh novely řeší, je výkon rozhodnutí odebráním dítěte. Zřejmě by novela mohla znamenat urychlení, protože by výkon rozhodnutí uložením pokuty bylo možno nařídit opětovně, jen bylo – li by to účelné. Takovým řešením by se předešlo opakovanému ukládání pokut, namísto v daném případě vhodnějšího odebrání dítěte; pokud by soud uložil další pokutu a nerealizoval odnětí dítěte, měl by své rozhodnutí náležitě odůvodnit. Soud by evidoval výši všech vymožených pokut a na návrh zástupce nezletilého dítěte by je bylo možno se souhlasem soudu čerpat k uspokojení nezbytných potřeb dítěte.

Novinkou v o. s. ř. bude stanovení plánu navykacího režimu tak, aby byl umožněn postupný kontakt dítěte s osobou oprávněnou. Nutnost tohoto institutu si zřejmě uvědomil zákonodárce v reakci na mediální kauzu Terezky Smutné, která se stala letos v létě. V o. s. ř. se však jedná zatím pouze o určitou deklaraci, neboť náš právní systém dosud nemá žádné takové zařízení, kde by bylo možno navykací režim realizovat.

Dosud soudy využívaly v těch nejvážnějších a ojedinělých případech motolské nebo vinohradské nemocnice, a to i díky určité benevolenci nemocnic, pokud však na to aktuálně měly kapacitu.

V novele to sice není obsaženo, ale ohledně výkonu rozhodnutí odebráním dítěte a realizace navykacího režimu je již diskutován návrh Soudcovské unie, aby bylo vytvořeno centralizované celorepublikové pracoviště. Působili by zde specialisté na krizové situace, dětská psychiatři, psychologové, pediatri, mediátoři a další odborný personál, který by postupoval ve spolupráci s vybranými a zvláště vyškolenými výkonnými úředníky (exekuce odebráním dítěte i navykací režim jsou do té míry specifické, že je nemůže úspěšně provádět řadový výkonný úředník, který se s podobnou věcí setkává skutečně jen

sporadicky). Nové pracoviště by navíc mohlo plnit i úkoly na úrovni prevence osvěty. Soud by měl exekuci odebráním dítěte pouze povolit, nikoli provádět – realizace by vždy byla na posouzení výše uvedených odborníků, kteří by mohli pečlivě analyzovat konkrétní situaci a akcentovali v ní prvořadý zájem dítěte²¹². Stejně pracoviště by mohlo působit, jak uvedeno výše, i při zabezpečení určitých povinností státu při zabránění mezinárodních únosů dětí.

²¹² K. Havlíček: Exekuce na dětskou duši, článek zveřejněný dne 2. 3. 2007 na www.epravo.cz.

11 ZÁVĚR

Lze uzavřít, že česká právní úprava je řešena uspokojivě a v souladu s právem Evropské unie, i když jsou zde určité dílčí nedostatky. Ty vidím zejména v nedostatečně efektivním prosazování zákona a často i v délce řízení ve věci péče o nezletilé.

Délka soudních řízení je stále, přes narůstající množství postihů ze strany Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, v četných případech nepřiměřená. Je však zapotřebí podotknout, že za délku řízení často nemohou pouze soudy, ale podílí se na ní i samotní rodiče.

Pokud bych se vrátila k nedostatkům při vynucování plnění rozhodnutí o styku nebo o výchově dítěte, je možné velmi obecně a hrubě poslední vývoj shrnout do třech názorů. Prvním je názor rodiče, který má dítě ve výchově (jako příklad uvádím matku Terezky Smutné), když poukazuje na to, že zájmem dítěte je klid a vyloučení stresových situací, což vyúsťuje v to, aby dítě nebylo nuceno ke styku s druhým rodičem, k němuž si nevytvořilo vztah nebo se ho bojí. Druhým je názor „zavržených“ rodičů (např. Luboš Patera nebo Václav Kříž), podle něhož je zapotřebí, aby dítě, i přes určitou počáteční nevoli při styku způsobenou syndromem zavrženého rodiče, bylo přinuceno se vídat s oběma rodiči a mělo vzor v mužském i ženském prvku a přirozenou autoritu a kladný vztah k oběma pohlavím. Třetím názorem a možností je navykací režim, který se do novely o. s. ř. prosazuje. Přestože by se ke každému případu mělo přistupovat jednotlivě a s ohledem na jeho konkrétní zvláštnosti, ztotožňuji se s tím, že již byl skutečně nejvyšší čas tuto otázku legislativně řešit a navykací režim mi jako zlo nejmenší připadá jako nevhodnější varianta. Zvláště bych se k této variantě přikláněla, pokud by byla v kombinaci s mediačním řízením.

I za současného legislativního stavu je možné se setkat s rozhodnutími, kdy navykací režim je částečně realizován, stává se to při stanovení styku soudním rozhodnutím v rozsahu několika hodin za přítomnosti kolizního opatrovníka dítěte. Pokud by byla přijata citovaná novela o. s. ř., nemusel by mít navykací režim charakter pouhé schůzky o několika hodinách a jeho účelem by pak bylo nejen pokusit se narovnat vztah dítěte a rodiče, který je nemá ve své výchově, ale v kombinaci s mediačním řízením i narovnat vztahy mezi rodiči navzájem tak, aby to bylo v zájmu dítěte. Nově vznikající úprava by tedy měla být používána na nejzávažnější případy, kdy dochází k velkému ovlivňování dítěte rodičem, který je má ve výchově, v neprospěch druhého rodiče.

Při výkonu rozhodnutí odnětím dítěte, a to ať už za účelem přemístění do případného pracoviště, kde se bude realizovat navykací režim nebo za účelem předání druhému z rodičů, je zapotřebí mít na zřeteli zájem dítěte. Aby se pokud možno eliminoval negativní dopad na dítě, který nutně při odnětí nastane, je zapotřebí vyhnout se některým situacím. Odnětí by se např. mělo zásadně konat bez přítomnosti rodičů a mělo by k němu docházet z jiného místa, než je bydliště dítěte, např. u školy, mateřské školky.

Vzhledem k mým praktickým zkušenostem při výkonu advokacie si nemohu odpustit určitou kritiku Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí ve věcech mezinárodních únosů nezletilých dětí. Tento úřad totiž často zastupuje zájmy rodiče, u něhož se dítě aktuálně nenachází, namísto zájmů dítěte. Setkala jsem se proto i s případy, kdy na základě návrhu rodiče byl namísto Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí stanoven jako kolizní opatrovník jiný orgán s odůvodněním, že tak budou lépe hájeny zájmy dítěte.

Rovněž s ohledem na mé praktické zkušenosti při výkonu advokacie se domnívám, že pokud budou návrhy Soudcovské unie

popsané v předcházející kapitole úspěšně zahrnuty do novelizace o. s. ř. a poté aplikovány v praxi, bude učiněno vše potřebné pro řešení uvedených aktuálních problémů, které provázejí vývoj na poli výkonu práv a povinností rozvedeného rodiče v posledních několika letech.

POUŽITÁ LITERATURA

- 1) T. Antalová: *Výživné zletilých dětí*, Právo a rodina 6/1999, str. 9
- 2) A. Bělohávek: *Postavení dítěte v civilním řízení*, Právo a rodina 11/2005, str. 17
- 3) M. Bryeová: *Víme, kdo je dítětem?*, Právo a rodina 6/2000, str. 8
- 4) J. Dvořáková Závodská: *Právní odpovědnost nezletilých a osob povinných vykonávat nad nezletilci dohled*, Právo a rodina 5/2007, str. 1
- 5) K. Effenberger: *Postavení dítěte v historii*, Právní rádce 3/1997, str. 56
- 6) M. Francová: *Rozvod manželství*, Právo a rodina 4/2003, str. 10 - 11
- 7) R. Frank: *Právo znát genetický původ*, Zeitschrift f. d. ges. Familienrecht, 2/1988
- 8) Z. Gregorová, M. Hrušáková, J. Stavínohová: *Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům nezletilých*, Právní rozhledy 1995, str. 58
- 9) J. Haderka: *Surogační mateřství*, Právní obzor 10/1986, str. 917-934
- 10) J. Hejda: *Alternativní řešení sporů*, Právní rádce, 4/2005, str. 4
- 11) M. Holub, H. Nová: *Zákon o rodině a předpisech souvisejících*, 4. vydání, Linde Praha 2000
- 12) M. Hrušáková a kolektiv: *Zákon o rodině*, komentář, 2. vydání, Praha C. H. Beck 2001
- 13) M. Hrušáková, Z. Králíčková: *České rodinné právo*, část III., str. 160-192
- 14) M. Hrušáková: *Rozvod manželství*, Právo a rodina 1/1999, str. 5

- 15) M. Hrušáková: *Rodičovská zodpovědnost*, Právo a rodina 2/1999, str. 1
- 16) M. Hrušáková: *Rodičovská zodpovědnost*, Právo a rodina 1/1999, str. 1
- 17) M. Hrušáková: *Správa jmění dítěte*, Právo a rodina 5/1999, str. 11
- 18) O. Jehlička, J. Švestka, M. Škárová a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*, 9. vydání, C. H. Beck 2004, str. 38
- 19) L. Jeřábková: *Odpovědnost rodičů za škodu způsobenou jejich nezletilými dětmi*, Právo a rodina 3/1999, str. 3
- 20) G. Ježková: *Právní problémy určování otcovství*; Právní rádce 4/1998, str. 9
- 21) S. Radvanová, M. Zuklínová: *Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva*, část III., str. 73-121, 1. vydání, Praha C. H. Beck 1995
- 22) S. Radvanová: *Poznámky k postupu kodifikace rodinného práva*; Všechno 10/1994, str. 18
- 23) S. Radvanová: *Výkon rodičovských práv*, Právo a rodina 4/2001, str. 1
- 24) Kancelář veřejného ochránce práv: *Závěrečná zpráva o výsledku šetření podnětu Mgr. Blanky Fuxové ze dne 13. 5. 2002*, spis. zn.: 254/2002/VOP/TL
- 25) D. Kovářová: *Styk rodičů s nezletilými dětmi*, Právo a rodina 3/2006, str. 1
- 26) D. Kovářová, *Výkon rozhodnutí v rodinných věcech*, Právo a rodina 8/2005, str. 10

- 27) D. Kovářová: *Náklady řízení v rodinných věcech*, Právo a rodina 9/2005, str. 14
- 28) Z. Králíčková: *Harmonizace a unifikace rodinného práva v Evropě*, Právo a rodina 2/2003, str. 1
- 29) Z. Králíčková: *Vyživovací povinnost rodičů k dětem*, Právo a rodina 6/1999, str. 6
- 30) M. Králík: *Bránění ve styku s nezletilým dítětem*, Právo a rodina 5/1999, str. 10
- 31) A. Kurmaiová: *Vztahy mezi rodiči a dětmi a mezinárodní prvek*, Právo a rodina 7/2000, str. 10
- 32) R. Lužná: *Škoda vzniklá zbytečnou cestou rodiče k uskutečnění styku s jeho nezletilým dítětem*, Právo a rodina 12/2005, str. 13
- 33) R. Lužná: *Zásada nenávratnosti spotřebovaného výživného*, Právo a rodina 2/2000, str. 10
- 34) L. Macháčková: *Odpovědnost za škody způsobené dětmi*, Právo a rodina 10/2000, str. 7
- 35) L. Macháčková: *Pravidla pro určení i změnu příjmení dítěte*, Právo a rodina 1/2002, str. 5 – 8
- 36) L. Macháčková: *Princip rovnosti a ochrana dítěte ve vztazích mezi rodiči a dětmi*, Právní fórum 3/2005, str. 117
- 37) D. Mašek: *Smlouvy podle § 24a zákona o rodině*, Právo a rodina 2/2003, str. 2
- 38) D. Mašek: *Co dělat, když rodič neplatí výživné*, Právo a rodina 1/2003, str. 5

- 39) D. Mašek: *Výživné pro nezletilé děti podnikatelů*, Právo a rodina 9/2004, str. 6
- 40) D. Mašek: *Dítě a rozvod*, Právo a rodina 7/2002, str. 6
- 41) D. Mašek: *Změny v právní úpravě výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí*, Právo a rodina 5/2000, str. 17
- 42) D. Mašek: *Výkon rozhodnutí o výchově nezletilých dětí*, Právo a rodina 2/2000, str. 8
- 43) D. Mašek: *Výkon rozhodnutí o výživném pro nezletilé děti*, Právo a rodina 3/2000, str. 13
- 44) Z. Modráková: *Únosy do ciziny – chrání stát dostatečně české děti?*, Právo a rodina 4/2007, str. 6
- 45) Z. Modráková: *Jméno jako identifikační znak fyzických osob*, Právo a rodina 11/2004, str. 16 – 20
- 46) Z. Modráková: *Jméno jako identifikační znak fyzických osob (2.část)*, Právo a rodina 12/2004, str. 18
- 47) H. Nová: *Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR*, Právo a rodina 9/2001, str. 12
- 48) V. Nová: *Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí*, Právo a rodina 5/1999, str. 6
- 49) D. Novák: *Posuzování výchovných schopností ve světle vývoje rodinného práva na území České republiky*, Právo a rodina 10/1999, str. 9
- 50) D. Novák, E. Bakalář: *Styk s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (2. část)*, Právo a rodina 12/2003, str. 7

- 51) T. Novák: *Kdy je rozvod opravdu nutný?*, Právo a rodina 12/2005, str. 11
- 52) T. Novák, A. Pokorná: *Jak dalece lze vynutit přípravu dítěte ke styku s druhým rodičem*, Právo a rodina 5/2004, str. 8
- 53) T. Novák: *Je dítě schopno pravdivě odpovědět na otázku, u kterého z rodičů by po rozvodu chtělo žít?*, Právo a rodina 7/2004, str. 15
- 54) V. Novotná: *Lze zakázat styk dítěte s rodiči a příbuznými?*, Právo a rodina 9/2006, str. 15
- 55) V. Novotná: *Co je v zájmu dítěte? (pokračování)*, Právo a rodina 9/2001, str. 4
- 56) V. Novotná: *Evropská úmluva o výkonu práv dětí*, Právní rádce 8/2000
- 57) V. Novotná: *Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí*, Právní rádce: 9/2000
- 58) V. Novotná: *Úmluva o styku s dětmi*, Právo a rodina 4/2003, str. 15
- 59) J. Nykodým: *Novela zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb.*, Bulletin advokacie 8/1998, str. 12
- 60) M. Poláková: *Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte*, Právní rozhledy 2/2000, str. 55 - 58
- 61) B. Práchová, T. Novák: *Omezený styk dítěte s rodiči*, Právo a rodina 3/2004, str. 9
- 62) D. Rais: *Dohled v rozhodnutí o výchově a výživě pro dobu po rozvodu*, Právo a rodina 8/2000, str. 15

- 63) D. Rais: *Několik poznámek k problematice řízení a o změnu vyživovací povinnosti k dětem, jestliže dítě dosáhne v průběhu řízení zletilosti*, Právo a rodina 12/1999, str. 4
- 64) F. Rouček, J. Sedláček: *Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, 1. díl, nakladatelství Linhart 1935
- 65) M. Skřejpek: *Moc bez hranic? (Právo otce římské rodiny nad životem a smrtí)*, Právní rozhledy 15/2005, str. 549
- 66) J. Spáčil: *Určení a popření otcovství po novele zákona o rodině*, článek publikovaný v ASPI dne 14. 3. 2001
- 67) I. Špaňhelová: *Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa*, Právo a rodina 5/2005, str. 1
- 68) Š. Špeciánová: *Uznávání a výkon rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti v EU*, Právo a rodina 1/2005, str. 1
- 69) B. Vargová: *Svěřování dítěte do výchovy jednoho z rodičů v případech domácího násilí*, Právo a rodina 2/2006, str. 9
- 70) V. Veverka, J. Boguszak, Jiří Čapek: *Základy teorie práva a právní filozofie*, Kodex Praha 1996
- 71) K. Veselá - Samková: *Trendy rozhodování soudů ve věcech svěření dětí do péče jednoho z rodičů*, Právo a rodina 3/2004, str. 7
- 72) M. Balcarová: *Jak pomoci dětem v rozvodové situaci*, publikováno dne 11. 2. 2004 na www.epravo.cz
- 73) E. Bakalář, D. Novák: *Právní aspekty znalecké činnosti psychologů při posuzování výchovných předpokladů rodičů s nezletilými dětmi -*

Kriteria rozvádějících se rodičů, publikováno dne 30. 12. 1993 na www.epravo.cz

74) M. Ryšánková: *Děti, rodiče a rozvody*, publikováno dne 11. 2. 2004 na www.epravo.cz

75) K. Havlíček: *Exekuce na dětskou duši*, publikováno dne 2. 3. 2007 na www.epravo.cz

76) J. Koutek, J. Kocourková: *Psycholog a psychiatr v rozvodových soudních sporech*, publikováno dne 10. 2. 2004 na www.epravo.cz

77) P. Kubálková: *Vyhráli u soudu, své děti přesto neuvidí*, MF Dnes, článek ze dne 13. 3. 2007, str. 1

78) O. Motejl, veřejný ochránce práv: *Uplatňování Haagské úmluvy v České republice*, publikováno dne 21. 8. 2006 na www.epravo.cz

79) R. Petratur: *Určení rodičovství*, publikováno dne 23. 5. 1999 na www.fi.muni.cz

80) J. Vaca: *Na svoje děti čekají dál marně*, MF Dnes, článek ze dne 13. 3. 2007, str. A3

81) Autor neuveden: *Nezletilé děti po rozvodu*, publikováno dne 18. 2. 2002 na www.epravo.cz

82) Autor neuveden: *Změna příjmení po rozvodu manželství a jak je to s příjmením dítěte po rozvodu rodičů*, publikováno dne 28. 8. 2002 na www.epravo.cz

83) Autor neuveden: *Nezletilé děti po rozvodu*, publikováno dne 18. 10. 2002 na www.epravo.cz

84) Autor neuveden: *Dohoda o výkonu rodičovských práv a její schválení soudem*, publikováno dne 8. 12. 2000 na www.epravo.cz

- 85) Autor neuveden: *Společná a střídavá výchova*, publikováno dne 26. 7. 2001 na www.epravo.cz
- 86) Autor neuveden: *Dohoda o výkonu rodičovských práv a její schválení soudem*, publikováno dne 8. 12. 2000 na www.epravo.cz
- 87) Autor neuveden: *Výkon rodičovských práv a povinností rodičů, kteří spolu nežijí*, publikováno dne 10. 10. 2002 na www.epravo.cz
- 88) Autor neuveden: *Ne, to dítě ti rozhodně nedám!*, publikováno dne 4. 5. 2007 na www.super.cz
- 89) Autor neuveden: *EU chce pravidla pro přeshraniční manželství*, publikováno dne 30. 11. 2006 na www.epravo.cz
- 90) Autor neuveden: *Prevence a legislativní změny mají vést k větší ochraně dětí*, publikováno dne 4. 7. 2007 na www.epravo.cz
- 91) Autor neuveden: *EU usnadní rozvody „mezinárodních“ manželství*, publikováno dne 19. 4. 2007 na www.epravo.cz
- 92) Autor neuveden: *Když rodič unese vlastní dítě*, publikováno dne 19. 10. 2007 na www.epravo.cz
- 93) Autor neuveden: *Připravovaná novela občanského soudního řádu*, publikováno dne 14. 11. 2007 na www.epravo.cz

DOKUMENTY

- ústavní zákon č. 2/1993, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod
- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- zákon č. 91/1998 Sb., novela zákona o rodině
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
- zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže
- zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu
- zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí
- zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství
- zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce
- zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce
- zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním
- zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích
- zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném
- císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský

zákon č. 142/1050 Sb., občanský soudní řád

Úmluva o právech dítěte zveřejněná sdělením Federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb.

Úmluva o styku s dětmi, publikovaná Ministerstvem zahraničních věcí pod č. 91/2005 Sb. m. s.

Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 66/2000 Sb. m. s.

Haagská smlouva o únosu dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 34/1998 Sb.

Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, publikovaná vyhláškou ministra zahraničních věcí pod č. 132/1976 Sb.

Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, vyhlášená jako sdělení pod č. 141/2001 Sb. m. s.

nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o soudní příslušnosti, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti

doporučení Rady Evropy R (98) 1 výboru ministrů členským státům o mediaci v rodině a Vysvětlující memorandum, Štrasburk ze dne 5. 2. 1998

ZKRATKY

Listina	ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod
Matriční zákon	zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
o. s. ř.	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění
OZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
Sou R NS	Soudní rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR
Sj	Soudní judikatura – rozhodnutí soudů ČR vydávaná ve spolupráci se soudci Nejvyššího soudu
Úmluva	Úmluva o právech dítěte, přijatá v New Yorku v roce 1989, publikovaná ve sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb.
ÚS	Ústavní soud České republiky
ZMPS	zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, v platném znění
ZoR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění

- TZ zákon č. 140/1961, trestní zákon, v platném znění
- Haagská úmluva nebo Smlouva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí
Haagská smlouva o únosu dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 34/1998 Sb.
- Evropská smlouva Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 66/2000 Sb. m. s.
- Úmluva o styku Úmluva o styku s dětmi, publikovaná Ministerstvem zahraničních věcí pod č. 91/2005 Sb. m. s.

OBSAH

1 ÚVOD	4
2 EXKURS DO HISTORIE	8
2. 1. Úprava mezinárodněprávních vztahů na území České Republiky a některé její zvláštnosti	8
2. 1. 1. Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský	8
2. 1. 2. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném	10
2. 1. 3. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině	11
2. 2. Problematika rozvodu ve vztahu k opatrovnickému řízení, smírčí řízení a komparatistika s některými evropskými právními úpravami	12
2. 2. 1. Na území České republiky	12
2. 2. 2. Jiné evropské státy	15
3 OBECNÉ POJMY SOUVISEJÍCÍ S VÝKONEM PRÁV A POVINNOSTÍ ROZVEDENÉHO RODIČE	16
3. 1. Dítě	16
3. 2. Rodič	17
3. 3. Práva a povinnosti	19
3. 4. Práva a povinnosti rodiče	20
3. 5. Výkon práv a povinností dle OZ	21
4 ROZVOD MANŽELSTVÍ	22
4. 1. Rozvodové řízení	22
4. 1. 1. Rozvod sporný a nesporný	25
4. 1. 3. Změna příjmení manželů po rozvodu	26
4. 2. Procesní otázky	26
4. 3. Ochrana zájmů nezletilých dětí při rozvodu	28
5 VLIV ROZVODOVÉHO ŘÍZENÍ A POROZVODOVÉ SITUACE NA DĚTI	30
6 RODIČOVSKÁ PRÁVA A POVINNOSTI	32
6. 1. Rodičovská práva a povinnosti obecně	32
6. 1. 2. Rodičovská zodpovědnost	32
6. 1. 3. Výchova dítěte	36
6. 1. 4. Zastupování nezletilého dítěte	37
6. 1. 5. Správa jmění dítěte	39
6. 1. 6. Vyživovací povinnost rodičů	39
6. 1. 7. Poskytování informací dítěti	41
6. 1. 8. Další práva a povinnosti rodičů	42
6. 2. Práva a povinnosti rozvedeného rodiče	44
6. 2. 1. Právo na svěření dítěte do výchovy	44
6. 2. 2. Právo a povinnost rodiče na styk s dítětem	51
6. 2. 3. Výživa dítěte	54
6. 2. 4. Změna jména nezletilého dítěte po rozvodu	56
6. 3. Úmluva o právech dítěte a práva a povinnosti rodiče v ní uvedené	56
6. 3. 1. Použití Úmluvy	56
6. 3. 2. Práva a povinnosti v Úmluvě uvedené	58

7 PROCESNÍ OTÁZKY PÉČE O NEZLETILÉ DĚTI, EXEKUCE A VÝKON ROZHODNUTÍ	65
7. 1. Příslušnost soudu	65
7. 2. Soudní řízení při rozhodování ve věci péče soudu o nezletilé a v opatrovnickém řízení	66
7. 3. Řízení o vydání předběžného opatření	69
7. 4. Výkon rozhodnutí soudu nebo dohody schválené soudem týkající se výchovy nezletilých dětí, úpravy styku s nimi a navrácení dítěte	70
7. 5. Výkon rozhodnutí při neplnění vyživovací povinnosti	74
7. 6. Trendy rozhodování a nedostatky při rozhodování a realizaci výkonu rozhodnutí	76
8 MEZINÁRODNÍ SMLOUVY A MEZINÁRODNÍ PRVEK V PRÁVNÍM VZTAHU RODIČŮ A DÍTĚ	79
8. 1. Zákon č. 97/1963 Sb., ZMPS	80
8. 2. Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 141/2001 Sb. m. s.	81
8. 3. Úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti, publikovaná ve vyhlášce ministra zahraničních věcí pod č. 132/1976 Sb., a další úmluvy týkající se výkonu rozhodnutí ohledně výživného	82
9 „ÚNOSY“ NEZLETILÝCH DĚTÍ RODIČI	85
9. 1. Právní úprava a ochrana dětí	85
9. 1. 1. Úmluva o styku s dětmi, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 91/2005 Sb. m. s.	88
9. 1. 2. Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, publikovaná ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 66/2000 Sb. m. s. (Evropská smlouva o únosech dětí)	90
9. 1. 3. Haagská smlouva o únosech dětí, publikovaná pod č. 34/1998 Sb. (Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí)	92
9. 2. Role rodinné mediace	97
9. 3. Role Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí	99
10 VYHLÍDKY NA MOŽNOU PRÁVNÍ ÚPRAVU V ČESKÉ REPUBLICĚ A V EU V BLÍZKÉ BUDOUCNOSTI	102
11 ZÁVĚR	106
POUŽITÁ LITERATURA	109
DOKUMENTY	117
ZKRATKY	119